

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

FİNANSAL KALKINMA VE YOKSULLUK

ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülcan SEVİMLİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

BİLECİK, 2019

10103487

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

FİNANSAL KALKINMA VE YOKSULLUK
ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülcan SEVİMLİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

BİLECİK, 2019
10103487

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Gülcan SEVİMLİ
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU
Tezin Özgün Adı : Finansal Kalkınma ve Yoksulluk Arasındaki İlişki Panel Analizi
Tezin İngilizce Adı : The Relationship Between Financial Development and Poverty: Panel Analysis

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 27.06.2019

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ ~~OY~~
~~ÇOKLUĞU~~ ile İktisat Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YAZICI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Razi YAZICI

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20.... tarih ve
...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

Finansal Kalkınma ile Yoksulluk İlişkisi: Panel Analiz adlı yüksek lisans tezimin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Gülcan SEVİMLİ

27.05.2019

ÖN SÖZ

Çalışmamın hazırlanması sürecinde her safhasında, değerli katkılarıyla tezimi zenginleştiren ve daha iyisini yapmam için benden desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU'ya teşekkür ederim.

Bunun yanında bugünlere ulaşmamda emeklerini ve desteklerini benden esirgemeyen aileme özellikle hayatımın her alanında olduğu gibi çalışmam boyunca da gösterdiği sabır ve desteğinden ötürü sevgili eşime teşekkür ederim.

Gülcan SEVİMLİ

ÖZET

Yoksulluk tüm insanlığın karşı karşıya olduğu bir problemdir. Dünya refahının gün geçtikçe artmasına rağmen yoksul ile zengin arasındaki fark da giderek artmakta ve yoksul insan sayısı çoğalmaktadır.

Finansal sistem ekonomilerin gereksinim duyduğu fonlara ulaşmada fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getiren görevi üstlenmiştir. Finansal piyasalardaki bu fonların tam ve etkin kullanımı ekonomik büyümeyi artırmakta ve dolaylı olarak yoksulluğun düşürülmesinde çeşitli kanallardan etki etmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmamızda 131 ülkenin farklı yıllara ait dengesiz panel verileri kullanılarak finansal kalkınma ile yoksulluk arasındaki ilişki incelenecektir. Finansal kalkınma başlığı altında, finansal piyasa büyüklüğü, finansal piyasalarda derinlik, finansal piyasalarda istikrar ve finansal piyasalarda etkinlik olmak üzere dört farklı değişkene ait 2000 – 2011 yılları arasındaki çeşitli göstergeler alınarak, finansal kalkınma verileri elde edilmiştir.

Yoksullukta ise yine aynı yıllara ait altı farklı değişken kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, finansal kalkınma ile yoksulluk arasındaki negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle elde edilen sonuçlar finansal kalkınma arttıkça bir ülkedeki yoksulluğun azaldığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Finansal Kalkınma, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

Poverty is a problem faced by all humankind. Even though the welfare of the world rises day by day, the gap between rich and poor gradually increases and numbers of the poor people propagate.

Financial system undertakes a mission of bringing together those who demand and supply funds in meeting the fund necessity of the economy. The efficient use of those funds in the financial markets augments the economic growth and also helps to reduce poverty indirectly via various channels.

In this sense, in this study we examine the relationship between financial development and poverty by using the unbalanced panel data of 131 countries belonging to various years. In our study we used four indicators of financial development (i.e., financial depth, financial stability, financial efficiency and access to financial market) for the period of 2000-2011. On the other hand we used six distinct proxies for poverty.

According to the estimation results, we identified a negative statistically significant association between financial development and poverty. In other words, the findings imply that the poverty level in a country decreases as financial development increases.

Keywords: Poverty, Financial Development, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM, FİNANSAL GELİŞMİŞLİK VE YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.FİNANSAL SİSTEM	3
1.1.1.Tanımı.....	3
1.1.2.Finans Sisteminin Önemi.....	4
1.2.FİNANSAL SİSTEMİN UNSURLARI.....	5
1.2.1. Fon Arz Edenler (Tasarruf Sahipleri).....	5
1.2.2. Fon Talep Edenler.....	5
1.2.3. Finansal Kuruluşlar (Araçlar).....	6
1.2.4. Finansal Araçlar.....	6
1.2.5. İdari ve Hukuki Düzenlemeler.....	7
1.3.FİNANSAL SİSTEMİN YERİNE GETİRDİĞİ FONKSİYONLAR.....	8
1.3.1. Finansal Sistemin Riski Azaltma Fonksiyonu.....	8
1.3.2. Kaynak Tahsisinin Etkin Hale Getirilmesi Fonksiyonu.....	8
1.3.3. Yöneticilerin İzlenmesi ve Denetlenmesi Fonksiyonu.....	9

1.3.4. Mal ve Hizmet Değişimini Kolaylaştırma Fonksiyonu.....	10
1.3.5. Tasarrufların Mobilizasyonu Fonksiyonu.....	10
1.4.FİNANSAL PİYASALAR.....	11
1.4.1. Fonların Ödünç Veriliş Sürelerine Göre: Para ve Sermaye Piyasaları.....	11
1.4.1.1. Para Piyasaları.....	11
1.4.1.2. Sermaye Piyasaları.....	11
1.4.2. İşlemlere Göre Finansal Piyasalar: Birincil ve İkincil Piyasalar.....	12
1.4.2.1. Birincil Piyasalar.....	12
1.4.2.2. İkincil Piyasalar.....	12
1.4.3. Örgütlenme Derecelerine Göre: Borsalar ve Tezgah Üstü Piyasalar.....	12
1.4.3.1. Borsalar.....	12
1.4.3.2. Tezgah Üstü Piyasalar.....	13
1.4.4. Borç Alıp Verme ve Pay Senedi Piyasaları.....	13
1.5.FİNANSAL GELİŞMİŞLİĞİN TANIMLANMASI.....	13
1.6.FİNANSAL GELİŞMİŞLİĞİN GÖSTERGELERİ.....	16
1.6.1. Finansal Piyasaların Derinliği.....	16
1.6.1.1. Finansal Derinliğin Ölçülmesi.....	19
1.6.2.Finansal Piyasalara Erişebilirlik.....	22
1.6.2.1 Finansal Piyasalara Erişebilirliğin Ölçülmesi.....	23
1.6.3.Finansal Piyasaların Etkinliği.....	25
1.6.3.1. Finansal Piyasaların Etkinliğinin Ölçülmesi.....	26
1.6.4.Finansal Piyasaların İstikrarı.....	27
1.6.4.1. Finansal Piyasalarda İstikrarın Ölçülmesi.....	29
1.7.YOKSULLUK.....	29
1.7.1.Tanımı.....	29

1.7.2. Yoksulluğun Türleri.....	31
1.7.2.1. Mutlak Yoksulluk.....	31
1.7.2.2. Göreli Yoksulluk.....	32
1.7.2.3. İnsani Yoksulluk.....	33
1.7.3. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	33
1.7.3.1. İnsani Kalkınmışlık Endeksi.....	34
1.7.3.2. Kafa Sayım Endeksi.....	35
1.7.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksi.....	35
1.7.3.4. Sen Endeksi.....	36
1.7.3.5. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi.....	37
1.7.4. Diğer Yoksulluk Ölçütleri.....	38
1.7.3.1. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı.....	38
1.7.5. Yoksulluğun Sebepleri.....	39
1.7.5.1. Yoksulluğun Ekonomik Sebepleri.....	40
1.7.5.2. Yoksulluğun Politik Sebepleri.....	41
1.7.5.3. Yoksulluğun Sosyal ve Demografik Sebepleri.....	42
1.7.5.4. Yoksulluğa Sebep Olan Diğer Nedenler.....	44
1.8. FİNANSAL KALKINMA İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL GELİŞME İLE YOKSULLUĞUN LİTERATÜRDEKİ YERİ

2.1. Finansal Gelişme İle Yoksulluğun Literatürdeki Yeri.....	47
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FİNANSAL GELİŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN
AMPİRİK ANALİZİ

3.1.DATA VE METODOLOJİ.....	64
3.2.TAHMİN SONUÇLARI.....	69
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATM	: Bankamatik
BKH	: Binyıl Kalkınma Hedefi
DCP	: Özel sektöre Verilen Kredi
DMBA	: Yurtiçi Banka Varlıkları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FEVD	: Sabit Etki Vektörü
FIR	: Financial Irrelations Ratio
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NASDAQ	: National Association of Security Dealers Automated Quotation System
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖSKH	: Özel Sektör Kredi Hacmi
RZE	: Rastsal Zaman Etki
SZE	: Sabit Zaman Etki
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
VD	: Ve Diğerleri
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Yöntemi
YİKH	: Yurtiçi Toplam Kredi Hacmi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Bağımlı Değişken Listesi.....	66
Tablo 2: Finansal Kalkınmışlık İndikatörlerinin Listesi.....	67
Tablo 3: Kontrol Değişkenleri Listesi.....	68
Tablo 4: ACCESS1 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları.....	70
Tablo 5: ACCESS2 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları	72
Tablo 6: DEPTH1 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları.....	74
Tablo 7: DEPTH2 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları.....	75
Tablo 8: DEPTH3 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları.....	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Lorenz Eğrisinde Gini Katsayısı.....	38
---	----

GİRİŞ

Günümüzde yoksulluk giderek artmakta ve insanoğlu için ciddi sorun teşkil etmektedir. Yoksulluk var oldukça ve yoksul sayısı artmaya devam ettikçe yoksulluğun önlenmesinde finansal kaynak temini sağlayacak olan finansal sistemin yapısı, işleyişi ve gelişmişliği önem arz etmektedir. Gelişmiş bir finansal sistem var olan kaynakları en etkin şekilde kullanarak, yoksulluğun azaltılmasında etkili olacaktır.

Gündoğan (2008) yoksulluğu; “*açlık, eğitimsizlik, barınacak bir evinin olmaması, hasta olmak ve tedavi olamamak, hiçbir işinin olmaması ya da iyi bir işe sahip olamamak, kirlı suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu yitirmek, gelecek kaygısıyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe etmek, umutsuzluk, eşitsizlik, özgür olamamak, siyasal yaşama katılamamak*”, diyerek literatürdeki en çarpıcı tanımlardan birini yapmıştır.

Finansal piyasalar, gelirlerin tamamını tüketmeyen fazla fona sahip ekonomik birimler ile gelirlerinden daha fazla harcamak isteyen ekonomik birimlerin karşılıklı işlem yapmak için bir araya geldiği yerlerdir. Karşı karşıya gelen bu ekonomik birimlerin tasarruflarının riski az, karı ihtimali yüksek yatırımlara aktarılmasını sağlamaktadır.

Claessens ve Feijen (2006)’e göre finansal gelişme iki şekilde yoksulluğun düşürülmesine etki etmektedir; doğrudan ve dolaylı yollardan. Birincisinde finansal gelişme, büyümeyi etkileyerek dolaylı yoldan yoksulluğun düşürülmesini sağlamaktadır; ikincisinde ise finansal gelişme ile birlikte yoksulların finansal hizmetlere erişiminin yükselmesiyle yoksulluğun düşürülmesine direkt katkıda bulunmaktadır.

Yoksulluk günümüzde güncelliğini koruyan bir kavram olduğu için hem ulusal hem de uluslararası kurumların dikkatini çekmiş ve üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Finansal sistem, finansal gelişme hususunda ise finansal piyasalar ve bu piyasaların önemli bölümünü oluşturan türev piyasaların hızla geliştiği 1990’ların ilk yarısından itibaren istikrarlı ve yoğun ilgi görmeye başlamıştır.

Bu tez çalışmasında, 2000 – 2011 yıllarında 131 ülkeye ait finansal gelişme ve yoksulluk verileri kullanılarak, finansal gelişme ve yoksulluk ilişkisi panel veri analizi ile

ampirik olarak test edilmiştir. Tezimin birinci kısmında finansal sistem, finansal sistemin unsurları, fonksiyonları, finansal piyasalar, finansal gelişmişlik kavramı, finansal gelişmişliğin göstergeleri, yoksulluk, yoksulluk tanımları, türleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, finansal gelişme ve yoksulluk ilişkisine dair literatür taraması yapılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm ise finansal gelişmişlik ile

yoksulluk ilişkisinin yönünü belirlemeye yönelik ekonometrik analizden meydana gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEM, FİNANSAL GELİŞMİŞLİK VE YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.FİNANSAL SİSTEM

1.1.1.Tanımı

Bir ekonomi düşünelim ki tasarruf ve yatırım kararları farklı birimler tarafından veriliyor olsun. Elinde fazlası olup bunu değerlendirmek isteyen yani fon arz eden birimlerin talep eden birimlere ulaşabilmesi için bu birimlerin aynı çatıda buluşturulması gerekecektir. İhtiyaçlarına göre bir araya gelen bu birimlerin güvenle işlem yapabilmesi için yasal ve düzenleyici bir ortamın da oluşturulması şarttır. Aksi halde ekonomik birimler işlem yapmak istemeyecektir. Ayrıca ekonomik birimler yatırım ve finansmanlarını da finansal sistem içerisinde çeşitli araçlar ile gerçekleştirirler.

Bunlardan yola çıkarak finansal sistemin tanımını şu şekilde yapabiliriz: Finansal sistem, fon arz eden ajanlar ile fon talep eden birimleri aynı yapı altında buluşturan, çeşitli finansal araçlar ve araçlarla yasal ve düzenleyici hukuki çerçevede işlem yapmaya olanak sağlayan yapıdır.

Fon arzında ve fon talebinde bulunanlar dediğimizde kastedilen hane halkları, işletmeler ve devletlerdir. Buradan da finansal sistemin kompleks bir yapı olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda Ertuna (1986: 4-6) “birikim ve yatırımın değişik kişiler tarafından yapıldığı bir toplumda birikimlerin yatırımlara dönüşmesi karmaşık bir finansal sistemin varlığını gerektirir” demiştir.

Bir ekonomide fonların tasarruf sahiplerinden yatırımcılara doğru akışını gerçekleştiren organizasyon şekli olarak tanımlanan finansal sistemin amacı elinde fon bulunduran ekonomik birimlerden fona ihtiyacı olan ekonomik birimlere fon akımına aracılık yapmaktır (Çıkrıkçı, 1995: 44).

Benzer şekilde Mishkin (2004), finansal piyasaları, fon fazlası bulunan birimlerin elindeki fonlarını fon açığı bulunanlara transferini gerçekleştiren ve bunu finans piyasa araçları ve araçları ile yapan piyasalar olarak tanımlamıştır.

Ekonomik birimler çeşitli sebeplerle fon elde etmek isterler ve ekonomik birimler bu fon ihtiyaçlarını öncelikle öz kaynakları ile karşılama yoluna giderler. Eğer bu ekonomik birim elinde bulunan fonlardan fazla yatırım yapacaksa ya da başka bir sebepten dolayı daha fazla fona ihtiyaç duyarsa bu durumda ek finansmana ihtiyacı olacaktır. Bu ihtiyaç ile birlikte dış finansman kaynaklarına ve dolayısıyla bu kaynakların temini için de finans piyasalarına müracaat eder (Canbaş ve Doğukanlı, 1997: 1).

Shahbaz & Rahman (2012), modern toplumların en önemli eserlerinden biri olduğunu belirttiği finansal sistemin, ekonomik büyümeye katkı sağlayan hane halkı, firma ve devlete çeşitli finansal hizmetler sunacağını belirtmiştir.

Finans sistemi, ekonomideki fon fazlasını ve fon ihtiyacını karşılayan, fonların zamansal, miktar olarak, vadesi bakımından ve bireyler açısından işlem yapılabilir hale sokma işlemini yerine getiren bir sistemdir. Böylece hane halklarının tasarruflarını yatırımlara aktarmasını gerçekleştirmektedir. Bu düzeni meydana getiren kuruluşlar ise banka kesimi ve mali aracı kuruluşlar şeklinde ayrıma tutulabilir (Akdiş, 2000: 5).

1.1.2.Finans Sisteminin Önemi

Finansal sistem sermaye artırımının gerçekleştirilmesinde etkilidir. Piyasa mekanizmasında yaşamsal bir öneme sahiptir. Verilerin ve kaynakların elde edilmesi ve kullandırılmasında etkinlik ve verimlilik artışı sağlar.

Kaynakları harekete geçirir,

Riskleri dağıtır,

Yeni projelere kaynak yaratır,

Kaynakları izler,

Ekonomik büyümeyi destekler.

Günümüz ekonomilerinin işleyişinde finansal sistemin önemli bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Finansal sistemin varlığı, elinde birikimi olanlar ile yatırım yapmak isteyen birimlere etkin bir akış sağlayarak, ekonominin düzenli işleyişinde mühim hususlardan birisidir (Avşar, 2010: 25).

Finans sisteminde, iktisadî birimlere risk, likidite ve vade konularında kolaylıklar sağlayan işlem hizmetleri olarak bir ara malı üretilmektedir. Bu hizmetin sunulması, tasarrufların verimli alanlara yönelerek getirilerin daha fazla olmasını sağlayan bir mekanizma ile iktisadî etkinliğin artmasına yol açmaktadır. Bunun yanında, finans sisteminde ekonominin gelecekteki durumu fiyatlanmakta; başka bir deyişle, beklentilerin yönü finans sistemi aracılığı ile görülebilmektedir (Kahyaoğlu 2008, 28). Diğer bir deyişle, ekonominin genel seyri öncelikle finans sisteminde görülebilir.

1.2.FİNANSAL SİSTEMİN UNSURLARI

1.2.1. Fon Arz Edenler (Tasarruf Sahipleri)

Finansal sistem içerisinde tasarruf sahipleri yani fon arz edenler, bugünkü gelirlerinin tamamını harcamayıp bu tasarruflarını gelecekte elde edecekleri getiri için fon talep eden birimlere aktarırlar. Fon arz edenler tasarruflarını çeşitli araçlar ve aracılar ile yasal ve kurumsal düzenlemelerin sağladığı güven ortamında kullanırlar. Fon arz eden bu birimler finansal sistemin fon kaynaklarını oluşturmaktadırlar.

Fon arz edenlerden kastedilen elinde birikimi olan hane halkları, işletmeler ve hükümetlerdir.

1.2.2. Fon Talep Edenler

Fon talebinde bulunanlar, fon arz eden birimlerin tam tersi olarak karşımıza çıkarlar. Yani bugünkü gelirlerinden daha çok ihtiyacı bulunan, fona gereksinim duyan kesimdir. Bu noktada fon talep edenler fon ihtiyaçlarını karşılarken ödünç aldıkları bu fonun maliyetini ödemeyi de kabul etmiş olurlar.

Fon talep eden ekonomik birimler, tasarruf açığı olan hane halkları, işletmeler ve hükümetlerdir.

1.2.3. Finansal Kuruluşlar (Araçlar)

Finansal kuruluşlar birbirlerinden habersiz olan fon arz edenlerin tasarruflarını toplarlar ve yatırımların finansmanında kullanılan kaynakların geri çekilme riskini azaltıp uzun süreli yatırımların tamamlanması için gerekli olan fonu talep edenlere transfer ederler. Bu süreçteki riskler aracı kurumlar tarafından üstlenilmektedir. Bu sayede de risk azaltılmış olmaktadır. (Ağır, 2010:5)

(Eğilmez ve Kumcu, 2008: 219-220)'ya göre finansal sisteme fonlar doğrudan ya da dolaylı finansman olarak aktarılmaktadır. Doğrudan finansmanda, fon arz eden ve talep eden birimler doğrudan karşılaşmakta, dolaylı finansmanda ise fon arz eden ve fon talep eden ekonomik birimler arasındaki fon akışını finansal araçlar gerçekleştirmektedir. Finansal sistem genel olarak, finansal piyasalar ve finansal aracı kurumlardan oluşur. Bu nedenle finansal sistemin en önemli unsurudur finansal araçlar.

Finansal kuruluşların mali açıdan güvenilirliği ve sağlamlığı finansal sistemin durumu hakkında bilgi vermektedir (Tiryaki, 2012).

Finansal araçların temel fonksiyonu, açık veren tüketim birimlerinin doğrudan borçlarını, kendi dolaylı borçları haline getirerek, ödünç verilebilir fonları fazla veren harcama birimlerinden almaktır (Gurley ve Shaw 1955, s.519).

Finansal kuruluşlar genel olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar sözleşmeli tasarruf kurumları (hayat sigortası şirketleri, yangın ve kaza sigortası şirketleri, özel ve devlet emeklilik fonları), mevduat kurumları (ticari bankalar, tasarruf ve borç birlikleri ve kredi birlikleri), ve yatırım aracı kurumlarından (kiralama (leasing), faktoring ve tüketici finansman şirketleri) oluşmaktadır. (Mishkin, 2004; Sever, 2009).

1.2.4. Finansal Araçlar

Goldsmith (1968)'e göre, bir ekonomide finansal araçların bulunması ve gelişmesi için finansal açığı ve fazlası olan birimlerin o ekonomide var olması ön koşul ise de yeterli değildir. Finansal fazla ve açıkların bulunması, bu fonları fazlası olan ekonomik birimlerden açığı olan ekonomik birimlere transferini gerçekleştirecek finansal araçların da var olması gerekmektedir.

Finansal araçlar, sermaye piyasası araçları ve para piyasaları araçları şeklinde ikiye ayrılabilir. Sermaye piyasası araçları vadesi bir yıldan daha fazla olan borçlanma ve hisse senedi enstrümanlarıdır. Para piyasası araçlarına göre daha fazla dalgalanma gösterirler ve bu yüzden daha risklidirler. Başlıca hisse senetleri, mortgage'ler, şirket tahvilleri, tüketici ve ticari kredileri ve devlet senetlerinden oluşmaktadır. Para piyasası araçları ise kısa vadeli oldukları için daha az dalgalanırlar. Dolayısıyla da daha az riskli yatırımlardır. Başlıca para piyasası araçları, hazine bonoları, devredilebilir banka mevduatı sertifikaları, ticari senetler, banka kabulü poliçe, geri satın alım anlaşmaları (repo)'dır (Mishkin, 2004).

Teknolojik gelişmelere paralel olarak bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle beraber bilgisayar kullanımının da yaygınlaşması finans alanındaki gelişmeleri büyük ölçüde etkilemiş, yeni finansal enstrümanların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve finansal araç çeşitliliğine katkı sağlamıştır (Kaplan, 1999: 2). Bunun yanında gelişmekte olan ekonomilerde uluslararası ticaretin hızla ilerlemesi, serbestleşme çalışmaları, gelişen ekonomilerin finans piyasalarının süratle ilerlemesi ve uluslararası portföy yöneticilerinin çeşitlendirme yapma ihtiyaçları dikkatlerin gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının üzerinde olmasına neden olmuştur (Süslü, 2010: 1).

1.2.5. İdari ve Hukuki Düzenlemeler

Finansal sistem denildiğinde yukarıda bahsettiğimiz fon talep edenler ile fon arz edenlerin yanı sıra bu fonların akımını düzenleyen kurumlar, fon akımını sağlayan araçlar ile piyasaların şeffaf ve adil bir şekilde işlemlerini sağlayan hukuki ve idari kurallardan oluşan bir sistem anlaşılmaktadır (Aydın vd. 2012: 4).

Çıkrıkçı (1995)'ya göre, finansal kurallar, ekonomik birimler tarafından gerçekleştirilen fon alım ve satım işlemlerinde finansal sistemde yer alan idari ve yasal düzenlemelerdir. Bunlara borçlar kanunu, ticaret kanunu, bankacılık kanunu, merkez bankası kanunu ve sermaye piyasası kanunu örnek olarak verilebilir. Ayrıca bunlara ilaveten parasal ilişkileri düzenleyen mevzuat ve piyasada geçerli olan örf ve adetler de finansal sistemi düzenleyen idari ve hukuki kurallar içerisinde yer almaktadır.

1.3. FİNANSAL SİSTEMİN YERİNE GETİRDİĞİ FONKSİYONLAR

Finans sisteminin ana işlevi olan finansal ürün toplama ve dağıtma sürecinde gerçekleştirdiği çok sayıda fonksiyon ve hizmetiyle ekonomik işlemlere olumlu destek sağladığını söyleyen (Avşar, 2010:30), bir taraftan da yatırımlar için gerekli kaynakların tahsisi ve dağılımının etkin hale getirilmesine katkılar sağlayarak ekonomik büyümenin artmasını sağladığını belirtmiştir.

Ekonomilerde ortaya çıkan veri toplama ve işlem gerçekleştirme maliyeti sorunlarını azaltmak için finans sisteminin beş temel fonksiyonu yerine getirmesi gerekir (Levine, 1997: 691).

1.3.1. Finansal Sisteminin Riski Azaltma Fonksiyonu

Finansal sistem ekonomik birimlerin türlü risklerle karşılaşma durumlarını riskleri çeşitlendirerek minimuma indirmektedir. Çünkü tasarruf sahibi fon arz edenler fonların geri ödenememesi gibi bir risk ile karşı karşıyadırlar. Vadenin uzun olması da bu risk arttırmaktadır. Bu durumda fon arz eden kesim riski yüksek olan uzun vadeli borç vermek istemeyecek, uzun vadeli borç yerine daha az riskli gördüğü kısa vadeli borç vermek isteyecektir. Diğer taraftan ise yatırımcılar uzun vadeli borç talep edeceklerdir. Risklerin mevcut olduğu bir ortamda finansal sistem tasarruf sahiplerinin karşılaşabileceği risklerle ilgili olarak fon talep edenlerle ilgili bilgi aktarımı sağlar.

Obstfeld (1994) yaptığı bir çalışmada risk yönetimi, portföy çeşitlendirilmesi ve bilgi aktarımı sağlanarak, kaynakların getirisi yüksek yatırımlara transfer edildiğini ve bu sayede ekonomiye verimlilik kazandırıldığını söylemektedir. (Oktayer, 2007:43).

1.3.2. Kaynak Tahsisinin Etkin Hale Getirilmesi Fonksiyonu

Fon arz edenler fonları daha verimli alanlarda kullanabilecek girişimciler hakkında kapsamlı bilgi sahibi değildirler. Bunun yanında tasarruf sahipleri yatırım kararı vermeden önce ihtiyaçları olan bu bilgilere ulaşmak için de ne maddi olanaklara ne de vakte sahiptirler.

Tasarruf sahipleri güvenilir bilgiye ulaşamadıklarından yatırım yapmak istemeyecekler, bu durum kaynakların getirisi yüksek alanlara aktarılmasını engelleyecek ve yatırımların verimliliğini azaltacaktır (Demirgüç Kunt ve Levine, 2008: 6).

Fakat finansal sistem içerisinde bulunan finansal araçlar fonları daha verimli alanlarda kullanabilecek girişimcilerin kimler olduğu konusunda bilgiye sahiptirler. Bu bilginin elde edilip uygulanması kaynakların daha verimli dağılımı için önemlidir. (Greenwood & Jovanovic, 1990).

1.3.3. Yöneticilerin İzlenmesi ve Denetlenmesi Fonksiyonu

Finansal sistem kurumsal kontrolü kullanıp yöneticileri izlemekle birlikte kaynakların kötü yönetilme riskini azaltmak üzere yatırımların da izlenmesine yardımcı olmaktadır (Valderrama, 2003: 1).

Girişimcilerin veya yöneticilerin operasyon ve projelerin sonuçları ile ilgili bilgileri, dışarıdaki kreditor ve hisse sahiplerinin sahip olduğundan daha fazladır. İçeridekilerin, fırsatçı davranışlara başvurarak bu enformasyon avantajını kullanma girişimleri, tasarruflara engel olacaktır. Bu enformasyon avantajını telafi etmek amacıyla bankalar borç alanları izlemekte, öz kaynak piyasaları ise hisse sahiplerine zayıf yönetimi iş başından alarak, yöneticileri disipline etme olanağı sunmaktadır (Khan, 2000: 7).

Firma sahipleri yaptıkları işlemler ile yöneticilerin firmayı kendi çıkarlarına uygun yönetmelerini sağlayabilmekte ve firmanın yönetiminde yer almayan firma dışından alacaklılar da -bankalar, hisse senedi ve tahvil sahipleri vs.- firma sahiplerini ve yöneticileri, kendi çıkarları ile uyumlu bir yönetim oluşturmaya zorlayacak finansal düzenlemeler yapma gücüne sahip olabilmektedir. Bu noktada şirket denetimini sağlayan finansal düzenlemelerin olmaması, farklı bireylerden tasarrufların toplanarak sermayenin karlı yatırımlara akmasını engelleyebilmektedir. Finansal araçlar, piyasalar ve sözleşmeler; finansmandan önce bilgi toplama maliyetini azaltmanın yanı sıra, aktivitenin finansmanı sağlandıktan sonra da firma yöneticilerinin izlenmesi ve şirket denetiminin yapılmasına yönelik bilgi edinme ve uygulama maliyetlerini azaltma amacına da hizmet edebilmektedir (Özcan, 2007: 20).

Levine (1997) de, finans sözleşmeleri, aracilar ve piyasalar yalnızca veri elde etme maliyetini azaltmaz; aynı zamanda şirket ve yöneticilerini izleme ve denetleme için kontrol mekanizması görevini de yerine getireceğini belirtmiştir. Finansal anlaşmalar sayesinde firma sahipleri şirketlerini en iyi getiriye elde edecek şekilde dizayn edeceklerdir. İçerdekileri zorlamanın yanı sıra finansal hizmetlerin gelişmesiyle içerdekileri kontrol etme maliyeti de azalmış olacaktır. Bilgi edinme ve uygulama maliyeti kaynakların projeler için optimum dağılımına engel olur. Çözüm olarak, finansal anlaşmalar örneğin, borç alanlar ile borç verenler arasında düzenlenen borç sözleşmeleri denetleme ve zorlama maliyetlerini azaltacaktır.

Yine Levine (1997)'ye göre, finansal sözleşmeler, stok piyasalarda şirket kontrolüne fayda sağlar. Borsada işlem gören ilgili şirket hisse senet fiyatları firmanın iç yapısı hakkında bilgi verir. Şirketin dışarıdaki sahipleri buradan faydalanarak hisse fiyatları ve yönetici hataları arasında bağlantı kurar ve yöneticileri, firmanın değerini artırmaya zorlarlar.

1.3.4. Mal ve Hizmet Değişimini Kolaylaştırma Fonksiyonu

Finansal sistem işlem maliyetini azaltarak uzmanlaşmayı destekler. Uzmanlaşmayla birlikte de daha fazla işlem yapılmasına olanak sağlar. Finansal piyasaların uzmanlaşmasıyla üretimi geliştirecek mal ve hizmet değişimi artar. Birbirini izleyen bu işlemlerle üretim teknolojilerinin gelişimine olanak sağlar (Greenwood ve Smith, 1996: 148-149).

1.3.5. Tasarrufların Mobilizasyonu Fonksiyonu

Tasarrufların mobilizasyonu fonksiyonu tasarruf sahiplerinden sermaye toplanmasını ve finansal araçların ihraç edilmesini ifade eder. Finansal araçların tasarrufları bir araya toplaması, riski çeşitlendirir, likiditeyi artırır, firmaların büyümesine katkıda bulunup, kaynak dağılımını gerçekleştirir. Finansal sistemin tasarrufları toplarken tasarruf sahibi bireylerin kendilerinin güvende hissetmelerini sağlaması gerekir. Bu sebeple aracı kurumlar, bu güvensizliği hafifleterek tasarrufların toplanmasını kolaylaştırıcı yönde hareket etmelidir. Tasarrufların verimli şekilde toplanması sermaye

birikiminde önemlidir ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.(Levine ve Zarvos, 1996: 328).

1.4. FİNANSAL PİYASALAR

Finansal piyasalar belirlenmiş düzenlemeler ile birlikte finansal ürün alışverişinin yapıldığı, risk yönetiminin sağlandığı bir forumdur (IMF, 2006: 11).

Canbaş & Doğukanlı (2001)'e göre, finansal piyasa, hisse senedi, tahvil ve bono gibi finansal menkul kıymetler ve emtia gibi metaların etkin piyasa fiyatlarında değiştirildiği piyasalardır. Etkin piyasa fiyatından kastedilen, bütün yatırımcıların gelecek beklentileri hakkında spekülasyonda ortak inançlarını yansıtan tarafsız fiyattır.

Finansal piyasalar çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

1.4.1. Fonların Ödünç Veriliş Sürelerine Göre: Para ve Sermaye Piyasaları

1.4.1.1. Para Piyasaları

Mishkin (2004), para piyasalarını bir yıl ve daha kısa süreli kredi arz ve talebinin karşılaştığı; yani kısa vadeli borç araçlarının işleminin yapıldığı piyasa olarak tanımlamıştır. Ekonomik birimler bu tür piyasalara genelde günlük faaliyetlerini gidermek amacıyla başvururlar. Ayrıca para piyasaları fon transferi sağlayarak ekonomik büyümeye de katkı sağlar.

1.4.1.2. Sermaye Piyasaları

Korkmaz & Ceylan (2012)'ye göre sermaye piyasaları, uzun dönemli değişimlerin yapıldığı, işletmelerin sabit sermaye yatırımlarının finansmanı için başvurdukları finansal piyasalardır. Sermaye piyasaları tahvil ve hisse senedi piyasaları olarak ikiye ayrılır. Tahvil piyasaları, tahvil ihracı ve tahvil ticareti yapılarak, hisse senedi piyasaları ise, hisse senedi ihracı ve ticareti ile ekonomik birimlere finansman sağlar. Dolayısıyla da sermaye piyasalarının sermayenin artmasını kolaylaştırıcı etkisi vardır.

1.4.2. İşlemlere Göre Finansal Piyasalar: Birincil ve İkincil Piyasalar

1.4.2.1. Birincil Piyasalar

Kurumların fon sağlamak için menkul kıymetlerini ilk kez ihraç ettikleri ve fon arz edenlerle ilk kez karşılaştıkları piyasalara birincil piyasalar denmektedir. Menkul kıymetler birincil piyasalarda bir kez el değiştirirler. İşletmelere fon sağlayan asıl kaynak birincil piyasalardır (Sarıkamış vd., 2008: 5).

Parasız (2000), birincil piyasalarda çeşitli kurumlarca ihraç edilen borç ve pay senetlerinin, ilk alıcılara satışının yapıldığını ve bu menkul değeri ihraç eden kuruma fon sağladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla özel kesim ve kamu kesimi, fona ihtiyaç duyduklarında birincil piyasaları kullanır.

1.4.2.2. İkincil Piyasalar

Daha önce işlem görmüş finansal varlıkların tekrar işlem gördüğü piyasalara ikincil piyasalar denilmektedir. İkincil piyasaların en önemli kurumları menkul kıymet borsaları ve finansal aracı kuruluşlardır. İkincil piyasalarda sermaye piyasasına menkul kıymet arz edilmez mevcut menkul kıymetler el değiştirirler. Dolayısıyla ikincil piyasalarda bu kıymetleri ihraç etmiş kurumlara fon girişi söz konusu olmaz. Menkul kıymetlerin ikincil piyasalarda alım satımlarında sınır yoktur. Satış geliri yatırımcıdan yatırımcıya gitmektedir (Sarıkamış vd., 2008: 5).

Menkul kıymet çıkaran kurumlara fon tedarik eden piyasalar birincil piyasalar olsa da, bu fonların fiyatı ikincil piyasalarda oluştuğu için, ikincil piyasalar büyük önem taşımaktadır (Parasız,2000: 81).

1.4.3. Örgütlenme Derecelerine Göre: Borsalar ve Tezgah Üstü Piyasalar

1.4.3.1. Borsalar

İkincil piyasalar borsalar ve tezgah üstü piyasalar olmak üzere iki şekilde organize edilmektedir. Borsalar resmi ve belirli bir yerde menkul değer alıcı ve satıcılarının ya da brokurların buluştukları kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 2000: 81).

1.4.3.2. Tezgah Üstü Piyasalar

İkincil piyasaların organize edilmelerinin ikinci yolu ise tezgâh üstü piyasalardır. Tezgâh üstü piyasalar, resmi bir borsa dışında yapılan işlemleri içeren gayri resmi şekildeki borsa dışı piyasalardır.

Aynı doğrultuda Parasız (2000)'e göre de, ikincil piyasayı idare etmenin diğer yolu bir tezgah üstü piyasaya sahip olmaktır. Bu piyasada, kendisine tezgah üstünde menkul kıymet almak ve satmak amaçlayan birimlerle, alım satım yapmaya hazır olan bir menkul kıymet stoku olan dealerlar işlem yaparlar. Bu piyasa, rekabet ortamında faaliyet gösterdiği için, menkul değerlerin fiyatları organize borsalarda oluşarlardan çok farklı değildir.

Tezgâh üstü piyasalar, düzenli bir çatı altında olmayan katılımcıları bilgisayar ağlarıyla birbirine bağlayan piyasalardır. Bu tür piyasalara verilen en bilinen örnek ABD'deki NASDAQ (National Association of Security Dealers Automated Quotation System)'dir (Konuralp, 2001: 19).

1.4.4. Borç Alıp Verme ve Pay Senedi Piyasaları

Herhangi bir kişinin veya firmanın finansal piyasalardan fon bulabilmesinin iki yolu vardır: En yaygın olarak bilineni tahvil ya da ipotekli borç senedi gibi borç aracı çıkarmaktır. Diğerisi ise pay senedi ihracıdır (Parasız, 2005: 74).

1.5. FİNANSAL GELİŞİMİŞLİĞİN TANIMLANMASI

Finansal gelişme kavramı çok zaman finansal genişlik ve derinlik ile bir tutulmuş ve bu finansal gelişmenin tanımının finans sisteminin büyüklüğü üzerinden yapılmasına sebebiyet vermiştir. Fakat finansal gelişme, finansal sistemin üstlendiği tüm fonksiyonları içerisinde barındıran çok yönlü bir kavramdır. Bu sebeple tasarruf mobilizasyonunu değerlendirmenin ilerisine gitmeyen geleneksel finansal gelişme ölçütleri, bir başına finans sistemini değerlendirmede eksik kalmaktadır (Balı Eryiğit, 2014: 34-35).

Ekonomik büyüme sürecinin dinamikleri olarak görülen finansal gelişme ve finansal derinleşme kavramları birbirlerinden farklı anlamlar taşımaktadır. (Özcan ve Arı, 2011: 123).

Finansal gelişmeyi tanımlarken iktisatçılar birbirine benzer fakat farklı açılardan ele almışlardır. Örneğin bu tanımlardan bir kısmı finansal gelişmeyi bir ülkede finansal piyasada var olan araçların çeşitliliğindeki artış ve bu araçların yaygın bir biçimde kullanılması olarak tanımlarken bir kısmı da finansal piyasaların gelişmiş olması olarak tanımlamıştır (Erim ve Türk, 2005: 23).

Finansal gelişmişlik finansal aracılık kurumlarının kalitesiyle ilgilidir demiştir Marcelin ve Mathur (2014:25). Çünkü finansal gelişmişlik finansal aracılıkta yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Bu ise eğer bir ülke finansal aracılıkta gelişme göstermemişse ülkedeki firmaların fon sağlamada zorluk yaşayacakları anlamına gelmektedir.

Bir diğer tanımda Krishnan (2011:1) finansal gelişmişliği ülke ekonomisindeki tasarrufların etkin şekilde tahsisi ve kullanımını olarak ifade etmiştir. Ayrıca birçok tanıma benzer şekilde finansal gelişmişliğin artmasında yabancı kaynak kullanımında firmalara kolaylık sağlanmasının ve finansal sistemin gelişmiş olmasının faydalı olacağını söylemiştir. Finansal gelişmişliğin yüksek olduğu ülkelerde ticaret riskinin, riskten korunmanın, riskin çeşitlendirilmesinin ve havuz haline getirilmesinin daha başarılı olduğunu ifade etmiştir.

Afşar (2007:190) finansal gelişmeyi, finansal kurumların, finansal piyasaların ve finansal araçların gelişmesi olarak tanımlarken, finansal aracılık sürecine pozitif katkıda bulunmasında ve tasarrufların arttırılmasında büyük öneme sahiptir. Tasarruf artışları yatırımların miktar ve kalite açısından arttırılmasında etkilidirler. Yatırımların düzeyinin yanında verimliliğinin de finansal gelişme ile birlikte artması beklenmektedir.

Finansal Kalkınma Raporunda (2012:ix) finansal gelişmişlikten yatırımcıları daha fazla risk alma ve değişiklik yapma konusunda teşvik etmeye ve buna karşılık yatırımcılara güvence, negatif sonuçları en aza indirme ve daha istikrarlı bir finansal sistem konusunda teminat altına almak olarak bahsedilmiştir. Yine burada karşımıza finansal sistemin fonksiyonları çıkmaktadır. Finansal gelişmişliğe, yatırımcılar açısından

işlem kolaylığı sağlayan, firmalar açısından şeffaflığı ve güvenilirliği sağlayan, yatırımcıları ve firmaları güvence altına alan bir sistemin varlığı katkıda bulunacaktır.

Finansal gelişme kavramına farklı bir yaklaşım getiren Jeanneney ve Kpodar (2011:144) ise finansal gelişmişliğin gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğa sebep olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte bankacılık sisteminin artan etkinliğinin, finansal hizmetlere daha fazla erişimi sağladığını yani finansal gelişmişliğin sadece finansal kurum ve araçların sayısı ve kalitesi ile ifade edilemeyeceğini, bu araçların etkinliği ve ulaşılabilir olmasının çok büyük bir etken olduğunu; çünkü yoksul insanların bu kurum ve araçlara ulaşmada güçlük çektiklerini ifade etmişlerdir.

Goldsmith (1969:37)'e göre finansal gelişme, finans sisteminde ortaya çıkan değişimlerdir. Bu nedenle de finans sistemindeki gelişmeyi incelemek sebebiyle kısa ve uzun dönemde finans yapısında meydana gelen değişimler incelenmelidir. Yine Goldsmith (1969:26) bir ülkenin finansal yapısını açıklayan unsurların, o ülkedeki finans araçları ve kurumların görünümleri, nitelikleri ve nispi boyutları olduğunu söylemiştir. Zira, ekonomideki finansal araç ve kurumların bileşimleri finansal yapıyı şekillendirir.

Literatürde ülkelerin gelişmişlikleri farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Aslan ve Korap (2006:2), finans sisteminin gelişmişliğini finansal genişleme ile finansal derinlik olarak iki ana başlığa ayırmışlardır. Bunlardan finansal genişleme kavramını, finansal hizmetlerin yayılması ve finansal kurumların büyümesiyle ilişkilendirmişken, finansal derinleşmeyi, kişi başına düşen finansal hizmetler ve kurumlardaki veya finansal varlıkların gelire oranındaki artış olarak açıklamışlardır. Çeşitli düzenlemelerle finansal sistemin daha istikrarlı yapıya kavuşmasıyla finansal sistemin de gelişebileceğini ifade etmişlerdir.

Finansal gelişmişlik yine literatürde, bir ülkedeki finansal piyasada talep gören araçların çeşitliliğinin fazla olması ve bunların daha yaygın kullanılması şeklinde tanımlanmıştır. Başka bir tanımda ise finans piyasalarının gelişmişliği olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmiş bir hukuk sistemiyle desteklenen, doğrudan ve dolaylı finansman modellerinin optimal şekilde biçimlendirdiği bir finansal sistemin kalkınmada en optimal çözüm olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Böyle bir sistem, finansal kararların

alınmasında verimliliği arttıracak, optimum kaynak dağılımı sağlayacak, sonuç olarak da ekonomik büyümeye katkıda bulunacaktır. (Oruç, 2002:6).

1.6. FİNANSAL GELİŞMİŞLİĞİN GÖSTERGELERİ

Literatürde finansal kalkınma ile ilgili ana sorunlardan bir tanesi, ülkeler arası karşılaştırmalara da imkan sağlayacak biçimde finansal kalkınmanın nasıl ölçüleceği konusudur. Finansal kalkınma boyutunun ölçümü için uygun bir gösterge bulunmamaktadır. Bunun sebepleri finansal gelişmeyi tarif etmenin güçlüğü, finans sisteminin fazla sayıda alt piyasa kurum ve finans araçlarından oluşması, finans sisteminin görev edindiği fonksiyonları değişik hizmetlerle sağlaması ve data elde edebilme olasılığındaki sınırlar olarak ifade edilebilir (Balı Eryiğit, 2014: 33-34).

Bu yüzden Levine (1997), tek bir göstereyi baz almanın finansal gelişmeyi tanımlamak için uygun olmadığını belirtmiştir. Ona göre, finansal gelişmenin ölçümü için birçok göstergenin bileşimini kullanmak daha uygundur.

Çalışmada finansal sistemin gelişmişliği, finansal sistemin büyüklüğü, finans sisteminin etkinliği, finansal istikrarı ve finansal sisteme erişim başlıkları altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.6.1.Finansal Piyasaların Derinliği

Finansal piyasaların derinliği ile finansal piyasaların büyüklüğü ifade edilmektedir. Finansal sistemin derinliği, genel anlamda finans sisteminin ekonomi içindeki büyüklüğünü vermektedir. Finans sisteminin büyüklüğü için ölçü olarak parasal büyüklükler, aktiflerin toplam büyüklükleri, toplam mevduatlar ve kredilerin piyasa fiyatının ülke GSYİH'sına oranı kullanılmaktadır. Finans sisteminin büyüklüğünün ölçütleri finans sektöründeki alt kurumlar ve piyasalar temelinde veya finans sisteminin geneline dair belirlenebilir (Beck v.dğr. 2009).

Finans piyasalarında derinlik kavramı için kaynaklarda çok fazla tanım bulunmaktadır. Erim ve Türk (2000:23)'e göre finansal deregülasyon sonucunda, bankacılık sektörü ile sermaye piyasası arasında aracılık yapan kurum sayısında artış

olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun finans piyasalarında derinleşmeyi de beraberinde getirdiği söylenebilir. Finansal derinleşme kısaca, finansal sektörde yaratılan fonların, reel kesime aktarılma oranı olarak tanımlanabilir. Eğer bu oran yüksekse finansal derinleşme yüksek olacak ve bunun da ekonomik büyümeyi artıracakđı varsayılmaktadır. Oranın düşük olması durumunda ise, finansal derinleşme zayıf olacağından reel sektördeki kaynak yetersizliğinden, ekonomik büyüme istenilen düzeyde olamayabilecektir.

Bir diğer tanımda Kaytancı (2000: 55-56), derinleşme oranının finansal aracı kurumların büyüklüğünü ölçtüğünü belirtmiştir. Derinlik finansal sistemin likit yükümlülüklerinin (nakit+bankaların faiz içeren yükümlülükleri ve talepleri+banka dışı araçlar) GSYİH'ya oranıdır. Yapılan araştırmalarda en varlıklı olan ülke vatandaşlarının yıllık gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini likit aktifler olarak finansal araçlarda tuttuğu, en fakir ülkelerin vatandaşlarının ise yıllık gelirlerinin sadece yaklaşık dörtte birini likit aktif olarak tuttıkları ortaya çıkmıştır. Burada da derinlik ve kişi başına reel GSYİH arasında kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir.

Kaytancı (2000: 56-57) ayrıca toplam finansal aktifler içindeki özel banka dışı finansal araçların aktiflerinin payını tahmin ederek banka dışı özel finansal kuruluşların önemini göstermiştir. Bu banka dışı kuruluşlar ticari bankaların tamamlayıcılarıdır ve daha da önemlisi ticari bankacılık sektörü vergiler ve devlet düzenlemeleri gibi çeşitli kısıtlamalarla baskı altına alındığında bankacılık sisteminin yerine geçerler. Böylece banka dışı finansal araçlar ne kadar fazla ise bu finansal sistemin genişlediğini ve derinleştiğini gösterir.

Finansal derinliği ölçmede, bankaların varlıkları, ödeme yapmada kullanılan çek ya da diğer araçlar tarafından devredilebilir mevduat şeklindeki yükümlülükler de kullanılmaktadır. Finansal derinliği gösteren bir diğer değişken de ticareti yapılan hisse senetlerinin toplam değerini; borsa işlemlerinin değerini, etkinliğini ve büyüklüğünü göstermektedir. (Cihak vd., 2012: 12).

Finansal sistemin fonksiyonları açısından bakıldığında finansal gelişmeyi temsil bakımından finansal büyüklük göstergelerinin kısıtlı kaldığı görülmektedir. Çünkü finansal derinlik belirtileri tasarruf mobilizasyonu ve kaynak dağılımında önemli veriler

sunarken, riskin dağılımı, kurumsal denetleme konusunda bilgi içermemektedir. (King ve Levine, 1993: 720)

Finansal büyüklüğün finansal gelişmeyi bir başına temsil etmemesinin yanında mühim dışsallıklar oluşturarak finans sisteminin gelişiminin öteki boyutlarının gelişimine önemli miktarda katkısının olduğu unutulmamalıdır. Öteki boyutların gelişimi için finansal derinliğin temel alındığı ve hatta belirli bir eşik düzeye ulaşması gerektiği söylenebilir. Sonuçta yalnızca finans piyasalarının büyüklüğü üstünde kurulmuş çalışmalar, finansal büyüklüğün ekonomiye önemli faydalarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra finans piyasalarının büyüklüğü herhangi bir ekonomideki tasarruf ve yatırım miktarının önemli bir belirleyicisidir. Hatta finans sisteminin büyüklüğü ölçek ekonomilerinin sağlanmasıyla birlikte finansal aracılık maliyetlerinde (sabit maliyetler veri iken) önemli düşüşlere sebep olabilir (Roubini ve Bilodeau, 2008: 9).

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, gelişmekte olan ülkeler 1980’li yıllarda başlayıp 1990’lı yılların sonlarında tamamlanan finansal serbestleşme sürecinde sermaye piyasası üzerindeki kısıtlamaları büyük ölçüde terk etmişlerdir. Bu tür politika benimsemelerinin nedeninin ise ülkelere yabancı yatırımcıların çekilmesinin ve finansal piyasaların derinleştirilmesinin istenmesidir. Bunun altında yatan sebeplerin ise derinlik sağlanan finansal piyasalarda kredi ve dış kaynak mekanizmalarının daha iyi bir şekilde işlemesi ve riski düşük getirisi yüksek yatırımların finansmanının daha kolay olmasıdır. Çünkü getirisi yüksek ve etkin yatırımların artması ülkelerin ekonomik kalkınmalarına fayda sağlayacak ve kişi başına düşen milli geliri artıracaktır. (Korkmaz vd., 2010: 2821). Finansal derinleşme gelişmiş ülke ekonomilerinde gelişmeye devam eden ülkelere göre daha fazladır. Finansal büyüklüğün belirtisi olarak genellikle geniş para arzı tanımı alınarak milli gelire kıyaslandığında bu fark açık olarak görülebilmektedir. Yapılmış olan çalışmalar küçük ve yavaş büyüme oranlarının finans sisteminin gelişim düzeyi ile ilgili olduğu sonucunu da desteklemektedir (Toprak vd., 2001: 241).

1.6.1.1. Finansal Derinliğin Ölçülmesi

Finansal kalkınma/ekonomik büyüme/yoksulluk/gelir eşitsizliği ilişkisini oluşturan çalışmalar, büyük ihtimal veri yetersizliği sebebiyle finansal gelişmeyi tanımlamak için genel olarak “finansal derinlik” kavramını kullanmışlardır. Bu çalışmalarda finansal derinliğin “finansal gelişim” ile eş anlamda veya benzer olduğu varsayılmaktadır. Fakat, De la Tore ve diğerleri (2006), finansal kalkınmanın temelinde var olması gereken kurumlar, piyasalar, kanun koyucular ve düzenleyici birimler arasındaki karşılıklı ilişkilerin sağlıklı olmasının, yalnızca finansal derinlik kavramı ile tek bir boyuta indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğunu söylemektedirler. Bunun yanında bu yazarlar finansal kalkınmanın finansal istikrar, finansal çeşitlilik ve finansal hizmetlere erişim gibi büyüklükten başka boyutlarının var olduğunu belirtmektedirler (TCMB. 2011: 6).

Finansal derinleşmenin ölçümü denildiğinde genel olarak herhangi bir ekonomideki nakit, mevduat, hisse senedi, borç senedi gibi kamu ve özel sektöründe bulunan finansal varlık stoğunun toplamının milli gelire bölümü kullanılmaktadır (Yıldırım, 2013: 29)

Finansal derinleşmenin hesaplanmasında çok sayıda ölçüm yöntemi bulunmaktadır. Lynch (1996:12)’a göre bunlar, miktarsal göstergeler, yapısal göstergeler, reel faiz oranı, ürün çeşitliliği ve değişim maliyetleridir.

Literatürde finansal derinleşmeyi ölçmek isteyen çalışmalarda birbirinden farklı göstergeler kullanılmıştır. Finansal büyüklüğü temsilen seçilen göstergelerin başında miktar ölçüleri gelmektedir. Miktar ölçüleri para ve kredi büyüklüklerini içermekte, bir ekonomideki tasarruf ve kredi aracılığını ifade etmektedir. Miktar ölçülerinde genellikle parasal büyüklükler, kredi büyüklükleri ve sermaye piyasası büyüklükleri olmak üzere üç farklı ölçüm kullanılmaktadır (Akdemir, 2010: 75).

Bunlardan ilki olan parasal büyüklükler miktar göstergelerinden daha yaygın kullanılmıştır. Uygulamalarda ölçümü kolay olmayan bu değişken için ölçümü zorlaştırmayacak değişkenlerin seçilmesi önem arz etmektedir. (Kar, 2001:157). Parasal büyüklükler üç tanedir. Parasal göstergelerden birincisi, dolaşımdaki para miktarı ve vadesiz mevduatların toplamından oluşan dar tanımlı para arzının, gayri safi yurt içi hâsılaya bölünmesiyle elde edilen orandır ($M1/GSYİH$). Dar tanımlı para arzının gelire

oranının yüksek olması finansal olarak az gelişmişliğin, oranın düşük olması ise finansal piyasaların gelişmişliğinin göstergesidir (Yetiz, 2008: 26).

Parasal göstergelerden ikincisi, dolaşımdaki para, vadesiz ve vadeli mevduatların toplamı olarak ifade edilen geniş tanımlı para arzı (M2)'nin, GSYİH'ya bölünmesi ile elde edilen orandır. Bu oran finansal büyüklük göstergelerinden daha fazla kullanılandır (Öçal, 1999: 272). Yine bu oran, ekonomideki parasallaşma ölçüsünün göstergesidir. Bunun yanında ülke vatandaşlarının bankacılık sektörüne besledikleri güveni de ifade etmektedir (Darıcı, 2009: 36-37).

Finansal derinleşme için kullanılan diğer bir parasal gösterge, M3/GSYİH oranıdır. Bu oran geniş tanımlı para stoğuna (M2) repo ve bazı banka fonlarının eklenip GSYİH miktarına oranlanmasıyla bulunur. Bu oranın büyük çıkması finans piyasalarının gelişmiş olduğunu gösterir (Öztürk vd., 2010: 99). Bu gelişmişliğe paralel olarak da M3/GSYİH oranının ekonomik büyüme ile aynı orantılı olarak büyümesi beklenmektedir (Ağır, 2010: 91).

Miktar ölçülerinin ikincisi olan kredi büyüklükleri, Yeldan (2003: 32)'a göre üçe ayrılmaktadır. Bunlar, yurtiçi toplam kredi hacminin gelire oranı (YİKH/GSYİH), özel sektöre verilen kredilerin gelire oranı (ÖSKH/ GSYİH), özel sektöre verilen kredilerin toplam kredi hacmine oranı (ÖSKH/YİKH)'dir. Finansal kalkınma sürecinde beklenen pozitif sonuçlardan biri de kredi hacimlerinde yaşanan genişlemelerdir. Yatırımlar için ihtiyaç duyulan fonların artış göstermesinin ekonomik performansı da etkileyebilmesinden ötürü finansal kalkınmanın olduğu durumlarda kredi hacimlerini temsil eden göstergelerin de artış göstermesi gerekmektedir (Yetiz, 2008: 29).

Miktar ölçülerinin üçüncü ve son göstergesi olarak sermaye piyasasına dair kullanılan değişken ise borsa kapitalizasyon oranıdır. Bu oran, menkul değer borsası reel işlem büyüklüğünün GSYİH'ya bölünmesi ile elde edilir. Sermaye piyasaları kalkındığında firmaların doğrudan krediye sahip olma imkanları olacağından borsa kapitalizasyon oranının yükselmesi piyasanın gelişmiş olduğunun ölçütü olarak kabul görmektedir (Başoğlu ve Ceylan, 2001:512).

Finansal derinleşmenin hesaplanmasında kullanılan ikinci gösterge olan yapısal gösterge M2/M1 oranıdır. Geniş tanımlı para arzının (M2) dar tanımlı para arzına (M1) bölünmesi ile elde edilen bu gösterge, vadeli mevduatların finansal sistem içerisinde

bulduğunu ve kullanıldığını ifade etmektedir (Yetiz, 2000: 29- 31). M2/M1 bölümündeki artış, ekonomik ajanların ellerinde tuttukları paranın giderek daha fazlasını vadeli mevduat olarak değerlendirdiğini ifade ettiğinden, finans sisteminin gelişmişliğini yapısal açıdan ölçen temel göstergedir (Lynch, 1996:12). Finans sisteminin geliştiği ülkelerde M2/M1 oranı 5 ila 8 arasında sayı değeri alabilir. Diğer bir yapısal gösterge de FIR (Financial Irrelations Ratio)'dır ve Toplam Finansal Varlıklar/ GSYİH oranını ifade eder. Bu oran, finansal ilişkiler oranı olarak tanımlanır ve FIR oranı ne derece fazlaysa ülkenin finansal gelişme oranı o kadar fazladır (Goldsmith, 1987:26).

Finansal derinleşmenin hesaplanmasında kullanılan üçüncü gösterge reel faizdir. McKinnon Shaw'a göre, reel faiz değerindeki artış sermaye birikimini ve yatırımları artıracaktır (Erim ve Türk, 2005: 27). Negatif faizlerin tasarruf miktarında negatif etki oluşturması sebebiyle özellikle gelişmiş ülkelerde reel faiz oranlarının pozitif çıkması finansal kalkınmanın temel şartıdır. Finansal kalkınmışlık düzeyini belirlemede en önemli değişken olarak kullanılmaktadır (Kar ve Ağır, 2005:12).

Finansal derinleşmenin hesaplanmasında kullanılan dördüncü gösterge ürün çeşitliliği, piyasalarda kullanılan araç türünün fazlalaşması ve bu araçların gittikçe daha yaygın kullanılır hale gelmesidir. Bu şekilde de artan fon talebinin karşılanabilmesi sağlanmaktadır. Finansal piyasalarda talep gören ürün çeşitliliği ne oranda fazlaysa, o piyasa gelişmiş olarak değerlendirilmektedir. Derinliği az olan veya olmayan piyasalarda kredi, tahvil, vb. finansman türleri kullanılırken, derinliği fazla olan piyasalarda swap, future, forward ve opsiyon gibi türev piyasa ürünleri kullanılmaktadır (Oskay, 2000:19).

Finansal derinleşmenin hesaplanmasında kullanılan beşinci ve son gösterge değişim maliyetidir. Finans sisteminin aracılık işlemlerinde aracılar, yatırımcılardan aldıkları kredi faiz değeri ile tasarruf sahiplerine verdikleri mevduat faiz oranının arasındaki farkı aracılık maliyeti adıyla almaktadır. Aracılık maliyetlerinin düşük olması etkin işleyen finansal sistemin olmazsa olmazıdır. Çünkü işlem maliyeti düşük olduğunda yatırımlara transfer edilebilecek fon miktarında artış sağlanmaktadır (Kar ve Ağır, 2005:17).

Sonuç olarak ekonomilerde finansal derinleşme gerçekleştikçe teknolojik gelişmelerinde de katkısıyla aracı kurumların kullanımı yaygınlaşacak ve fon transferlerinin maliyeti azalacaktır. Bu süreçte finansal sistemdeki kredi faizleri ile

mevduat faizleri arasındaki fark, aracı kurumlar arasındaki rekabet ortamının da artmasıyla zamanla azalacaktır (Aydoğuş, 2006: 43).

Son olarak, çalışmada finansal kalkınma verilerinin temin edildiği Dünya Bankası (2013), Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda, finansal derinlik göstergesi olarak 29 adet gösterge kullanmıştır.

1.6.2.Finansal Piyasalara Erişebilirlik

TCMB (2011: 11), Dünya Bankası ve kaynaklarda en fazla kabul gören finansal piyasalara erişim tanımını, finans hizmetlerinin kullanımında fiyat ve fiyat dışı müdahalelerin olmaması olarak yapmıştır.

Geleneksel literatürde finansal gelişme düzeyi değerlendirilirken finansal derinliğe yoğunlaşılmış finansal erişim ihmal edilmiştir. Bunun en mühim sebeplerinden ilki finansal piyasalara erişimi değerlendirmek için detaylı veri setinin olmamasıdır. Ancak finans yalnızca finans kurumlarının ve piyasalarının büyüklüğü değer, bireylerin ve firmaların sunulan finans hizmetlerine erişim düzeyi ile de alakalıdır (Global Financial Report, 2013: 25).

Eryiğit (2014: 46-47)'e göre, finansal erişim değerlendirilirken üzerinde durulması gereken nokta, finansal hizmetlere erişim ve finansal kullanım ifadelerinin aynı anlamlara gelmedikleridir. Yani, finansal sisteme erişemeyenler ve finansal sistemi kullanmak istemeyenlerin farklı birimler olduğudur. Nüfus, finansal hizmetleri kullananlar ve kullanmayanlar olarak ikiye, finansal hizmeti kullanmayanlar ise ikiye ayrılarak finansal hizmet isteği olanlar ve olmayanlar olarak ayrılabilir. İstekleri dahilinde finansal sisteme katılmayanların genellikle finansal hizmet talebinde bulunmama sebepleri; formel finansal hizmet ve ürünlere ihtiyaçlarının olmaması, diğer aile bireyleri üzerinden dolaylı kullanıyor olmaları, kültürel veya dini sebeplerle finans sisteminde yer almak istememeleri olabilir. Burada mühim olan nokta, bu birimlerin finansal hizmetlere erişiminde bir engel bulunmamasıdır.

Finansal piyasalara erişimin konusu, finansal hizmet talebi olup piyasadan dışlanan kesimdir. Bu kesimin piyasadan dışlanmasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan birincisi, finansal hizmet talebinde bulunan hane halkları ya da girişimcilerin gelir ve teminat eksiklikleri ya da yüksek risk grubunda yer almalarıdır. İkinci sebep, toplumdaki

belirli bir gruba sosyal, dini veya etnik sebeplerle uygulanan ayrımcılıktır. Üçüncü neden, toplumda belirli bir kesim için sözleşme ya da enformasyon yapısı sebebiyle finans sistemine ulaşımın maliyetinin fazlalığıdır. Dördüncü ve sonuncu sebep ise finansal hizmet fiyatlarının fazlalığı ya da finansal ürün niteliklerinin belirli bir kesim için uygun olmayışıdır. Bunlar içerisinde dışlanan ilk grup için doğrudan finans sektörüne erişimi sağlamaktansa, uygun koşulları sağlamaları için değişik politikalar geliştirmek gerekeceğinden finansal erişim politikalarında kapsam içine alınmamaktadır. Ancak bunun dışındaki diğer gruplar finansal erişim politikaları dahilindedirler (Kumar, 2005: 6).

Gelişmiş ülkelerin çoğunda finansal hizmetlere erişim oranı yüzde 90 seviyesinde olup, banka hesabı olmayan kişilerin sayısı çok sınırlıdır. Bu ülkeler toplumun tüm kesimindekileri sisteme kazandırmak için yeni programlar ve yeni finansal teknikler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Hatta bazı gelişmiş ülkelerde, belirli finansal hizmetlere erişim olmadan, barınma, gıda, eğitim, iş, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılayıp karşılamayacağı tartışılmaktadır. Bunun yanında çok sayıda gelişmekte olan ülkede ise toplumun yarısından çoğunun, bazı bölgelerde yüzde 95'inin finans sisteminin dışında olduğu ifade edilmektedir. OECD (2005)'nin yaptığı araştırmalara göre, finans sisteminin dışında bulunan kişi ve kurumların sistem içine dahil edilmesiyle, tasarruf oranları büyük ölçüde artmaktadır. Fazlalaşan bu tasarruflar da sermaye stoğunu destekleyip ekonomik büyümeye ve istihdama hizmet etmektedir (TCMB, 2011: 1).

1.6.2.1 Finansal Piyasalara Erişebilirliğin Ölçülmesi

TCMB (2011: 11) finansal erişimin ölçütünü, bir bankada ya da yasal bir finansal kurumda, (çek, tasarruf, sigorta, yatırım, kredi, vs.) herhangi bir hesabı olan yetişkinlerin toplam nüfusa oranı olarak tanımlamıştır.

Bir ekonomide finansal piyasalara erişim değerinin doğru ve güvenilir şekilde tespit edilmesi, sadece finansal kalkınma için değil bunun yanında kayıt dışı ekonominin ve gelir eşitsizliğinin azaltılması, iş imkanlarının değerlendirilmesi ve yenilikçi süreçlerin desteklenmesi açısından da önemlidir. Fakat finansal kalkınmanın bu pozitif etkilerinden yararlanabilmek için, finansal talebin belirli bir orana erişmesi gerekmektedir. Bu da hem

finansal kullanım düzeyinin hem finansal erişim düzeyinin yükselmesi ile gerçekleşebilir. Fakat gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında finans sistemine katılım düzeyi büyük ölçüde farklılıklar göstermektedir. Yüksek gelir grubunda bulunan ekonomilerde, ortalama yetişkin nüfusunun yaklaşık %93'ünün formel kurumlarda bir hesabı bulunurken, düşük gelirli ülkelerde aynı oran %13'tür. Üst orta gelir grubunda bulunan ülkelerde dahi bu oran %43 civarında kalmıştır (Beck, Demirgüç-Kunt, Honohan: 2009).

Kendir (2014)'e göre, finansal piyasalara erişimin göstergeleri olarak hizmet birimlerinin ülke içindeki dağılımı, bölgeler bazında nüfusun ihtiyacına yetecek kadar fiziki birimlerin bulunması ve uzaklığı gibi konular göz önünde bulundurulmaktadır. Fakat ilerleyen teknoloji ve iletişim ile beraber interaktif olarak internet, cep telefonu, tablet, televizyon gibi teknolojik araçlar ile gerçekleştirilen değişkenler de bulunmaktadır. Hatta, finansal araçların fiziki ve interaktif birimleri dışında mal/hizmet alımı gerçekleştirdiği ve seyahat edilen yerdeki anlaşmalı yerlerden finansal hizmetlere erişim de olanaklıdır.

Finansal erişimin boyutunu direkt olarak değerlendirmeye imkan sağlayacak bir ölçü olmamasından, var olan göstergeler finansal erişimi kolaylaştıran ya da güçleştiren etkililerdir. Bu sebeple finansal piyasalara erişim göstergeleri fiziki erişim, maliyet ve bürokrasi başlıkları altında incelenebilir (Eryiğit 2014: 50).

Fiziki erişim göstergeleri, finansal hizmet talebinde bulunanların finans hizmetlerine erişim için katlandıkları ulaşım ve zaman maliyetini ifade etmektedir. Bu engeller öncelikle geliri az ve küçük ölçekli girişimler için önemlidir. Buradaki göstergeler kişi başına veya kilometre kare başına finansal hizmet talep edilebilecek birim sayısını belirtmektedir. Nüfus sayısından yapılan değerlendirmeler demografik fiziki erişim göstergelerini, finansal hizmet veren birime mesafeyi belirtmek için kullanılan göstergeler coğrafi fiziki erişim göstergelerini ifade etmektedir (CGAP, 2009:3-17).

Erişim engellerinden işlem maliyetini Beck vd. (2006), bir mevduat hesabına sahip olmak için lüzum olan en az tutarın kişi başı milli gelire oranı ile kullanıcılardan istenen yıllık hesap işletim ücretleri kapsamında incelemiştir.

Finansal hizmetlere erişim engellerinden bürokratik süreçte ülkelere göre uygulamalar değişiklik göstermektedir. Mesela bazı ülkeler mevduat hesap açılış başvurularında kişilerin kimlik bilgilerini talep ederken, bazı ülkeler bunların yanında

gelir bordrosu, adres bilgisi, referans mektubu ve bunlar gibi çeşitli belge ve bilgiler istemektedir. (Beck vd. 2006)

Dünya Bankası (2005), finansal piyasalara erişim göstergesi dahilinde,

- A) Bölgelere göre şube dağılımı (coğrafi): 1,000 km² başına düşen şube sayısı
- B) Kişi başına şube dağılımı (demografik): 100,000 kişi başına düşen şube sayısı
- C) Bölgelere göre ATM dağılımı (coğrafi): 1,000 km² başına düşen ATM sayısı
- D) Kişi başına ATM dağılımı (demografik): 100,000 kişi başına düşen ATM sayısı,

verilerini kullanmaktadır.

Finansal erişim göstergeleri (A-D), hizmet noktalarının ülke içine coğrafi ve demografik olarak yayılmasını göstermektedir. Bölgelere göre şube ve ATM'lerin dağılımları, potansiyel müşterilerin, fiziksel olarak en yakın hizmet noktasından ortalama hangi mesafede uzakta olduğunu göstermektedir. Değerlerin yüksek olması, mesafenin kısa ve erişimin kolay olduğunu bildirmektedir. Kişi başına şube ve ATM'lerin dağılımları ise finansal hizmetlerin demografik yayılımını ifade etmektedir. Bir banka ve ATM'nin kaç müşteriye hizmet verdiğini belirtmektedir. Değerlerin yüksek olması, şube veya ATM başına daha az kişi düştüğünü ve erişimin kolay olduğunu göstermektedir (TCMB 2011: 12-13).

Dünya Bankası (2013), Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda ise finansal erişim göstergesi olarak 40 tane gösterge kullanmıştır.

1.6.3.Finansal Piyasaların Etkinliği

Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda etkinlik, finansal sektörünün faaliyetlerini olabilecek en az maliyetle gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmıştır (World Bank, 2012: 27).

Dimson ve Mussavian (1998: 91)'e göre, etkinlik kavramı finans biliminin merkezi durumundadır. Etkinlik esasında uygun bilginin finansal varlıkların fiyatına yansiyabildiği piyasayı tanımlamak için kullanılmaktadır.

Piyasada etkinliğin olması için yatırımcılar bilgiye özgürce ulaşabilmeli ve yatırımcılar arasında rekabet ve iletişim ortamı oluşturulmalıdır (Abeysekara, 2001: 251).

Finans alanında piyasa etkinliği üzerine çalışmalar Fama ile başlamış ve Fama'nın çalışması piyasa etkinliği literatürünün temel taşı olmuştur. Bu temeli oluşturan etkinlik kavramı, finansal varlıkların fiyatlarının o varlıkla ilgili bütün bilgilere duyarlı olduğunu

belirtmektedir. Etkin piyasa hipotezine göre, piyasaya gelen bilgilerle fiyatlar doğru ve hızlı bir şekilde yenilenmektedir. Bununla birlikte piyasaya gelen yeni her bilginin tüm yatırımcılara aynı anda ulaştığı varsayılmaktadır. (Zeren ve dğ., 2013: 142)

Çağdaş ekonomilerin en fazla ihtiyaç duyduğu fon transferi sürecinin merkezi olmasından dolayı finans sistemi ekonomik sistemin en önemli alt sistemidir. Genel ekonomik başarı finans sisteminin etkinliğine büyük ölçüde bağlıdır. Bununla birlikte finans sisteminin etkinliğinin hem genel ekonomik sistemin hem de diğer alt sistemlerin istikrarını ve etkinliğini gerekli kılmaktadır (Tunay, 2005: 49). Finansal piyasaların etkin ve istikrarlı çalışması ekonomik büyümeyi desteklemekte, gelişmemiş ve etkin işlemeyen finansal sistemler ise ekonomik büyümede istikrarsızlık yaratmaktadır (Loayza ve Ranciere, 2005: 170).

1.6.3.1. Finansal Piyasaların Etkinliğin Ölçülmesi

Net faiz marjı, finansal etkinliğin en temel ölçülerinden biridir. Dönem başında ve dönem sonunda aynı olmayan biçimde ölçüldüğünden kaynaklarda iki tanımının bulunduğu görülmektedir. Dönem başında net faiz marjı, kredi faizi ile mevduat faizi arasındaki fark olarak ifade edilmekte iken, dönem sonunda net faiz marjı, faiz gelirleri ve faiz giderleri arasındaki farkı belirten net faiz gelirleridir. Dönem sonunda ölçülen net faiz marjı, finansal piyasaların etkinliğinin ölçümünde yararlanıldığında, net faiz gelirlerinin aktiflerin toplam değerinin içindeki payı değerlendirilir. Bununla birlikte dönem sonu net faiz marjının yıl içinde piyasada meydana gelen risk boyutunu yansıtması, gösterge olarak daha çok tercih edilmesine sebep olmaktadır (Demirgüç-Kunt ve Hunzinger, 1998: 6).

Net faiz marjının yüksek olması, fon talep edenlerin yüklendiği maliyeti yansıtmaktadır (Eryiğit 2014: 59).

Bankacılık sektörü için başkaca finansal piyasa etkinliğinin ölçüsü, genel giderlerin toplam maliyetlere oranıdır. Bu oranın yüksek olması finansal etkinliğin düşük olduğunu ifade etmektedir. Yine fazla harcamalar ya da rekabet eksikliği sebebiyle piyasada yoğunlaşmanın ifadesi olabilir (Demirgüç-Kunt v.dğr., 1998:2).

Sermaye piyasasının işlem görme oranı, finansal piyasalar için kaynaklarda en fazla kullanılan temel etkinlik ölçüsüdür. Sermaye piyasası işlem büyüklüğünün sermaye

piyasasının değerine oranıdır. Bu oran, piyasanın hangi ölçüde likit olduğunu ifade etmektedir (World Bank, 2012: 27). İşlem görme oranının yüksek olması, piyasa likiditesinin yüksek olduğunu ifade eder.

Finansal piyasalar için bir diğer etkinlik ölçüsü ise fiyat senkronu (eşzamanlılığı)'dır. Sermaye piyasasında hisse senedi kazançlarının ortak hareketini belirtmektedir. Bu gösterge, günlük hisse senetleri fiyatlamalarında yeni verinin yansımaları yakalamayı amaç edinmektedir. Fiyatlar, firmaların performansları ile ilgili veri sağladıklarında, piyasanın etkin biçimde faaliyet gösterdiği nosyonu üzerine oluşturulmuş bir ölçüdür. Fiyat eşzamanlılığının fazla olması, bireysel bilginin daha düşük oranda yansıtıldığını göstermektedir (World Bank, 2012: 27).

Dünya Bankası (2013), Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda ise finansal etkinliğin göstergesi olarak 11 tane gösterge kullanmıştır.

1.6.4.Finansal Piyasaların İstikrarı

TCMB finansal istikrarı, finans sisteminin dengelerini değiştirebilecek beklenmedik durumlara karşı ekonominin dayanıklılığı diye tanımlamıştır ve şöyle devam etmiştir:

Son dönemde yaşanan küresel ekonomik gelişmeler; finansal istikrarın makroekonomik istikrar için bir ön koşul olduğunu göstermiş, buna bağlı olarak merkez bankalarının finansal sistemde biriken riskleri göz ardı etmemesi gerektiği görüşünü yaygın kılmıştır.

Para politikasının etkinliğini önemli ölçüde artıran finansal istikrar, sağlanamadığı durumlarda ülke ekonomisinde ve toplumsal refahta olumsuzluklar yaratır. Bu nedenle dünyadaki tüm merkez bankaları, finansal sistemin istikrarını çok yakından takip etmektedir.

Son dönemde yaşanan finansal krizler nedeniyle, fiyat istikrarı hedefinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda "finansal istikrar" konusu oldukça önem kazanmıştır. Merkez bankalarının para politikası ile ilgili gündeminin başında yer alan finansal istikrar, fiyat istikrarı hedefleri ile bir arada değerlendirilmeye başlamıştır.

Nitekim 2008'in ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ipotekli emlak kredisi piyasalarında baş gösteren global finans krizi, finansal piyasa istikrarının var olmasının ve finansal sektörlerin ne derecede mühim olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Krizin başlamasının üzerinden yaklaşık beş yıl geçmesine rağmen, küresel krizin etkilerinin gelişmiş ülkelerinde içinde bulunduğu dünya genelinde hissedildiği

görülmektedir. Kriz başladığından bu yana gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan politikalar küresel ekonomiye yön vermeye devam etmektedir (TCMB, 2012: 5,9).

Özatay (2012; 52), makro finansal istikrarın hem finansal kurumların hem de bu kurumların aracılık hizmetlerinden yararlananların risk alma iştahlarının ekonomik faaliyetler düzeyindeki dalgalanmalarla paralel hareket etme eğilimi olduğunu dolayısıyla da söz konusu dalgalanmaların şiddetinin azaltıldığı bir ortam olarak tanımlanmaktadır.

Finansal istikrarı Schinasi (2004), “Bir finansal sistem ekonominin işleyişini zorlaştırmak yerine kolaylaştıracak kapasitede ve içsel nedenler ya da ciddi olumsuz ve beklenmedik olaylar sonucu ortaya çıkabilecek finansal dengesizlikleri giderecek bir güçte ise bu sistem istikrar aralığındadır.” şeklinde tanımlamıştır.

Padoa-Schioppa (2002), tasarrufların yatırımlar için tahsis edildiği ve ekonomilerde ödemeler sisteminin işleyişini aksatacak şoklara karşı finansal sistemin dayanıklı kalması durumunu finansal istikrar olarak tanımlanmıştır.

Wellink (2002) ise istikrarlı bir finansal sistemde kaynaklar etkin bir şekilde dağıtıldığını ve şokların reel ekonomi ve finansal sistemindeki etkisinin sınırlandığını ifade etmiştir.

İngiltere Merkez Bankası (BoE) (2007) istikrarlı bir finansal sistemi “beklenmeyen şoklar karşısında dahi, risklere karşı kredi karşılıkları ile teminatlar bulundurarak ekonominin geneli ve ödemeler sistemi için önemli işlevleri yerine getirebilen bir sistem” olarak ifade etmektedir.

Bunlarla birlikte finansal istikrarın yanında literatürde finansal istikrarsızlık ile ilgili tanımlarla da sıkça karşılaşılmaktadır. Finansal istikrarsızlık, normal boyutta şoklar karşısında finansal çöküntü veya krize sebep olabilecek şartlar olarak ifade edilebilir (Borio ve Drahtman, 2011: 67-68).

Mishkin (1997), finansal istikrarsızlığın, finansal sisteme yönelik şokların bilgi akışını engellediğini ve böylece finansal sistemin fonları üretken yatırımlara dönüştürme görevini yerine getiremediği durumlarda ortaya çıktığını belirtmiştir.

Finansal istikrarsızlığı finansal kriz ile ilişkilendiren Davis (2001), finansal istikrarsızlığı finansal kriz riskinin yüksek olduğu durum olarak ifade etmiştir.

1.6.4.1. Finansal Piyasalarda İstikrarın Ölçülmesi

Z-skor değeri, bankacılık kesiminde en fazla kullanan finansal istikrar göstergelerinden biridir. Bu değer, getiri aktif oranı ve sermaye aktif oranı toplamının aktif getirisinin standart sapmasına bölünmesiyle bulunur. Z-skor değeri, bankanın yükümlülüklerini ifa edememesinin riskini ölçebilmek için risk (getiri volatilitesi) ile sermaye ve getirileri karşılaştırmaktadır. Z-skor değerlerinin yüksek olması, banka kesiminin iflas ihtimalinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle yüksek z-skor değerli finansal istikrarın olduğunu söylemektedir (Cihak v.dğr., 2013: 13).

Dünya Bankası (2013), Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda kullanılan öteki finansal istikrar değişkenleri ise, tüm krediler içerisinde banka kredilerinin oranı, toplam varlıklarda banka sermayesinin oranı, banka mevduatlarında banka kredilerinin oranı, Riske göre ağırlıklandırılmış varlıklar içinde bankanın yasal sermayesi, kısa vadeli finansman ve banka mevduatlarının likit varlıklara oranı, faiz getirmeyen kredi karşılıkları, hisse senedi fiyatlarının oynaklığıdır.

Finansal istikrarsızlığın önemli değişkenlerinden bir diğeri kredilerin aşırı büyümesidir. Aşırı kredi büyümesi, gelecek gelirler ve aktif fiyatlarına dair çokça iyimser beklentiler ile kredi kullanımının çokça yükseldiği bir durumdur. Fakat gelirlerde ya da aktif fiyatlarında gerçekleşecek bir düşme, kredilerin geri ödenememesine ve iflaslara sebep olabilir. Böyle bir durumda ülkede bankacılık krizine neden olabilir. Aynı doğrultuda Cihak ve Schaek (2010), geri dönmeyen kredilerin toplam kredilere oranının, finansal istikrarsızlığın mühim göstergelerinden biri olduğunu belirtmiştir. Bu gösterge mevcut durumu gecikmeli temsil etmesi sebebiyle bir de dezavantaja sahiptir.

Dünya Bankası (2013), Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda ise finansal istikrarın göstergesi olarak 8 tane gösterge kullanmıştır.

1.7.YOKSULLUK

1.7.1.Tanımı

Yoksulluk insanlık tarihi boyunca var olmuş ve çözüm bulunamamıştır. Yoksulluğu sadece ekonomik olarak düşünmemek gerekmektedir. Yoksulluk sosyal ve etik konuları da olan komplike bir problem olarak meydana gelmesi nedeniyle

yoksulluğu sona erdirmek için en azından en aza indirmek için girişilen uğraşların farklı olmasına sebep olmaktadır. Genel olarak, bu tür uğraşların yoksulluğu tanımlama ve yoksulluğun anlaşılması hususlarında ayrımlarına göre farklı şekiller aldığı söylenir. (O'Boyle, 1990: 5).

Yoksulluk kavramının objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Zenginlik ve yoksulluk, temelde şahsi nitelikte kavramlardır. Bu konuda tek bir tanım, kriter ve yaklaşım geliştirmek zordur. Bu zorluğun sebebi ülkelerin gelişmişlik dereceleri, işgücü yapılarındaki farklılıklar, geleneksel dayanışma kurumlarının varlığını sürdürüp sürdürmemesi gibi etkenlerdir. Nitekim Afrika'da kuraklık nedeniyle açlık yaşayan bir kadın, Latin Amerika'da teneke evlerde yaşayan ve çoğunlukla enformel sektörlerde çalışan bir işçi ve Paris'te yaşayan ama yakacak parası olmadığından ısınma sorunu yaşayan bir yaşlı yoksul kategorisine girebilmektedir. Buradan yola çıkarak da her bir örnekteki yoksulluğun çözüm yolları farklı olmaktadır. Bu yüzden de yoksulluk göreceli bir kavramdır (Demirbilek, 2005; 248)

Aynı doğrultuda Doğan (2014)'de, yoksulluğun ekonomik, sosyal ve politik boyutları olan karmaşık bir yapı olması nedeniyle tanımlanmasının güç olduğunu ve üzerinde görüş birliğine varılmış tek bir yoksulluk tanımının olmadığını belirtmiştir. Genel manada yoksulluk, toplumun yaşam standartlarının belirlenen bir düzeyin altında kalma durumudur. Yoksulluğun içeriği, mekândan mekâna ve dönemden döneme refah düzeyindeki değişikliklere bağlı olarak farklı olabilmektedir. Bundan dolayı değişik ülkelerde yoksul olarak kabul edilen kişiler arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Yoksulluk, günümüzde karmaşık ve heterojen bir problem olarak görülmektedir. Bilhassa Asya ve Afrika ülkeleri dünyada yoksulluğun en çok yaşandığı bölgelerdir. Birçok çalışmada yoksulluğun istihdamdan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve sosyal hayatın gereklerinden eksik kalınması olduğu belirtilmiştir. (Es ve Güloğlu, 2009: 234).

Gündoğan (2008) yoksulluğun ne olduğunu:

Yoksulluk; "açlıktır", "eğitimsizliktir", "barınacak bir evinin olmamasıdır", "hasta olmak ve tedavi olamamaktır", "hiçbir işinin olmaması ya da iyi bir işe sahip olamamaktır", "kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmektir", "gelecek korkusuyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır",

“umutsuzluktur”, “eşitsizliktir”, “özgür olamamaktır”, “siyasal yaşama katılamamaktır”.

olarak tanımlamış ve yoksulluğun çok yönlü ve karmaşık yapısını gözler önüne sermiştir. Yani yoksulluğu yalnızca gelir yoksulluğu olarak tanımlamak tek başına yeterli olmayacak, yoksulluğu çok boyutlu bir kavram olarak ele almak daha doğru olacaktır. Günümüzde de yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğu savı kabul görmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan 1997 İnsani Gelişme Raporu’nda yoksulluk, “insanların kabul edilebilir yaşam koşullarında özgür, haysiyetli, kendine ve başkalarına saygılı, uzun ve sağlıklı bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli fırsat ve seçeneklerden mahrum olması” şeklinde tanımlanmaktadır (UNDP, 1997:15).

1.7.2. Yoksulluğun Türleri

Literatürde yoksulluk türleri çeşitli şekillerde gruplanmıştır. Çalışmamızda yoksulluk türlerini mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk olarak üç alt başlıkta inceleyeceğiz. Yoksullukta bu kavramlar geliştirilerek kimlerin yoksul sayılacağına cevabı aranmıştır.

1.7.2.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireylerin yaşamlarını sürdürebilecek en az refah düzeyini yakalayamamasıdır. Mutlak yoksul oranı, en az refah düzeyini sağlayamayanların sayısının toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunur. Dünya Bankası, bir insanın yaşayabilmesi için gerekli en az kalori ölçüsünü 2400 kcal olarak belirlemiş ve bu miktar besini karşılamaya gücü yetmeyen insanları mutlak yoksul diye tanımlamaktadır. (TÜİK, 2008: 6). Daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir.

Önder ve Şenses (2006)’e göre, mutlak yoksullukta belli bir dönemde geliri veya harcamaları önceden belirlenmiş bir miktarın altında olanlar yoksul sayılmaktadırlar.

Dünya Bankası mutlak yoksulluk sınırını, uluslararası karşılaştırmalara imkan sağlayacak şekilde ülkelerin gelişme düzeylerindeki farklılıkları dikkate alarak, ortalama bir hesaplama şekli ile, “az gelişmiş ülkeler için 1 dolar, Latin Amerika için 2 dolar,

Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40 dolar olarak belirlemiştir” (Koray, 2005; 288).

Mutlak yoksulluk sınırı, gıda ve gıda dışı unsurlar olarak iki farklı şekilde belirlenir. Bir kişi ya da hane halkının hayatını sürdürebilmesi için tüketmesi gereken temel gıda maddelerinden oluşan gıda sepetinin maliyeti gıda yoksulluğu ifade edilmektedir. (Şenkal, 2005: 397). Mutlak yoksulluk sınırı gıda harcamalarının yanı sıra gıda dışı eğitim, sağlık, barınma, giyim gibi temel gereksinimleri de dikkate alarak hesaplanabilmektedir. Bu metodun dezavantajı, tüm nüfus için aynı kalori miktarının kullanılmasıdır. Çünkü bir hane halkı içinde dahi kalori miktarları farklı olabilmektedir. Ayrıca gıda dışı harcamalar da farklılık gösterebilmektedir (Doğan, 2014: 10).

1.7.2.2. Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk kavramı tanımlanırken, insan toplumsal bir varlık olarak düşünmez ve mutlak yoksulluğa en büyük eleştiride bu noktadan gelmektedir. Göreli yoksulluk bu eleştiri üzerinden yola çıkar. Buna göre yoksulluk insanın yalnızca kaynaklara erişememe durumu değildir. Toplum tarafından kabul edilen asgari yaşam düzeyine ulaşamama durumudur. Diğer bir deyişle, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder (Dumanlı, 1995; 213).

Burada yoksul olarak adlandırılan gruplar temel gereksinimlerini kısmen karşılayabilseler bile, eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve konut kalitesi açısından yeterli düzeyde olamamakta, gelişmiş ülkelerde vazgeçilmesi zor olan, yaşamı kolaylaştıran ve yaşam kalitesini artıran bazı araçlara sahip olamamaktadırlar (Kale ve Es, 2005; 259).

Öztürk (2008)’e göre göreli yoksulluk, kişilerin yiyecek dışındaki tüketim (giyim, barınak, enerji gibi) ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden eksik olma durumudur. Göreli yoksulluk, kişinin toplumsal olarak tekrardan üretebilmesi için ihtiyaç duyduğu tüketim ve yaşam düzeyinin belirlenmesini içerir ve buna göre belirli bir toplumda kabul edilir en az tüketim miktarından daha az geliri olanlar yoksul olarak ifade edilmektedir.

Benzer şekilde, ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak geliştirilen görelî yoksulluk, minimum kalori ihtiyacının yanında, kültürel ve toplumsal olarak tüketimi yoksul olanlar için de zorunlu görülen malların dikkate alınması öngörülmektedir. Bu şekilde görelî yoksulluk sınırı, bir ülkenin genel yaşam düzeyini göstermesi ve içinde barındırdığı eşitsizlikleri açığa çıkarması bakımından önem taşımaktadır (DPT, 2001: 104).

1.7.2.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk kavramı ilk defa, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 1997 yılındaki "İnsani Gelişme Raporu (İGR)"nda kullanılmıştır. UNDP hazırladığı bu raporlarda; insani gelişme kavramını, kişi başı gelir hesaplarının ötesine geçerek insan kaynaklarının gelişimi, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmiş ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmıştır (Demir, 2006: 2).

Gündoğan (2008)'e göre, insani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile alakalı olmakla birlikte gelir yoksulluğunun ötesinde farklı bir yaklaşıma sahiptir. Sadece gelire odaklanan gelir yoksulluğundan farklı olarak, insani yoksulluğun ölçülmesinde sağlık, eğitim düzeyi ve temiz su kaynaklarına ulaşım gibi konular dikkate alınmaktadır.

UNDP insani yoksulluğun ölçülmesini İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirdikleri İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ile geliştirmiştir. İnsani Gelişme Endeksi ilerleyen sayfalarda yoksulluğun göstergeleri başlığında açıklanacağı için burada ayrıntılı olarak üzerinde durulmayacaktır.

1.7.3. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk literatüründe yaygın olarak kullanılan endeksler, kafa sayım endeksi, Foster-Greer-Thorbecke Endeksi, Sen Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksidir.

1.7.3.1.İnsani Kalkınmışlık Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ilk defa 1990 yılında hazırlanmıştır. İGE her yıl tüm dünya ülkelerindeki yaşam şartlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

İnsani kalkınma kavramının ölçüsünü ifade eden, İGE; ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle birlikte ülkede yaşayan bireylerin refah düzeylerini de ölçmektedir. Bu gösterge ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler ve UNDP'nin temel yaklaşımı, insani yaşam kalitesinin ve kalkınmanın sadece ekonomik girdilerle sağlanamayacağı şeklindedir. Bu sebeple kişisel, toplumsal, ekonomik ve politik gelişme olanaklarına erişim, ülkelerin ve hane halklarının kalkınması için ön şartlar olarak ifade edilmektedir. Bireyin uzun ve sağlıklı yaşaması ile yaşadığı ülkede toplumsal alana çıkabilmesinin yolu; asgari bir gelirin yanında bilgi ve sağlığa sahip olabilmesine bağlıdır. Diğer bir ifade ile bireyin gelişmesi, yalnızca ekonomik büyüme ile mümkün değildir. Asıl olan, ulusal ekonomik varlığın, bireyler için gelişme olanakları yaratıp yaratmadığı sorusudur (Oruç, 2001: 76).

İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişmenin ana amacı, "bugünkü ve gelecekteki tüm insanların her alandaki potansiyellerinin geliştirilmesi ve bu potansiyellerinin kullanılabilmesini sağlamak için uygun ortam ve fırsatların yaratılması" olarak ifade edilmiştir. İnsani gelişme süreci "insanların kapasitelerinin en iyi şekilde geliştirilmesi ile sınırlı olmayıp, sağlanan kapasitenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da en iyi şekilde kullanılmasına yönelik bir süreç" şeklinde belirtilmektedir (Erol, 2011; 100).

Gelir odaklı ölçümlerden farklı bir ölçüm sunan İnsani Gelişme Endeksi, ülkelerin insani gelişim boyutunu ölçen, derleme vasfında bir göstergedir.

UNDP (2016), insani gelişmenin aşağıdaki üç ana boyutunu hesaba katarak bir ülkenin insani gelişme bakımından başarısını değerlendirir:

- Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı ile ölçülen bilgi
- Kişi başına düşen milli gelir (satın alma gücü paritesi) ile ölçülen kaliteli bir yaşam standardı.

İGE, bu boyutlardan her birinde elde edilmiş başarıları ölçen normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasını gösterir (UNDP, 2016)

İnsani Kalkınma Endeksi, ülkelerin gelişmişlik düzeyini 0 ile 1 arasında bir sayı olarak belirler. 0, ilgili ülkenin gelişmemişliğini, 1 ise tam gelişmişliğini gösterir. BHerhangi bir ülke için hesaplanan İGE değeri 1'e ne kadar çok yakınsa, o ülke sosyoekonomik bakımdan o derece gelişmiş olarak ifade edilir (Ertek, 2006: 450).

1.7.3.2. Kafa Sayım Endeksi

Bu oran yoksulluk sınırı altında kalan kişilerin toplam nüfusa oranını gösterir. Q, yoksulluk sınırı altındaki toplam nüfusu, N, toplam nüfusu gösterir ve kafa sayısı yoksulluk endeksi (H), Q/N 'e eşittir (Sen, 1997; 168).

Kafa sayısı endeksinin en önemli yanı oluşturulmasının ve anlaşılmasının kolay olmasıdır. Fakat fakirliğin şiddetini hesaba katmaz ve bu, bu endeksin zayıf yönüdür (Haughton ve Khandker, 2009; 69-71).

Benzer şekilde bu endekste, yoksulluk sınırının hemen altında bulunan bir kişi mevcut durumundan daha yoksul bir duruma geldiğinde yoksulluk oranı değişmemektedir. Bireyler yoksulluk sınırının altında olduğu sürece refah durumlarındaki değişimler orana yansımamaktadır. Sen, bu oranı yoksul bir birey daha da yoksullaştığında yoksulluk oranında değişim olmazken, bu kişinin ölmesi durumunda yoksulluk oranı düşeceğinden eleştirmektedir (Şenses, 2009; 66).

1.7.3.3. Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulluk açığı endeksi, yoksulluk sınırının altındaki bireylerin miktarını toplayıp bunu yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak göstermektedir (Haughton ve Khandker, 2009;70).

Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayım endeksine yapılan eleştirilerden yola çıkılarak türetilmiştir. Yoksulluk oranının, yoksulluk çizgisine olan duyarlılığını azaltabilmeyi ve yoksulluğun derinliğini ölçebilmeyi amaçlamaktadır. Endeks, yoksul hane halklarının gelirlerinin yoksulluk sınırına olan mesafelerinin ortalamasının, yoksulluk sınırına oranını ifade eder (Demirtürk ve Diğerleri, 2011, s.41).

Burada N, tüm nüfusu, q, yoksulluk sınırı altında yaşayan toplam nüfusu, z, yoksulluk sınırını, y_j ise her bir j yoksul kişinin gelirini ifade etmektedir. Yoksul bir kişinin yoksulluğunun derinliği, yoksulluk sınırı (z) ile kişinin geliri (y_j) arasındaki açığın (z – y_j) büyüklüğü ile ölçülebilir. Diğer bir deyişle, yoksulların yoksulluk sınırının üstüne çıkabilmeleri için lazım olan ortalama gelir düzeyini belirleyen ya da yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelirindeki azlığı gösteren bir derinlik ölçüsü kullanılmalıdır. Endeks, yoksullukla ilgili mühim bilgiler vermekle beraber, gelirin yoksullar arasında ne şekilde dağıldığı konusuna duyarsızdır (Aktan ve Vural, 2002, s.28).

Yoksulluk Açığı Oranı, Kafa Sayım Yoksulluk Oranındaki gibi yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarsızdır fakat kafa sayısı yoksulluk endeksinde göre daha başarılıdır. Bu endeks yoksul kimselerin sayısı ile ilgili bilgi verir. Ama yoksullar arasındaki gelir dağılımında bir transfer olması durumunda endeks kimin gelirinde ne kadar değişim olduğunu söylemez (Aktan, 2002: 28).

1.7.3.4. Sen Endeksi

Sen endeksi kafa sayısı endeksi ve yoksulluk açığı endeksinin zayıf yanlarından dolayı yoksulluk açığını ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını beraber dikkate alarak oluşturulmuştur. Yoksul bir ailenin geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artıyor olması sen endeksinin en önemli katkısıdır (Şenses, 2002: 66).

Sen endeksi, kafa sayım endeksi, yoksulluk açığı endeksi ve Gini katsayısının birleştirilmesiyle meydana gelir ve yoksulların miktarı, yoksulluğun boyutu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını farklılıklarını dikkate alır (Erdoğan, 2002, s.10).

Sen endeksi, yoksulluk oranını, yoksulluk açığını ve gini katsayısını birlikte ele almaktadır. Yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan, yoksulluk ölçümü hesabına yoksullar arasındaki gelir dağılımını da katan bir ölçüdür.

Endeks şu şekilde formüllendirilir:

$$Ps = H[I + (1 - I)G]$$

Bu formülde,

Ps: Sen indeksini,

H: Yoksul Kişi Oranını,

I: Yoksulluk Açığı Oranını,

G: Yoksullar arasındaki Gelir Dağılımının Gini Katsayısını göstermektedir.

Yoksulluk Açığını ağırlık olarak değerlendiren Sen İndeksi, 0 ile 1 aralığında değerler almaktadır.

-Yoksullar arasında tam eşitsizlik durumunda Sen indeksi (Ps=1) Yoksul Kişi Oranına,

-Yoksullar arasında tam eşitlik olduğu durumlarda ise Sen indeksi (Ps=0) Yoksulluk Açığı Oranına eşit olur.

-Ayrıca, bütün yoksullar aynı gelire sahip olduklarında Gini Katsayısı sıfıra eşit olur.

1.7.3.5. Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

1981’de geliştirilen Foster – Greer – Thorbecke (FGT) endeksi, herhangi bir kişinin yoksulluk açığının ölçümünün, sadece yoksulluk sınırına ve ilgili kişinin gelire bağlı olması gerektiğini öne sürmektedir (Metin, 2013, s.45).

Foster, Greer ve Thorbecke (1984); kafa sayım oranı, yoksulluk açığı endeksi ve yoksulluk açığının karesi endeksine yapılan eleştirilerin sonucunda geliştirmiştir. FGT endeksi olarak anılan bu yöntemin hesaplanması şu şekildedir (Orsberg ve Xu, 2006: 6):

$$P \propto (y, z) = 1/N \sum_{y_i < z} (z - y_i/z)^\alpha \quad (1)$$

y_i : Populasyondaki i’inci insanın tahmini gelirini/tüketimini

Z : Yoksulluk sınırını

N : Nüfus büyüklüğünü

α : Negatif olmayan bir parametreyi

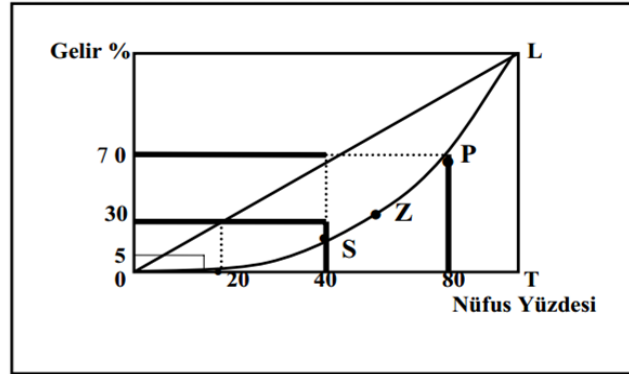
$\alpha= 0$ için kafa sayım oranı veya FGT0 (yoksulluk göstergesi) elde edilmiş olduğunu,

$\alpha= 1$ için yoksulluk açığını veya ortalama yoksulluk açığı FGT1 sonucunu, $\alpha= 2$ için yoksulluk açığının karesini verir (Orsberg ve Xu, 2006: 11).

Yoksullar arası değişik alt gruplar arasındaki yoksulluk boyutlarını ortaya koyabilen endeks hesaplanırken; yoksul kesim farklı etnik, sosyoekonomik veya bölgesel gruplara ayrılır ve bunlara dair yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanır. Toplam yoksulluk oranı ise alt grupların yoksulluk düzeylerinin ağırlıklı ortalaması ile elde edilir. Endeksin hesaplanmasında, yoksulluk sınırından olan mesafeye göre ağırlık kullanıldığı için, yoksulluğun yoğunluğu da dikkate alınmış olur (Demirtürk ve Diğerleri, 2011, s.42).

1.7.4. Diğer Yoksulluk Ölçütleri

1.7.3.1. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

ŞEKİL 1: Lorenz Eğrisinde Gini Katsayısı

Kaynak: Recep Dumanlı, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, Yayın No: DPT: 2449, Haziran – 1996, s.29

Mutlak yoksullukla ilgili kullanılan ölçüm yöntemlerinde kullanılan Lorenz Eğrisi, yoksullar arasındaki gelir dağılımına vurgu yapması sebebiyle önemlidir. Ülkelerin ulusal gelirlerinin ne derecede adil dağıldığını gösterir.

Sadece yoksul kesimin gelir dağılımını ölçüt almasından ötürü de mutlak yoksulluk ölçümlerinde de kolaylık sağlar. Eğriye bakıldığında: Dikey ekseninde toplam gelir yüzdesi, yatay ekseninde ise hane halkları nüfus yüzdeleri yer alır. Dikey ekseninde yer alan gelir yüzdesi yoksulların sahip olduğu gelirin yüzdeleri birikimini verirken; yatay ekseninde yer alan nüfus yüzdesi ise yoksul hanelerin yüzdeleri birikimini vermektedir. OL ise eşitlik doğrusudur.

Gini, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri belirlemek için Lorenz eğrisine göre geliştirilmiş olmakla birlikte aşağıdaki şekle göre tarif edilirse, OLZ alanının OLT alanına bölünmesi suretiyle elde edilen bir orandır (Dumanlı, 1996: 28). Gini, Lorenz eğrisinden türetilmiştir.

Gini katsayısının değeri '0 ve 1' arasında olup, 0'a yakın bir değer alırsa adil bir gelir dağılımı, 1'e yakın olursa da bozuk bir gelir dağılımına yaklaşıldığının ifade eder.

1.7.5. Yoksulluğun Sebepleri

Yoksulluk yalnızca az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de mühim bir sorundur. Günümüz koşullarında herhangi bir işte çalışmayanların yanında bir işte çalışanlarda yoksul sayılabilmektedir. Çünkü küreselleşme ile birlikte ucuz iş gücüne ulaşma kolaylaşmış, yoksulluk da bu süreçte artmış ve önlenemez derecelere ulaşmıştır (Bacak ve Kara, 2009: 85).

Cansız ve Taşpınar (2013)' a göre, küresel anlamda yoksulluğun en çok görüldüğü ülkeler Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleridir. Yoksulluk kavramı bütün ülkeleri ilgilendirdiğinden evrensel boyut taşımaktadır. Yoksulluğun en çok görüldüğü ülkeler olarak saydığımız Asya'daki yoksulluğun sebebi kırsal kökenlidir. Afrika'daki yoksulluğun iç savaşlardan kaynaklanırken, Latin Amerika'da siyasi istikrarsızlıklardan kaynaklanmaktadır.

2002 yılında Johannesburg kentinde Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanmış ve küresel yoksullukla ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Bu tespitler özellikle son yirmi yıl içinde küresel kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmek bakımından önemlidir. Zirvenin sonuç bildirgesinde dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan daha az gelire sahip olduğu, dünya nüfusunun yarısının da iki dolardan daha

az bir günlük gelir düzeyinde olduğu belirtilmiş ve bu kişilerin açlık, hastalık, umutsuzluk, işsizlik ve okur yazar olamamaya mecbur oldukları belirtilmiştir. Yani söz konusu bu nüfusun gıda, içme suyu, sağlık, eğitim ve modern enerji olanaklarından yararlanmada yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır.

2002 yılı Ağustos ayında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde küresel yoksullukla ilgili önemli tespitler dile getirilmiştir. Özellikle son yirmi yıl içerisinde küresel kalkınma politikalarının sonuçlarını değerlendirmek açısından bu bilgiler oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu zirvenin sonuç bildirgesinde; dünyada 1,2 milyar insanın günde bir dolardan daha az, dünya nüfusunun yarısının da iki dolardan daha az bir günlük gelir düzeyine sahip olduğu ve bu kişilerin açlık, hastalık, umutsuzluk, işsizlik ve okur yazar olamamaya mahkum oldukları kaydedilmektedir. Bir diğer ifade ile dünya nüfusunun yarısından fazlasının gıda, içme suyu, sağlık, eğitim ve modern enerji imkanlarından oldukça yetersiz yararlandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır (Uzun, 2003: 157-158).

1.7.5.1. Yoksulluğun Ekonomik Sebepleri

Pire (2011)'e göre büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide bazı tartışmalı noktalar vardır ve konunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu noktalardan birincisi, büyüme sürecinde gelir dağılımının ne yönde değişeceği. Kuznets hipotezine göre büyüme gerçekleşirken eşitsizlik önce artmalı, belirli bir kişi başına gelir düzeyine yettikten sonra azalmalıdır. Bu hipotez uygulamalı araştırma bulguları tarafından genellikle doğrulanmaktadır. Tartışma konusu olacak ikinci nokta, büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etmenden kaynaklanacağı ile ilgilidir. Burada büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileri ön plandadır. Büyüme hızı yanında gelir dağılımına etkisi ve işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücretler, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi işgücü piyasasının temel göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ölçüde etkilendiği önem kazanmakta ve büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasalarının yoksulluk açısından birlikte değerlendirilmeleri gerekliliğine değinmektedir.

Enflasyon istikrarsız bir ekonominin göstergesi olup, gelir dağılımında bozukluğa neden olan önemli unsurlardan birisidir. Çözümü zor ve karmaşık bir sorun haline gelen enflasyonun aynı zamanda sürekli bir nitelik kazanması, toplumda enflasyondan rahatsız

olmayanların varlığını ve bunların siyasal karar alma mekanizmalarındaki etkisini ortaya koymaktadır. Nitekim bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar, tekelci eğilimlerin fiyat hareketlerinin oluşumunda belirleyici ve önemli bir olgu olduğunu ifade etmektedir (DPT, 2001: 62).

Kişinin asgari düzeyde geçimini sağlayacak bir gelire sahip olamaması durumu, yoksulluğun en basit tanımı olarak ifade edilmektedir. İfade edilen bu geçimlik gelir düzeyine sahip olamayanların başında işsizlerin geldiğini söylemek mümkündür. Yoksulluk kavramı içine giren kitleye bakıldığında, bu kişilerin genellikle işgücü piyasası ile düzenli bir ilişki içerisinde olmadıkları, işsizlik veya eksik istihdam gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu nedenle işsizliğin var olduğu bir ortamda yoksulluğun da varlığı kaçınılmaz bir durum olarak ifade edilmektedir (Gündoğan, 2003: 161).

Diğer önemli unsur işsizliktir. Açık, gizli, yapısal v.b. işsizlik olgusuyla yoksulluk arasında sıkı bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. İşsizliğin yaygınlaşması, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluğu yaygınlaşmasını arttıracaktır.⁴³ İşsizlik ve yoksulluk ilişkisi arasında kaçırılmaması gereken unsur, işsizlik profilidir. Diğer bir deyişle, işsizlerin yaş, eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve süreleridir.⁴⁴

Yoksulluk ile işsizlik arasındaki bağlantının doğru saptanabilmesi işsizlik profiline önemli derecede bağlıdır. Söz konusu bu bağlantının kurulabilmesi adına, işsiz bireylerin yaşı, eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri dikkate alınmalıdır. Yoksulluk ile işsizlik arasındaki korelasyon, ülkeden ülkeye farklılık gösteren işsizlik sigortası ya da işsizlik yardımı gibi çeşitli sübvansiyon uygulamalarına göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin Almanya'da aile reisinin işsiz olduğu hane halklarının sadece %25'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Şenses, 2001: 168-169).

1.7.5.2. Yoksulluğun Politik Sebepleri

Savaşlar, yoksulluğa ve özellikle de çocuklar bakımından kötü beslenme problemlerine yol açan en önemli faktörlerden bir tanesidir. Son zamanlarda gözlemlenen ve neredeyse kıtlık boyutlarına varan beslenme sorunları büyük ölçüde ülkeler arasında veya ülkelerin kendi içlerinde yaşanan savaşlar ile ilişkilendirilmektedir (Can, 2017: 1114).

UNDP verilerine göre ortalama yedi sene süren bir iç savaş durumunda ekonomik büyüme her yıl %2,2 oranında azalmaktadır. Ayrıca çatışma yaşanan bir ülkenin komşusu olmak bile o ülkenin büyüme oranını %0,5 oranında azaltmaktadır (İncedal, 2013: 45).

1980 ve sonrasında dünyada varolan sosyal demokrat yönetim yerini daha çok liberal yapıya bırakmıştır. 1980'li yıllardan sonra Türkiye hükümeti yoksulluğun ekonomik büyüme arttıkça ters orantılı olarak azalacağını öngörmüş ama bu öngörü doğru çıkmamış. Fakat bu öngörüden dolayı ekonomik büyümenin yoksulluk temelli sağlanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte 1980'li yılların ikinci yarısından sonra siyasi tercih olarak kamu giderlerinin vergiler yerine borçlanmayla karşılanması, kolay kazanan bir kesim oluşturmuş, bunların kazançlarını işçi ve memurlar ödemek zorunda kalmıştır. Bu şekilde de devlet bütçesi kaynak aktarım sistemine dönüşürken gelir orantısızlığı büyük miktarlarda artmıştır (Özcan, 2000:31).

1.7.5.3. Yoksulluğun Sosyal ve Demografik Sebepleri

Yoksulluk düzey ve profilindeki değişiklikleri belirleyen temel unsurlardan biri de aile yapılarında zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve sosyoekonomik değişikliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkan yeni hane halkı türleridir. Az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı sonucunda aile yapısı içerisinde çocuk sayısının artması, artan boşanmalar sonucu aile yapısında meydana gelen değişiklikler, çekirdek aileye yönelik ve yükseköğrenim aşamasındaki öğrenci sayısındaki artışını hızlandırdığı, ailelerinden bir ölçüde bağımsız öğrencilerden oluşan hane halklarının yaygınlaşması bu tür değişiklikler arasında sayılabilir. Gelişmiş ülkelerde ise, yaşlıların ayrı hane halkları oluşturmaları, artan boşanmalar, çocuksuz ve tek başına yaşayan bireylerin oluşturduğu hane halkı türündeki önemli artışlar gibi eğilimler çocuklu eşlerden oluşan hane halkı türünün öneminin giderek azalmasına neden olmaktadır (Pire, 2011: 22).

Eğitim durumuyla yoksulluk arasında da sıkı bir ilişki vardır. Nüfusun eğitim yapısıyla işgücünün niteliği arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. İşgücü nitelikli olursa, verimlilik, ücretler ve milli gelirden bir artış olacaktır. Bireyin nitelikli bilgi ve beceriye sahip olması, gelir dağılımını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Hane halkı reisinin eğitim durumu da yoksulluk araştırmalarında yoksullukla ilgili bir etki olarak ortaya çıkmakta ve hane halkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk oranının

genelde düştüğü gözlenmektedir. Çocukların eğitim masraflarının aileleri tarafından karşılandığı düşünöldüğünde, düşük gelirli ailelerin çocuklarının en baştan önemli bir fırsat eşitsizliğiyle karşılaşmaları da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğu belirleyen temel unsurlardan biri de başta kırdan kente olmak üzere değişik yerleşim alanları arasındaki göçlerdir. Gelişmiş ölkelerde yoksulluk oranının yirminci yüzyıl boyunca azalmasında kentleşmenin önemli bir rol oynadığı ileri sürölmektedir (Şenses, 2001: 161).

Eğitim yetersizliğinin sebepleri incelendiğinde eğitimde fırsat eşitliğinin kaybolması gibi ortaya çarpıcı bir sonuç çıkmaktadır. Eğitim ve öğretimin paraya bağlı duruma getirilmesi, zenginlerin daha da zengin, fakirlerin ise daha da fakir olmasına sebebiyet vermiştir.

Göç de yoksulluğun sebepleri arasında sayılabilir. Ekonomik nedenlerle yapılan göç, gidilen yerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Büyük kentlere yapılan ekonomik göçlerle, şehirdeki gecekondu kültürü artar. İşsizlik, düşük ücretle çalışma, kaçak ve sigortasız çalışma ortamı oluşur ve yoksulluk artar.

Ekonomik kaygılarla göç eden birey, farklı çalışma ve yaşam koşullarının etkisiyle, zamanla dayanışma duygusundan vazgeçerek bireyselleşmeye başlar. Kentlerde dayanışma duygusunun yerini alan bireyselleşme, yoksul ailelerin birbirleriyle veya kendi içlerinde olan dayanışmalarını da köreltmektedir. Kırsal kesimlerde ise iç içe geçmiş yerleşim birimlerinde aile ve akrabalık ilişkileri halen devam etmekte, dayanışma ve tarıma dayalı ekonomileri olması sebebiyle ailelerin çoğunlukla kendi üretimlerini tüketmeleri gıda, barınma gibi yoksunluklarının ortadan kaldırılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Pire, 2011: 23).

Sosyal dışlanma, insanın sosyal etkinliklerin dışında kalmasını ifade eder. Sosyal dışlanma kavramı, belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil olarak yararlanamamasından dolayı ortaya çıkan ve refah toplumu anlayışının eleştirisine dayanan çok boyutlu ve tartışmalı bir kavramdır. Kavram sadece ekonomik değil ayrıca siyasal, kültürel, hukuki ve kişisel boyutları olan; hem nesnel hem de öznel olarak değerlendirilen bir süreçler bütününü ifade etmektedir (Şahin, 2009: 22).

Gelir düzeyleri toplum ortalamasının çok altında olan, etnik ve dini kökenleri, toplumsal cinsiyetleri, eğitim durumları, fiziksel veya zihinsel engelleri dolayısıyla topluma eşit vatandaşlar olarak katılmakta zorluk çeken kişiler sosyal dışlanma riskine maruz kalmaktadır (Buğra, 2005: 9).

1.7.5.4. Yoksulluğa Sebep Olan Diğer Nedenler

Yoksulluğa sebep olan diğer nedenleri dış şoklar, savaşlar, doğal afetler, ayrımcılık, hanede geçimi sağlayan erkeğin ölümü, hastalıklar olarak sayabiliriz.

Yoksulluğun sebeplerini alt alta sıralayacak olur ve özetlersek (Hak-İş, 2002; 1);

- Olumsuz ekonomik konjonktürün varlığı
- Çözülen geleneksel yapılar ve sosyal güvencesizlik
- Uluslararası finans sermayesinin etkisi ve ekonomik krizler
- Gelir dağılımındaki uçurum
- Demografik yapıdaki değişim ve göç hareketlerinin artması
- Enformel sektörün gelişimi ve sendikasızlaştırma politikaları
- Vergi sisteminin adeletsizliği
- Yüksek faiz ve rant ekonomisi
- Doğal afetler
- Çalışamayacak durumda olan özürlü insan sayısının çokluğu
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları
- Miras yoluyla elde edilen gelirler
- Piyasada tekelleşmenin olması
- Devlet teşvikleri
- Enflasyon ve işsizlik

1.8. FİNANSAL KALKINMA İLE YOKSULLUK İLİŞKİSİ

Ülkeler gelişmişlik düzeylerini yükseltebilmek için büyük oranda finansmana ihtiyaç duyarlar. Kalkınmanın en önemli noktası olan finans sektörünün yoksulluğu önlemede önemli rolü bulunmaktadır. Ülke içinden veya dışından elde edilen kaynaklar yeterince olmadığında pek çok iktisadi faktör olumsuz etkiler. Bunun yanında ülkelerin kalkınmalarını ne kadar sürede gerçekleştirmek istedikleri ihtiyaç duyacakları finansmanın miktarını belirlemede önemlidir (Şen, Saruç v Keskin, 2004: 198).

Vural ve dğ. (1999)'ne göre, kalkınma hızı genellikle, finansman ile gerçekleşebileceği için kaynak ayırma konusu önemlidir. Çünkü kalkınabilmek için uygun kaynakları ayıran ülkeler bu kaynakları yerinde kullanarak bir zaman sonra zenginleşebilmektedir. Yani üretimin hepsinin tüketime yöneltilmeyip birazının da yatırıma yöneltilmesi toplumdaki tasarruf miktarını artırarak kalkınabilmek için gerekli kaynakları oluşturabilmektedir.

Claessens ve Feijen (2006)'e göre finansal gelişme iki yoldan yoksulluğun düşürülmesine etki etmektedir: Doğrudan ve dolaylı yollardan. Finansal gelişme, büyümeyi artırarak dolaylı yoldan yoksulluğun düşürülmesini sağlamaktadır. Bunun yanında finansal gelişme ile birlikte yoksulların finansal hizmetlere erişiminin artması ile doğrudan yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.

Finansal gelişmenin büyümeyi etkileyerek dolaylı yoldan yoksulluğu düşürücü etkisi çeşitli yollardan sağlanmaktadır. Birincisi, büyüme yoksul kesime yeni iş meydana getirmektedir. İkinci olarak, yüksek büyüme oranı vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki ücret farklılıklarını düşürerek yoksulların yararına çalışmaktadır (Galor & Tsiddon, 1996:103). Üçüncü etkisi, yüksek büyüme vergi gelirlerini artırarak siyasi yöneticilerin sağlık, eğitim ve sosyal koruma gibi yoksulların faydalandığı alanlara daha çok kaynak ayırmasına imkan tanımakta ve böylece yoksullar için beşeri sermayeye daha çok yatırım yapabilmektedir (Perotti, 1993:757). Son olarak, büyüme ile beraber sermaye birikimindeki artış, yoksulların yatırım için kullanabileceği fonları artırmakta ve dolayısıyla gelirlerinin artmasını sağlamaktadır (Aghion ve Bolton, 1997:151).

Benzer şekilde, yoksulluğun düşürülmesinde finansal gelişmenin direkt etkisi yoksulların finansal hizmetlere erişiminin sağlanması ve genişletilmesi şekliyle gerçekleşmektedir. Bir çok iktisatçıda da finansal aracılığın gelişmesinin yoksullar için

yararlı olacağı görüşü hakimdir. Finansal piyasanın gelişmişliği bilgi ve işlem giderlerini düşürerek yoksulların da dahil olduğu daha fazla girişimcinin dışsal finansman bulmasına imkan tanımakta, fon dağılımını iyileştirmekte ve böylece yoksullar üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır (Zhuang vd., 2009:12).

Altay (2000), yoksulluğun giderilmesi ve ekonomik kalkınma amaçlarına ulaşmada kullanılan araçlardan birisinin de kamu harcamaları olduğunu belirtmiştir. Kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerin maliyeti olarak tanımlanan kamu harcamaları, iktisat politikasının uygulanmasında önemli mali araçlardan biridir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL GELİŞME İLE İNSANİ GELİŞİMİN LİTERATÜRDEKİ YERİ

2.1. FİNANSAL GELİŞME İLE YOKSULLUĞUN LİTERATÜRDEKİ YERİ

Finansal kalkınma ile yoksulluk ilişkisine dair literatürde tek bir ülkeye ait ve çok sayıda ülkenin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra gelişmiş bir finansal sistemin ekonomik büyüme ve kalkınmayla da yakından ilişkili olduğunu gösteren çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Çalışmalar genel olarak finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin belirlenmesinde yoğunlaşmıştır. Yoksulluk ile finansal gelişmişlik ilişkisini ekonometrik olarak inceleyen çalışma sayısı azdır. Finansal kalkınma ile yoksulluk arasındaki ilişkinin araştırıldığı sınırlı sayıdaki çalışma bu bölümde açıklanmaktadır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli şekillerde araştırılmasına rağmen, son zamanlarda az sayıda çalışmada ampirik olarak nihai politika hedefi yani yoksullukla mücadele üzerine finansal gelişme ve ekonomik büyümenin etkisi incelenmeye çalışılmıştır (Kar, Ağır, ve Peker, 2011: 687).

Beck, Demirgüç-Kunt ve Levine (2004), finansal gelişmenin yoksulların gelirlerini artırıp arttırmadığını ve yoksulluğu azaltıp azaltmadığını incelemişlerdir. Geniş bir cross-country (kesitsel) örnekleme kullanılarak, gelir dağılımı ve yoksulluğun azaltılması üzerinde finansal gelişmenin etkisi konusundaki teorik tartışmaları açıklığa kavuşturmuşlardır. Çalışmada, finansal kalkınmanın yoksulların gelirlerini orantısız biçimde artırarak gelir eşitsizliğini azalttığını bulmuşlardır. Daha gelişmiş finansal araçlara sahip ülkeler hem yoksulluk hem de gelir eşitsizliğinde daha hızlı düşüşler yaşamaktadır.

Yine Beck, Demirgüç-Kunt, ve Levine (2007) yaptıkları çalışmada, finansal gelişmenin, en yoksulun beşte birinin gelirlerini orantısız bir şekilde artırdığını ve gelir eşitsizliğini azalttığını belirtmektedir. Finansal gelişmenin etkisi toplam ekonomik büyüme üzerinde %60 olurken en yoksulun beşte birlik gelir büyümesi üzerinde finansal

gelişmenin uzun vadeli etkisinin yaklaşık %40'ı gelir eşitsizliğindeki düşmelerin sonucudur. Ayrıca finansal gelişme günde 1\$'dan daha azda yaşayan nüfus kesiminde bir düşüşle ilişkidir. Bu bulgular yoksullar için finansal sistemin önemini vurgulamaktadır.

Holden ve Prokopenko (2001) çalışmalarında, finansal gelişme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişki üzerindeki literatürü incelemiştir. Bu ilişki son yıllarda IMF ve diğer uluslararası mali kurumların politika önerilerinde giderek önemi büyüyen bir konu teşkil etmektedir. Çalışmada mevcut literatürden çıkarılabilecek dersler yansıtılmıştır.

Jalilian ve Kirkpatrick (2005) gelişmekte olan ülkelerde finansal kalkınmanın yoksulluğu düşürmesine etkisini incelemiştir. Daha önceki çalışmalarda finansal gelişme ile ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme ile yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişkiler incelenmişken bu çalışmada finansal sektör büyümesi ile yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel ilişki test edilmiştir. Ampirik sonuçlar, ekonomik kalkınmanın belirli bir seviyesine kadar finansal sektördeki büyümenin, büyümeyi artırıcı etki ile yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Green, Kirkpatrick, ve Murinde (2006), özellikle mikro ve küçük işletmelerin (KOBİ) büyümesinin desteklenmesi suretiyle finansal sektörü geliştirme politikasının yoksulluğu azaltılmaya katkı sağlayabileceği yöntemleri incelemiştir. Özellikle çalışmada örnek olay çalışmaları ve kalkınma sürecinde KOBİ'lerin değişen rolü üzerine ampirik çalışma ve mikro finans rolünü içeren gayri resmi ve resmi finansal KOBİ'lerin erişimi konuları üzerinde durmuşlardır. Finansal politika, küçük işletme geliştirme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki bağlantıları ile ilgili bir dizi araştırmanın öncelikleri 2015 yılına kadar küresel yoksulluğu yarıya indirmenin Binyıl Kalkınma Hedefi'ne (BKH) ulaşmasına katkı yapan araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Akhter, Liu, ve Daly (2009) çalışmalarında, finansal gelişme ve yoksulluk arasında doğrudan bir ilişkinin ampirik kanıtını sunmaktadır. Ampirik model sabit etki vektörü ayrışma (FEVD) etkin bir panel veri tahmin tekniği kullanmaktadır. İlgili model yoksulluğu finansal gelişme ve finansal istikrarsızlık bağlamında açıklamak üzere tasarlanmıştır. Bu teknik geleneksel panel veri modellerinin yapamadığı, zamanla değişmeyen ve nadiren değişen değişkeni etkili biçimde tahmin edebilir. Çalışmada,

finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılmasına yol açtığı ancak finansal gelişmenin beraberindeki istikrarsızlığın yoksulu olumsuz etkilediği bulunmuştur. Bu sonuçlar finansal gelişmenin ölçümünde kullanılan hem M3/GSYH, hem de Krediler/GSYH için geçerlidir.

Odhiambo (2009) çalışmasında Zambiya'da finansal sektör gelişimi ve yoksulluğun azaltılması arasında zamanlararası nedensellik ilişkisi olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmada özellikle örneklem büyüklüğü küçük olması durumunda avantajlara sahip olan ve yeni geliştirilmiş bir yöntem olan otoregressif dağıtılmış gecikme sınır testi (Autoregressive Distributed Lag - ARDL) prosedürü kullanılmıştır. Ayrıca, finansal gelişmeyi temsilen geniş tanımlı para arzı (M2/GSYH), gayri safi yurtiçi hasılanın bir oranı olarak özel sektöre verilen kredi (DCP/GSYH) kullanılmıştır. Yurtiçi banka varlıkları (DMBA) yoksulluğun azalışını temsilen ise kişi başına özel tüketim harcamaları kullanılmıştır. Geniş tanımlı para arzı oranı (M2/GSYH), finansal sektör gelişiminin bir temsili olarak kullanıldığında yoksulluğun azaltılması finansal sektörün gelişimine neden gibi görülmektedir. Ancak, DCP ve DMPA kullanıldığında finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılmasına neden gibi görünmekte ve tersi bir nedensellik ilişkisi görünmemektedir. Bu çalışmanın ampirik sonuçları finansal gelişme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel ilişkinin finansal gelişme için kullanılan proxy seçimine de duyarlıdır.

Odhiambo (2010), Kenya'da 1968 - 2006 yılları arası finansal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması arasında zamanlararası nedensel ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada Kenya'da finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılmasına destek olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmada eş bütünleşme ve hata düzeltme mekanizmasına dayanan üç değişkenli nedensellik modeli kullanılmıştır. Önceki çalışmaların çoğunun aksine mevcut çalışmada finansal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması arasında iki değişkenli nedensellik çerçevesinde ara bir değişken olarak tasarruf oranı dahil edilmiştir. Böylelikle basit bir üç değişkenli nedensellik modeli oluşturulmuştur. Çalışmada Kenya'da finansal gelişmeden yoksulluğun azaltılmasına belirgin bir nedensel akış gözlemlenmiştir. Ayrıca finansal kalkınmadan tasarrufa bir yönlü nedensellik ile tasarruf ve yoksulluğun azaltılması arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Sonuçlarda nedensellik testinin kısa dönemde veya uzun dönemde yapıp yapılmadığına bakmaksızın uygulanır. Bu çalışmanın ampirik sonuçları

Kenya’da finansal gelişmenin yoksul yanlısı ve tasarruf yanlısı olup olmadığını belirlemek için politika yapıcılara yardımcı olacağı öne sürülmektedir.

Kappel (2010) çalışmasında, gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde finansal gelişmenin etkisini incelemiştir. Hem cross-country hem de panel veri regresyonunun sonuçları, eşitsizlik ve yoksulluğun sadece gelişmiş kredi piyasaları yoluyla değil aynı zamanda daha gelişmiş borsalar aracılığıyla azaltıldığını öne sürmektedir. Çalışmada etnik çeşitlilik ve arazi dağılımı hem gelir eşitsizliğinin hem de yoksulluğun önemli ve güçlü belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak yüksek gelirli ülkelerde hükümet harcamalarının gelir eşitsizliğinde bir düşüşe yol açtığını gösteren delillere ulaşılmıştır. Ancak düşük gelirli ülkelerde anlamlı bir etki bulunamamıştır.

Pradhan (2010) çalışmasında, 1951- 2008 döneminde Hindistan’da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel bağı incelemiştir. Ampirik analiz eşbütünleşme ve nedensellik testine dayanmaktadır. Eşbütünleşme testi ile finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki uzun dönemli denge ilişkisinin varlığını bulmuştur. Granger nedensellik testi yoksulluğun azaltılmasından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden finansal gelişmeye, finansal gelişmeden yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik büyümeden yoksulluğun azaltılmasına tek yönlü nedenselliğin varlığını doğrulanmıştır. Aynı zamanda finansal gelişme ile ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması ile finansal gelişme arasında nedenselliği n olmadığı bulunmuştur. Çalışmada ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi hızlandırmak için politika değişkeni olarak kabul edilmiştir. Ekonomik büyüme ve finansal gelişmenin ekonomide yoksulluğun azaltılması için politika değişkeni olarak kullanılabilceği öne sürmektedir.

Ellahi (2011)’ye göre, finansal gelişme, üretken yatırımlar için yurtiçi tasarrufların etkin bir şekilde harekete geçirilmesi yoluyla özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada 1975 – 2010 yılları arasında değişen dönem süresi boyunca Pakistan’da finansal sektörün gelişimi, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasının göstergeleri arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik incelenmiştir. Bu bağlamda, önceki değişkenlerin yanında işgücü ve yatırım değişkenleri de modele dahil edilmiştir.

Eşbütünleşme testi ile finansal sektörün gelişimi, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasında uzun dönemli denge ilişkisinin varlığı bulunmuştur. Çok değişkenli VECM (Vektör Hata Düzeltme Yöntemi) nedensellik testi yoksulluğun azaltılmasından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden finansal gelişmeye, finansal gelişmeden yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik büyümeden yoksulluğun azaltılmasına tek yönlü nedenselliğin varlığını doğrulamaktadır. Aynı zamanda finansal gelişme ile ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması ile finansal gelişme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını bulmuştur.

Perez - Moreno (2011) makalesinde, gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ve yoksulluk arasındaki olası nedensel bağlantılar ampirik olarak incelenmiştir. Bu amaçla, mevcut olan kısa zaman serisine uygun olması için geleneksel Granger nedensellik testlerinin değiştirilmiş bir şeklini uygulamıştır. Çalışmada finansal gelişmenin ölçüsü olarak finansal sistemdeki likit varlıkların GSYH'ya oranı veya para ve para benzerlerinin GSYH'ya oranı kullanılmıştır. Elde edilen kanıtlar 1970 - 1980 dönemi için finansal gelişmenin ılımlı yoksulluğun azaltılmasına yol açtığını desteklemektedir. Bu sonuçlar 1980- 1990 dönemi için geçerli görülmemektedir. Benzer şekilde finansal gelişmenin ölçüsü olarak özel kredilerin GSYH'ya oranı kullanıldığında da elde edilememiştir. Aynı şekilde çalışmada yoksulluktan finansal gelişmeye Granger nedensellik olduğuna ilişkin bir kanıt elde edilememiştir.

Kızılgöl ve Üçdoğruk (2011) çalışmalarında, Türkiye'de hane halkının yaşam standardını ve yoksulluk durumunu etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi ve hane halkı bazında yoksulluk olasılıklarının ortaya konması amacıyla yapılmıştır. 2002 - 2006 yılları arasında hane halkının tüketim harcamasına göre yaşam düzeyini belirleyen faktörleri ele almışlar ve bu faktörlere bağlı olarak yoksulluk boyutunu ortaya çıkarmışlardır. Sonuçlar, eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk ihtimali düşmekte, hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riskinin artmakta olduğu gözlenmiştir. Kırsal alanda yaşayan hane halkının kentsel alanda yaşayana göre yaşam standardı daha düşük, yoksulluğu daha fazladır. Ayrıca çalışmada ele alınan yıllar arasında yoksulluğun en fazla olduğu yılın 2002 yılı, en düşük yoksulluk yaşanan yılın ise 2006 yılı olduğu bulunmuştur.

Ho ve Odhiambo (2011) çalışmasında, finansal gelişme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel ilişki yeni geliştirilen ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak Çin'de incelenmiştir. Çalışmada, finansal gelişme için iki ayrı proxy kullanılmıştır. Yoksulluğun azalması için ise kişi başına özel tüketim alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, finansal gelişme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel ilişki finansal gelişmişlik düzeyini ölçmek için kullanılan proxye hassas olduğunu göstermektedir. Özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ya oranı (DCP/GSYH) finansal gelişmeyi temsilen alındığında kısa vadede hem finansal gelişme hem de yoksulluğun azaltılması arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Ancak geniş tanımlı para arzı oranı (M2/GSYH) temsili olarak kullanıldığında kısa vadede finansal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması ilişkisinde çift yönlü bir nedensellik olduğu ifade edilmiştir. Ancak uzun vadede yoksulluğun azaltılmasından finansal gelişmeye tek yönlü nedensel bir akış öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar on yıldır Çin'de devam eden yoksulluğu azaltma programları, uzun vadede finansal sektörün daha da gelişmesine yol açmasının mümkün olduğunu göstermektedir.

Jeanneney ve Kpodar (2011) makalede, finansal gelişmenin yoksulluğun azalmasına dolaylı (ekonomik büyüme yoluyla) etkisinin ötesinde dağıtımsal etkisi yoluyla doğrudan nasıl katkı yaptığını incelemektedir. 1966 - 2000 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerin bir örneklem için verileri ile elde edilen sonuçlar, yoksulların bankacılık sisteminin işlemleri kolaylaştırma fonksiyonlarından yararlandığını ve tasarruf olanakları sağladığını ileri sürmektedir. Ayrıca, finansal gelişme özellikle yoksulluğu olumsuz etkileyen finansal istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Buna rağmen, yoksullar için finansal gelişmenin faydalarının maliyeti ağır basmaktadır.

Fowowe ve Abidoye (2012), yoksulluğun büyüme oranının belirlenmesinde önemli olan faktörleri anlama, dünyada yoksulluğu ortadan kaldırmak için mücadele adımlarından biridir. Ancak bölge ve ülkeler arasındaki farklılıklar nedeniyle bu faktörler bölgeler arasında değişebilir. Çalışmada, Sahra altı Afrika ülkelerinde yoksulluk ve eşitsizliğin büyüme üzerinde özel kredi ile ölçülen finansal gelişmenin etkisi incelenmiştir. Ampirik sonuçlar finansal gelişmenin bu ölçümü, bu ülkelerde yoksulluğu önemli ölçüde etkilemediğini göstermektedir. Ancak düşük enflasyon ve

ticaret açıklığı gibi makroekonomik değişkenler yoksulluğun seviyesini azaltmaya yardımcı olabilir.

Inoue ve Hamori (2012) çalışmada, Hindistan'da finansal derinleşmenin yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunup bulunmadığı ampirik olarak incelenmektedir. Yedi dönemi (1973, 1977, 1983, 1987, 1993, 1999 ve 2004) kapsayan 28 Hint devleti ve birlik bölgeleri için dengesiz panel veriler kullanılarak finansal gelişmenin yoksulluk üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını ampirik olarak analiz etmişlerdir. Ampirik sonuçlar, finansal derinleşmenin uluslararası açıklık, enflasyon oranı ve ekonomik büyüme için kontrol edildikten sonra yoksulluğu önemli ölçüde azalttığını açıkça göstermektedir. Bu sonuçlar kırsal alanlarda, kentsel alanlarda ve tüm ekonomide yoksulluk oranlarındaki değişiklikler için güçlüdür.

Imran ve Khalil (2012) çalışmada, Johnson'ın eşbütünleşme testi ve hata düzeltme yöntemi yardımıyla 1971-2010 dönemi verileri kullanılarak Pakistan'ın durumunda imalat sanayiinin gelişmesi ile yoksulluğun azaltılmasında finansal gelişmenin rolü incelenmektedir. Endüstriyel büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki yanısıra finansal gelişme ve endüstriyel büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki bulmuşlardır. Hata düzeltme modelinin tahmin edilen katsayısı dengeye uyumun yüksek bir hızı ile değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkiyi göstermektedir. Sonuçlara dayanarak sağlıklı bir imalat sektörü sağlam ve aktif finansal sektörün yokluğunda sürdürülemez ve gelişmiş bir imalat sektörü yoksulluğun azaltılmasına dolayısıyla ekonomik büyümeye neden olan daha fazla istihdam olanakları yaratabilir. Bu, finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılması ile pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Shahbaz, Afza, ve Shabbir (2013) çalışmanın amacı, Pakistan örneğinde finansal gelişme, yurtiçi tasarruflar ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Çalışmada 1971 - 2005 dönemi yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımı kısa ve uzun vade için nedensellik yönü için eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmaktadır. Birim kök sorunu Ng - Perron birim kök testi kullanımı ile ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçları uzun vadede finansal gelişme ve yoksulluk arasında geribildirim etkisi olduğunu ve kısa vadede

ise yoksulluğun azalmasından finansal gelişmeye güçlü bir nedensel ilişkisi olduğunu göstermektedir. Çalışma ülkede canlı finansal sektör yardımıyla yoksulluğu azaltmak için politika yapımcıları için yeni yönler açmaktadır.

Uddin, Shahbaz, Arouri, ve Teulon (2014) çalışmayla 1975 - 2011 dönemi boyunca çeyrek frekans verileri kullanılarak Bangladeş'te finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişkiyi araştırarak literatüre katkıda bulunmuşlardır. Bu konu, finansal sektörün tasarrufları harekete geçirme ve üretken yatırımlara yönlendirmedeki rolü açısından gelişmekte olan ekonomiler için oldukça önemlidir. Yapısal kırılmalı ARDL eşbütünleşmeye dayalı yenilikçi bir ampirik yaklaşım kullanmışlardır. Bulguları, Bangladeş'te finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki uzun dönemli bir ilişki var olduğunu göstermektedir. Finansal gelişme yoksulluğu azaltmaya yardımcı olur ancak etkisi doğrusal değildir.

Nindi ve Odhiambo (2015) çalışmada, 1980 - 2011 dönemi Swaziland'da yoksulluğun azaltılması ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişki incelenmiştir. Daha önceki bazı çalışmaların aksine bu çalışma koentegrasyona ARDL sınır testi yaklaşımı ve Granger nedensellik yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada ayrıca hem yoksulluğun azaltılması hem de ekonomik büyümeyi etkileyen üçüncü bir değişken olarak finansal gelişme dahil edilmiştir. Böylece üç değişkenli bir modele yol açmıştır. Bu çalışmanın sonuçları hem kısa vadede hem de uzun vadede Swaziland'da ekonomik büyümenin Granger yoksulluğun azaltılması nedeni olmadığını göstermektedir. Bunun yerine, çalışmada kısa vadede yoksulluğun azaltılmasından ekonomik büyümeye nedensel bir akışın olduğu bulunmuştur. Ancak bu bulgular Swaziland'da yüksek düzeyde gelir eşitsizliği olduğundan şaşırtıcı değildir. Çalışmalar gelir eşitsizliğinin çok yüksek olduğunda tek başına ekonomik büyüme yoksulluğun azaltılmasına ister istemez öncülük edemeyebileceğini göstermektedir.

Belen ve Karamelikli (2016) çalışmada, 1987Q1- 2015Q2 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak Türkiye'de finansal gelişme, yoksulluk azalışı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada finansal gelişmenin ölçüsü olarak özel sektöre tahsis edilen krediler/GSYH oranı, yoksulluk azalışını

temsilen kişi başına özel tüketime harcamaları ve ekonomik büyüme için kişi başına reel gelir kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, kısa dönemde finansal gelişmenin yoksulluk azalışı ve ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğunu göstermektedir. Buna göre finansal gelişme, yoksulluk azalışını ve ekonomik büyümeyi tek yönlü olarak etkilemektedir. Aynı zamanda yoksulluk azalışı ile büyüme arasında iki yönlü nedensellik olduğu bulunmuştur. Çalışmanın ana bulguları, finansal gelişmenin yoksulluk azalışına doğrudan ve dolaylı olarak katkı yaptığını öne süren teoriyi desteklemektedir. Diğer bulgu ise uzun dönemde finansal kalkınma ile yoksulluğun düşürülmesi arasında eş bütünleşme olmadığıdır.

Bu çalışmaların yanında finansal kalkınma ile gelir eşitsizliği ilişkisi, finansal gelişme ile büyüme ve finansal sektör ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiye dair de çalışmalar bulunmaktadır.

Finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasında öncü çalışma olan Greenwood ve Jovanovic (1990) finansal gelişme, gelir eşitsizliği ve iktisadi kalkınma arasında doğrusal olmayan bir ilişki orta koymuştur. Finansal gelişmenin iktisadi kalkınmanın aşamalarına göre gelir dağılımı üzerine etkisinin farklılaştığı; iktisadi kalkınmanın ilk aşamalarında finansal piyasalara sadece zengin kesimin doğrudan ulaşabildiği ve böylece gelir eşitsizliğinin arttığını söylemek mümkünken, iktisadi kalkınmanın yüksek olduğu seviyelerde derinleşen finansal sisteme çok sayıda ajanın ulaşabilmesi ile eşitsizlik azalmaktadır. Dolayısı ile finansal gelişmenin ilk aşamalarında gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı; finansal derinleşme ile birlikte söz konusu adaletsizliğin azaldığını ifade eden hipotez ters çevrilmiş U hipotezi olarak adlandırılmaktadır.

Goldstein (2001) çalışmasında, finansal sektör yenilikleri ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini Kosta Rika örneği ile incelemiştir. Teorik bir çalışma olan bu çalışmada, finansal sektör yeniliklerinin sürdürülebilir kalkınma için nasıl düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Finansal sektör yeniliklerinin sürdürülebilir kalkınmayı olumlu etkilemesi için vergi avantajı olan yeşil bankacılık programları, tahvil piyasası ve koruyucu borçlanma sağlayan uygulamalar içermesi önerilmektedir.

Rusko ve Koraus (2010), finans sektörü ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi teorik olarak Slovakya örneğinde incelemeye çalışmışlardır. Çevresel ve ekonomik hususların birbiriyle yakın ilişkili olduğu ifade edilerek, özellikle üretim yapan

şirketlere dayatılan görevlerin yeterli derecede olması lüzumu üzerinde durulmaktadır. Aksi halde bunların yükselen ekonomileri engelleyici unsurlar oluşturabileceği ifade edilmektedir.

Anwar vd. (2011), finansal sektör ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ilişkisini 1973-2007 arası dönemde Pakistan örneği üzerinde incelemişlerdir. Söz konusu analizde ARDL sınır testi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma bulguları finans sektörü göstergeleri ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasında istikrarlı uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca finansal sektörün sürdürülebilir ekonomik kalkınma üzerinde kısa dönemde de pozitif etki oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gelir eşitsizliği ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek için panel verilerin kullanıldığı Malinen'in (2012:209-233) çalışmasında ise 53 ülkenin 37 yıllık verilerinden yararlanılmıştır. GSYH'nın bağımlı değişken olduğu modelde gelir eşitsizliğinin katsayısı ülkelerin tamamı dikkate alındığında negatif tahmin edilmiştir. Ülkelerin üç guruba ayrıldığı çalışmada gelir eşitsizliğinin katsayısı orta ve çok gelişmiş ülkelerde negatif, az gelişmiş ülkelerde pozitif tespit edilmiştir. Yani kalkınmanın erken evrelerinde gelir eşitsizliğinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif iken kalkınma devam ettikçe bu etki negatife dönmektedir.

Finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi açıklayan ilk hipotez Galor ve Zeira (1993) tarafından ortaya atılmıştır. Bu hipotez finansal gelişmenin gelir eşitsizliğini azaltacağı yönündedir. Yaşanan finansal piyasa kusurları düşük gelirli bireylerin krediye erişimini engeller. Ortaya çıkan kredi kısıtlamaları, yüksek getirili projelerden sağlanan sermaye akışından yoksulların yararlanamamasına yol açar ve gelir eşitsizliği artar, finansal gelişme ise düşük gelirli bireylere imkanlar sunarak gelir eşitsizliğini azaltmaya olanak tanır. Hipotezlerini beşeri sermaye yatırımları üzerinden açıklamışlardır. Ekonomiyi, bir malı üreten vasıf yoğun olan ve vasıf yoğun olmayan iki sektöre ayırarak tanımlamışlardır. Her bireyin yaşamı iki döneme ayrılır; ilk dönemde beşeri sermaye yatırımı yapılabilir, eğitim alabilir ya da çalışabilir. İkinci dönemde ise bireyler eğitim seviyelerine ve kalan miraslarına bağlı olarak ya vasıflı olarak çalışırlar ya da vasıfsız olarak çalışmaya devam ederler. Mirası olmayan yani başlangıç geliri olmayan ya da düşük olan bireyler beşeri sermayeye yatırım yapmak için borçlanmak zorunda kalırlar. Finansal piyasalar gelişmediği takdirde borç alma sınırlayıcı ve maliyetli

olacaktır. Borç alamayan bireyler tüm yaşamları boyunca vasıfsız olarak çalışır ve daha az miras bırakır. Bu durum zengin ile fakir birey arasındaki gelir farkını derinleştirdiği için gelir eşitsizliğinin artmasına yol açacaktır.

Thangavelu ve Ang Beng Jiunn (2004), yaptıkları çalışmalarında Avustralya’da finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Yazarlar, kendi çalışmalarının diğer çalışmalardan farkını; nedensellik ilişkisini banka ve sermaye piyasası temelli finansal sistemler ayırımını göz önünde bulundurarak yapmış olmaları olarak belirtmişler ve ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başı reel GSYİH değişkenini; finansal gelişme göstergesi olarak da bankaların özel sektöre verdikleri kredilerin nominal GSYİH miktarına oranı, yurtiçi banka mevduatı yükümlülüklerinin nominal GSYİH miktarına oranı ve hisse senedi devir hızının nominal GSYİH miktarına olan oranını seçmişlerdir. Yaptıkları çalışma sonucunda, finansal aracılık açısından ekonomik büyümeden finansal kalkınmaya doğru bir nedensellik gözlemlenmiş olup, finansal kalkınma ölçütü olarak finansal araçlar yerine finansal piyasa göstergeleri kullanıldığında, hisse senedi piyasalarındaki gelişmenin ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Al-Awad ve Harb (2005), Ortadoğu ülkelerindeki finansal gelişme ve ülke büyümesi arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmalarında Johansen kointegrasyon testi ve Granger nedensellik testi gibi modern zaman serisi tekniklerini kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmada Türkiye’nin de içinde bulunduğu 10 tane ülke için 1969-2000 dönemi arasındaki verilerden yararlanılmıştır. Ekonomik büyüme göstergesi olan GSMH deflatörünü hesaplamak için reel GSMH, reel kamu harcaması ve reel M1 para arzı kullanılan çalışmada finansal gelişme göstergesi olarak da özel sektör kredilerinin para tabanına oranı ve kredilerin özel sektör kredilerine oranı kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda uzun dönemde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bazı düzeylerde ilişki olabileceği görülmüştür. Aynı zamanda kısa dönemde ekonomik büyümeden finansal kalkınmaya doğru bir nedensellik ilişkisi görülmüştür.

Ang ve McKibbin (2007) yapmış oldukları çalışmalarında Malezya’nın 1960-2001 dönemindeki yıllık verilerini kullanmışlardır. Çalışmada finansal gelişme göstergesi olarak özel sektöre verilen banka kredileri, ticari bankaların varlıklarının ticari ve merkez bankalarının ortak varlıklarındaki payı ve likit yükümlülüklerin nominal GSYİH

miktarına oranı göstergeleri kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, Malezya açısından bir “talep takipli” ilişki söz konusu olduğu, ekonomik büyüme nedeniyle finansal derinleşmede artış meydana geldiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Aslan ve Küçükaksoy (2006) çalışmasında, finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye örneğinde incelenmiştir. 1970–2004 yıllarının ele alındığı ve Granger nedensellik testi uygulanan çalışmada, finansal gelişimin ekonomik büyümeye sebep olduğunu bulmuşlardır.

Acharya (2003) çalışmasında, hem gelişme hem de yoksulluk açısından Nepal’de finansal ve parasal gelişmeleri incelemiştir. Özellikle kırsal kesimin finansmanında yoksulluğu azaltmaya yönelik programlar üzerinde bankacılık sektörünün rolünü detaylı olarak gözden geçirmiştir. Çalışmada liberalizasyon sonrasında finansal sektörün muazzam büyümesine rağmen kırsal alanlarda etkisinin düştüğü sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak finansal gelişmenin reel sektör ile ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılması ile bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Hükümet ve sivil toplum mikro finansman kurumları ve aynı zamanda kooperatifler 1990’larda hızla büyümesine rağmen onlar da kentsel alanlarda yoğunlaşmaktadır. Hedeflenen kredi programlarının bolluğu kırsal kredi pazarında çok küçük bir etki yapmıştır. Borçlanan hanelerin yüzde 80’inden fazlası kredi ihtiyaçları için resmi olmayan kaynaklara hala bağımlı olmaktadır. Hedeflenen kredi programlarının çoğunluğu alt yüzde 20’lik hane ihtiyaçlarını doğrudan karşılayamamakta çünkü yoksullar, tasarruf - kredi programlarından yararlanmak için diğer kaynaklardan ve bilgiden yoksundur. Son olarak çalışmada, finansal gelişmenin ekonomi ve yoksulluk üzerindeki etkisinin değerlendirilebilmesi için finansal ve parasal verilerin yetersiz olduğu vurgulanmıştır.

Honohan (2004), finans ve büyüme arasındaki nedensel ilişki son on yılda ortaya çıkarılan en çarpıcı ampirik makroekonomik ilişkilerden biridir. Yazar literatürün evrimini incelemiş ve finansal derinliğin, ortalama gelir ve eşitsizliği dikkate aldıktan sonra bile kafa sayısı yoksulluk ile negatif ilişkili olduğunu göstermiştir.

Varolan önemli sayıdaki araştırmalar finansal gelişmenin genel ekonomik büyümeyi arttırdığını bulmuşken Beck, Demirgüç- Kunt ve Levine (2004), finansal gelişmenin yoksulların gelirlerini artırıp arttırmadığını ve yoksulluğu azaltıp

azaltmadığını incelemişlerdir. Geniş bir cross- country (kesitsel) örnekleme kullanılarak, gelir dağılımı ve yoksulluğun azaltılması üzerinde finansal gelişmenin etkisi konusundaki teorik tartışmaları açıklığa kavuşturmuşlardır. Finansal gelişmenin yoksulların gelirlerini orantısız bir şekilde artırarak gelir eşitsizliğini azalttığını bulmuşlardır. Daha gelişmiş finansal araçlara sahip ülkeler hem yoksulluk hem de gelir eşitsizliğinde daha hızlı düşüşler yaşamaktadır.

Zhuang vd. (2009) geliştirmekte olan ülkelerin finans sektörünü geliştirme yardımlarının arkasındaki rasyonaliteyi derinleştirmek amacıyla, ilgili teorik ve ampirik literatürü gözden geçirmişlerdir. Buna göre finansal sektörün gelişmesi, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır ve bu hem kesitsel örneklem hem de ülkeye özgü çalışmalar tarafından çok kuvvetli bir şekilde desteklenmektedir. Fakat finansal sektör gelişiminin nasıl sağlanacağı üzerinde farklı görüşler söz konusudur. Özellikle yerel bankaların ve sermaye piyasalarının önemi ve bankacılık sektörünün geliştirilmesi büyük ve küçük bankaların görece önemleri konusunda bu görüş ayrılıkları söz konusudur. Mikro işletmeler, küçük ve orta ölçekli işletmeler ve hassas gruplar tarafından finansa erişimin geliştirilmesi yoksulluğun azaltılmasında kritik öneme sahip olduğu kabul edilmiştir. Aynı zamanda etkili olması için mikro finans ve KOBİ kredi programlarının iyi tasarlanmış olması gerektiğine inanılmaktadır. Özellikle bu programların, eğitim ve kapasite geliştirme, piyasalar ve teknolojilere erişme yardımı ve diğer piyasa başarısızlıklarını azaltma gibi diğer destek hizmetleri ile birlikte olması gerekmektedir. Finansal sektörü geliştirme ve inovasyon riskleri de beraberinde getirir ve bu nedenle sağlıklı makroekonomik yönetimi sürdürmek, diğer bir ifade ile etkin bir düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar koymak ve finansal sektörün geliştirilmesinde yapısal reformları gerçekleştirmek önemlidir. Çalışmada bu sonuçlar öncelikle alan olarak hedef finansal sektörü geliştirme yardımları için güçlü bir gerekçe sağladığı ve bu, herhangi bir kamu sektörü müdahalesi gibi, bu tür yardımlar piyasa ve piyasa dışı başarısızlıkları gidermek için tasarlanmış olmalı olduğu savunulmaktadır. Aynı zamanda çalışmada, daha fazla araştırma acilen gerekli olan çeşitli alanlara özellikle finansal sektör gelişiminin nasıl birbiri ardında gelmesi, finansal inovasyon ihtiyacını nasıl dengelenmesi ve bu ekonomik ve finansal

istikrar için ve mikrofinans ve KOBİ kredi programlarının yoksulluğu azaltmak için nasıl daha iyi çalışma yaptığını vurgulanmaktadır.

Erkal, Akıncı, ve Yılmaz (2015) çalışmada seçilmiş 11 ülke için yoksulluk, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkilerini 1998 - 2010 dönemi panel veri analizini kullanarak incelemişlerdir. Uygulamada büyüme ve yoksulluk üzerine iki ayrı model oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarına göre; gelir eşitsizliği, doğrudan yabancı yatırımlar, nüfus artışı, enflasyon, kamu sağlık harcamaları, özel sağlık harcamaları ve orta öğretim harcamalarının yoksulluk üzerinde, kişi başına GSYH, trend, doğrudan yabancı yatırımlar, yükseköğretim harcamaları, kamu sağlık harcamaları, gelir eşitsizliği, ortaöğretim harcamaları ve ticari açıklık değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, gelir eşitsizliğindeki artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk büyümeye sebep olmaktadır. Kamu sağlık harcamalarının yoksulluğu düşürdüğü, özel sağlık harcamalarının ise arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca artan nüfus ve enflasyonla birlikte yoksulluğun da yükseldiği görülmüştür.

Dalgıç, Varol, İyidoğan, ve Güven (2015) çalışmada, TÜİK tarafından düzenlenen Gelir ve Yaşam Koşulları Anketlerinden faydalanarak, 2005- 2011 yılları arasında, Türkiye'de yoksulluğun fert ve haneye ilişkin farklı değişkenlere göre dağılımını ele almaktadır. Daha sonra, yoksulluktan çıkışta ve yoksul olma durumuna geçişte söz konusu faktörlerin ne yönde ve ne kadar etkili olduğunu incelemektedir. Çalışma boyunca üzerinde durulan fert ve hane özellikleri; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, istihdam durumu, sosyal güvenlik sistemine kayıtlılık, sağlık durumu, hanenin büyüklüğü ve hanenin gelir edinme durumudur. Çalışmanın sonuçları; var olan literatürle tutarlı olarak, Türkiye'de yoksulluk dağılımının birey ve haneye ilişkin çeşitli sosyo- ekonomik özelliklere göre değiştiğini ve ilgili faktörlerin yoksulluktan çıkış ve yoksulluğa giriş dinamikleri üzerinde fazlaca etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yanar ve Şahbaz (2013) geliştirmekte olan ülkelerde küreselleşme, yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada küreselleşmenin yanı sıra küreselleşmenin alt bileşenleri (ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği) üzerindeki etkileri de göz önünde alınmıştır. Çalışma

2012 yılına ait 102 gelişmekte olan ülkenin verileri kullanılarak yatay kesit analizi ile test edilmiştir. Ampirik bulgularına göre küreselleşme yoksulluk ve gelir eşitsizliği azaltmaktadır. Bu sonuçlar küreselleşmenin alt bileşenlerinin etkilerinin analiz edildiği modellerle de desteklenmektedir. Sonuçlar gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme hem yoksulluğu hem de gelir eşitsizliğini azalttığını göstermektedir.

Uddin, Kyophilavong, ve Sydee (2012) çalışmanın amacı 1976-2010 dönemi Bangladeş'te bankacılık sektörünün gelişimi ve yoksulluğun azaltılması arasındaki zamanlararası nedensel ilişkiyi incelemektir. Sonuçlar Bangladeş'in durumunda bankacılık sektörünün gelişimi ve yoksulluğun azaltılması arasında uzun dönem denge ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Şaşırtıcı bir şekilde, yoksulluğun azaltılması Bangladeş'in bankacılık sektörünün gelişimini açıklamak için uzun vadeli destekleyici değişken olarak görünmektedir. Bu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik vardır. Özellikle Bangladeş'te birçok gelişmekte olan ülkede yoksulluğun azaltılması üzerine zaman serisi verileri sınırlı ve yetersizdir. Sonuçlar, Bangladeş'teki politika yapıcıların finansal sektörü geliştirmek yoluyla yoksulluğun azaltılmasına etki edebileceğini göstermektedir. Finansal gelişme ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak için birçok girişim olsa da bu çalışmada Bangladeş'te yoksulluk ve finansal sektörün gelişimi arasındaki nedensel ilişkinin ampirik olarak incelenmesi türünün ilk örneğidir.

Kar, Ağır, ve Peker (2011) finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisi finansal sektörün aslında ekonomistler arasında ekonomik gelişme sürecinde reel sektöre katkıda bulunup bulunmadığı son zamanlarda çok tartışılan konulardan biri olmaktadır. Finansal kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi test etmek için ampirik çalışmalarda ilgili değişkenler arasında nedensellik sorunu üzerine ağırlıklı olarak yoğunlaşmıştır. Aslında ampirik çalışmalar, Türkiye için de, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi üzerine evrensel bir görüş olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak finansal kalkınma ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensel ilişki Türkiye için ihmal edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada 1970-2007 dönemi için zaman serisi ekonometri gelişmeleri üç değişkenli bir çerçevede kullanarak Türkiye'de finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasında nedensel ilişki ampirik olarak araştırmak için

çalışılmıştır. Bulgu finansal kalkınmanın ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasına neden olurken finansal gelişmeden yoksulluğun azaltılmasına doğrudan bağlantı kısa vadede çok sınırlı olduğunu göstermektedir.

Sarisoy ve Koç (2010)'a göre, Türkiye'de yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması veya azaltılması için önemli bir politika geliştirilememiştir. Çalışmada yoksullukla mücadele eden kurumlar arasında koordinasyonun olmayışı ve uygulanan politikaların etkinliğini sınırlamasına rağmen kamu kesiminin son 7 - 8 yıldır yoksullukla mücadeleye büyük miktarda kaynak ayırdığı görülmüştür. Ayrıca yoksul nüfus / toplam nüfus oranının da düştüğünü gözlemlemişlerdir. Uyguladıkları regresyon testinde de sosyal kamu harcamalarının yoksulluğu azalttığı sonucuna varmışlardır.

Dansuk (1997)'un, "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi" isimli çalışmasında gelişimi az olan ülkelerde açlık probleminin çözümü için çaba sarf eden birçok kurum için, yoksulluğun gıda ölçütünde araştırıldığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan gelişmeye çalışan devletler içinse bu ülkelerde açlık problemi olmadığı ve bu durumu aştıkları için yoksulluğu sadece gıda bazında değil, sosyal ve ekonomik durum içerisinde yoksulluğu incelemektedirler.

Morçöl (1997)'ün "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Belirleyicileri İçin Önemli Açıklamalar" isimli yapmış olduğu çalışmada, yoksulluğun tanımları için cinsiyet, yaş, eğitim ve gelirin, önemli belirleyiciler olduğunu ifade etmiştir. Morçöl kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi özellikleri ile yoksulluğun nedenlerine ilişkin algılamaları sınıflandırmıştır. Morçöl yoksulluğun nedenlerine ilişkin algılarla ilgili yapılmış çalışmaları incelediğinde, bireylerin yoksulluk ile ilgili tutumlarında hem içsel nedenler, kişilik özellikleri, hem de dışsal durumlardan kaynaklanan etkenler rol oynadığını, yoksulluk ve demografik veriler, gelir, dini inanç, eğitim, yaş, ırk ve cinsiyet gibi değişkenler arasında sıkı bir ilişki olduğunu ifade etmiştir.

Gönen vd. (2002)'nin yürüttükleri çalışmalarında, yoksulluğun tanımı yapılmış, yoksulluğun pek çok toplumda benzerlikler gösterdiği, temelinde ortak noktalarının olduğu ifade edilmiştir. Yoksulluğun yoksulların vücut ve mental gelişimlerini ayrıca ruhsal ve sosyal yapılarını da negatif biçimde etkilediği ve bu nokta da yoksulluğun benlik yapısına zarar verdiği ifade edilmiş ve yoksulluğun birey, aile ve toplum düzeyindeki

nedenlerini, yoksulluğu azaltma ve yoksulluğu önlemede sürdürülebilir yaşam kalitesi için sosyal hizmetlerin önemi vurgulanmıştır.

Çubuk, 2003 yılında yürüttüğü “Güney Doğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri” başlıklı çalışmada, Güney Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan vatandaşların yoksulluk göstergelerinin belirleyicileri olan eğitim, sağlık, ekonomi açılarından ülke geneline oranla karşılaştırılması yapılmış ve GAP projesinin bölgeye olan yansımaları incelenmiştir.

Çoban vd. (2010)’nin yapmış olduğu “Yoksulluk Ölçeğinin Çince Versiyonundan Türkçe’ ye Uyarlanması” isimli çalışmada, yoksulluğa ilişkin teorik yaklaşımların özellikle iki temel açıyı sunmakta, bunlardan birincisi bireysel nedenlerdir. Bireysel açıklamada örneğin bireyin çalışma motivasyon eksikliği gibi faktörlerin neden olduğu bireyin davranışına, yaşam tarzına ve yoksulluğun kuşaklar arası aktarımına vurgu yapılmaktadır. İkinci temel açı ise yapısal nedenlerdir. Yapısal açıklamada ise yoksulluğa düşük gelir seviyesi, ekonomik ve politikalar gibi faktörlerin neden oldukları, yoksul bireylerin dezavantajlı oldukları ve politikaların kurbanları oldukları vurgulanmaktadır. Yoksulluğun nedenleri ile ilgili literatürdeki ilk sınıflandırmanın Feagin tarafından yapılmıştır. Feagin’ in yoksulluğun nedenleri üzerine Amerikalıların algılarını araştırmış ve kötü talih, bahtsızlık ve hastalık gibi durumların da yoksulluğa neden olduğunu ve bu durumu da kader ile ifade etmektedir.

Sarısoy ve Koç, (2012) 1980-2008 yılları arasında belirlenen az gelişmiş ve gelişmekte olan 40 ülke için %10’luk gelir dağılım dilimlerini kullanarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Tahmin sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yoksulluk ile mücadelede azaltıcı etkisi göstermiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoksulluk üzerindeki etkisi istihdam, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme, vergi gelirleri ve sosyal projeler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ülkelerin ortalama gelir gruplarının nasıl farklılaştığını belirlemek için, ikinci panel analizi yapılmıştır. . Doğrudan yabancı sermaye yatırımların bazı ülkelerde yoksulların ve en zengin grupların gelirlerini arttırırken, orta gelirli grupta yer alan ülkelerin gelirlerini azalttığı görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL GELİŞME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN

AMPİRİK ANALİZİ

Bir toplumdaki yoksulluk düzeyi üzerinde müspet ve menfi yönde etkili olan bir çok faktör (eğitim, kili başına milli gelir, politik/ekonomik istikrarsızlık, büyüme, enflasyon v.b.) vardır. Bir ekonominin finansal gelişmişlik düzeyi de o ekonomideki yoksulluk düzeyi üzerinde belirleyici rol oynayabilir. Bu amaçla çalışmanın bu bölümü finansal gelişmişliğin yoksulluğu ne yönde etkilediğini ampirik olarak irdelemektedir. Bölümün takip eden kısımlarında öncelikle data ve metodoloji açıklanmakta ve daha sonra da tahmin sonuçları raporlanıp tartışılmaktadır.

3.1.DATA VE METODOLOJİ

Bu çalışma bir ekonomideki finansal kalkınmışlığın insani kalkınmışlık ve dolayısıyla yoksulluk üzerindeki etkisini dengesiz panel veri seti kullanarak analiz etmektedir. Data seti en geniş hali ile 2000-2011 yıllarını 131 ülke için kapsamaktadır. Çalışmanın ana hipotezi bir ülkede finansal kalkınmışlık düzeyi artarsa o ülkede yoksulluğun azalacağı ve dolayısıyla insani kalkınmışlığın artacağı şeklindedir.

Finansal kalkınmışlığın yoksulluk üzerindeki etkisini ölçmek için 5 tane finansal kalkınmışlık göstergesi ile 6 tane yoksulluk göstergesi kullanılmıştır.

İlgili hipotezi test etmek amacıyla aşağıdaki sabit zaman etki (SZE) modeli tahmin edilmiştir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 FINDEV_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 OREERATE_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Ayrıca aşağıdaki rastsal zaman etki (RZE) modeli tahmin edilmiştir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 FINDEV_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 OREERATE_{it} + (\tau_t + u_{it}) \quad (2)$$

(1) ve (2) nolu eşitliklerde yer alan it alt indisi $i.nci$ ülkenin t yılında ilgili değişkene ilişkin aldığı gözlem değerini; α modeli sabit terimini; τ_t tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen fakat zamanlar arası değişen zaman spesifik etkiyi; u_{it} ise regresyon modelinin hata terimini temsil etmektedir. Tüm bağımlı ve bağımsız değişkenlerin modelde logaritmik değerleri kullanılmış olup, pozitif olmayan gözlem değerlerine sahip değişkenlerin logaritmik değerlerini almayı mümkün kılmak için bu ilgili değişkenlerin her bir gözlem değerine belli bir spesifik sabit değer eklenmiştir.

Modelin bağımlı değişkeni yoksulluktur (POVERTY). Modelde altı farklı yoksulluk indikatörü kullanılmıştır. Altı farklı yoksulluk ölçütü kullanılarak; ampirik analizler sonrasında elde edilen bulgunun kullanılan indikatöre bağlı olarak değişip-değişmediği, diğer bir ifadeyle elde edilen sonucun geçerliliğini kullanılan yoksulluk göstergesine bağlı olarak koruyup-koruyamadığı sınanmak istenmiştir. Eğer elde edilen bulgu altı farklı yoksulluk göstergesi karşısında geçerliliğini koruyor ise o zaman elde edilen sonucun sağlam ve sağlıklı bir sonuç olduğunu söyleyebiliriz.

Modelde kullanılan altı farklı yoksulluk göstergesinin listesi, tanımı ve elde edildiği kaynak bilgileri aşağıda Tablo 1 de raporlanmıştır.

Tablo 1: Bağımlı Değişken Listesi

Değişkenler	Tanımı	Kaynak
HDI	İnsani kalkınmışlık indeksi. Yüksek değerler daha yüksek insani kalkınmışlığı gösterir.	http://hdr.undp.org/en/data
GINI	Gini katsayısı. Gelir eşitsizliği ölçütüdür. 0-100 arası değer alır. 0 herkesin aynı gelire, 100 ise en zenginin tüm gelire sahip olduğunu gösterir.	PovcalNet Data of Worldbank http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2
HEADCOUNT	Yoksulluk sınırı altında yaşayanların nüfus içindeki payı.	PovcalNet Data of Worldbank http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2
MLD	Gelir eşitsizliği indeksidir.	PovcalNet Data of Worldbank http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2
POVGAP	Yoksulluk uçurumunu gösterir.	PovcalNet Data of Worldbank http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2
WATTS	Yoksulluk indeksidir.	PovcalNet Data of Worldbank http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2

Yukarıda belirttiğimiz hipotezimizin modelde test edilmesine imkan verecek olan açıklayıcı değişkenimiz finansal kalkınmışlık (FINDEV) değişkenidir. Bir ülkenin finansal kalkınmışlık düzeyi çeşitli göstergelere bakılarak belirlenmektedir. Bunlardan bazıları finansal piyasalara erişebilirlik (ACCESS), finansal piyasa derinliği (DEPTH), finansal piyasanın etkinliği (EFFICIENCY), finansal piyasanın istikrarı (STABILITY) v.b. türden göstergelerdir. Finansal kalkınmışlık düzeyini belirleyen bu göstergelerin her

birinin de kendi alt göstergeleri bulunmaktadır. Küresel Finansal Gelişme Raporu'nda, finansal piyasalara erişebilirlik için 40 farklı alt gösterge, finansal piyasanın derinliği için 29 farklı alt gösterge, finansal piyasanın etkinliği için 11 farklı alt gösterge ve finansal piyasanın istikrarı için de 8 farklı alt gösterge vardır. Bu çalışmada, modelimizde finansal kalkınmışlığı temsilen finansal piyasalara erişebilirlik ve finansal piyasa derinliği indikatörlerini kullanacağız. Finansal piyasalara erişebilirlik indikatörünü temsilen 2 farklı alt değişken, finansal piyasa derinliği indikatörünü temsilen de 3 farklı alt değişken kullanılmıştır. Bir ülkedeki finansal kalkınmışlık arttıkça o ülkede yoksulluğun azalması ve neticede insani kalkınmışlığın artması beklenmektedir. Modelde kullanılan bu indikatörlerin tanımı ve elde edildiği kaynak bilgileri aşağıda Tablo 2 de belirtilmiştir.

Tablo 2: Finansal Kalkınmışlık İndikatörlerinin Listesi

Değişkenler	Tanımı	Kaynak
ACCESS1	1000 yetişkin başına düşen banka hesabı sayısını gösterir.	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development
ACCESS2	100000 yetişkin başına düşen banka şubesini gösterir.	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development
DEPTH1	Mevduat bankalarının özel sektör kredilerinin milli gelir içindeki payını gösterir.	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development
DEPTH2	Mevduat bankalarının aktiflerinin milli gelir içindeki payını gösterir.	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development
DEPTH3	Finansal sistem mevduatlarının milli gelir içindeki payını gösterir.	http://data.worldbank.org/data-catalog/global-financial-development

Bulgularımızın ne kadar tutarlı ve sağlam olduklarını görme amacıyla modelimize üç ilave kontrol değişkeni ilave ettik. Bu kontrol değişkenlerinin listesi, tanımı ve derlendikleri kaynak bilgileri aşağıda Tablo 3'te açıklanmıştır.

Tablo 3: Kontrol Değişkenleri Listesi

Değişkenler	Tanımı	Kaynak
ORERATE	Maden cevheri ve metal ihracatının toplam ihracattaki payını gösterir.	UNCTAD
HUMCAP	İnsan sermayesi indeksini gösterir.	pwt8.1(pennworldtable 8.1) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/pwt-8.1
CAPSTOCKCUR	Cari fiyatlarla sermaye stokunu gösterir. (milyon 2005US\$ cinsinden)	pwt8.1(pennworldtable 8.1) http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/pwt-8.1

ORERATE değişkenin katsayısının alacağı işaret belirsizdir. Bir açıdan doğal kaynak zenginliğinin doğal kaynak ihracatını arttırarak bir ülkenin kişi başına milli gelirini arttırmak suretiyle o ülkenin yoksulluğunu azaltıp insani kalkınmışlığını artırabileceği literatürde tartışılmaktadır. Diğer taraftan ise doğal kaynağın laneti hipotezine göre de doğal kaynaklar ekonomik büyüme ve insani kalkınmışlığı menfi yönde etkileyebilir.

Bir ülkenin insan sermayesi donanımını temsil etmek için modelde kullanılan HUMCAP değişkenin yoksulluğu azaltıcı ve insani gelişmişliği arttırıcı bir yönde etki yapması beklenmektedir. Bunun gerekçesi daha yüksek eğitimli insan sermayesi daha yüksek gelir elde etme potansiyeline sahip olmasıdır.

CAPSTOCKCUR değişkeni bir ülkenin fiziki sermaye donanımının bir göstergesidir. Daha yüksek fiziki sermaye donanımına sahip ülkelerde yoksulluğun daha az olacağı beklentisinden dolayı CAPSTOCKCUR değişkeninin yoksulluğu azaltıcı yönde ve akabinde insani gelişmişliği arttırıcı yönde etkilemesi beklenmektedir.

3.2.TAHMİN SONUÇLARI

ACCESS1 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 ACCESS1_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + u_{it}$$

Ayrıca ACCESS1 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 ACCESS1_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

ACCESS1 indikatörünün kullanıldığı modele ait tahmin sonuçları aşağıda Tablo 4’te raporlanmıştır. Analizlerimizin tamamında SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre modelde RZE modeli tercih edilmektedir.

Tablo 4: ACCESS1 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişkenler					
	HDI	HEADCOUNT	POVGAP	GINI	MLD	WATTS
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
C	-1.81068	12.53543	8.93687	4.18649	4.14757	12.34952
Std. Hata	0.04399	1.48408	2.00327	0.15394	0.34508	1.87907
P-değer	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
ACCESS1	0.05623	-0.97307	-1.35271	-0.06498	-0.14892	-1.30227
Std. Hata	0.00730	0.19913	0.27234	0.02063	0.04625	0.25557
P-değer	0.00000	0.00000	0.00000	0.00200	0.00160	0.00000
HUMCAP	0.671255	-3.428981	-0.52917	-0.22713	-0.24726	-2.67034
Std. Hata	0.042512	1.297505	1.74109	0.13461	0.30173	1.63044
P-değer	0.00000	0.00910	0.76160	0.09360	0.41380	0.10350
CAPSTOCKCUR	0.02939	-0.18210	-0.04246	0.00690	0.02098	-0.16112
Std. Hata	0.00365	0.11064	0.14888	0.01148	0.02572	0.13946
P-değer	0.00000	0.10180	0.77590	0.54880	0.41590	0.24980
ORERATE	-0.02360	0.12415	0.04734	-0.00545	-0.02077	0.14220
Std. Hata	0.00393	0.12326	0.16565	0.01279	0.02866	0.15514
P-değer	0.00000	0.31540	0.77540	0.67040	0.46970	0.36080
<i>Gözlem Sayısı</i>	334	157	157	157	157	157
<i>Ülke Sayısı</i>	59	45	45	45	45	45
<i>R-kare</i>	0.79313	0.418796	0.27929	0.18926	0.146161	0.378721
<i>F-ist.</i>	315.3475	27.38155	14.7258	8.870735	6.504892	23.16417
<i>Prob(F-ist)</i>	0.0000	0	0	0.000002	0.000074	0
<i>Hausman İst.</i>	0.421612	7.539862	1.157796	4.96152	4.331817	1.775275
<i>P-değ.(Hausman-İst.)</i>	0.9807	0.11	0.885	0.2913	0.363	0.777
<i>Seçilen Model</i>	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE

Tablo 4'te ACCESS1 değişkeni altı modelin tamamında beklenen işaretleri almakta ve aynı zamanda istatistiksel olarak da yüksek derecede anlamlıdır. Bu sonuca göre finansal piyasalara erişebilirlik türünden bir finansal kalkınmışlık insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırmakta ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azaltmaktadır. HUMCAP değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı ve yoksulluğu (HEADCOUNT ve GINI modelleri için) azalttığı görülmektedir. CAPSTOCKCUR değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynağın laneti hipotezinin bir sonucu olarak, ORERATE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) azalttığı tespit edilmiştir.

ACCESS2 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 ACCESS2_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + u_{it}$$

Ayrıca ACCESS2 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 ACCESS2_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

ACCESS2 indikatörünün kullanıldığı modele ait tahmin sonuçları aşağıda Tablo 5'te raporlanmıştır. SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre modelde RZE modeli tercih edilmektedir.

Tablo 5: ACCESS2 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişkenler					
	HDI	HEADCOUNT	POVGAP	GINI	MLD	WATTS
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
C	-1,48625	10,94016	6,11719	4,29538	4,38021	11,12430
Std. Hata	0,02137	1,12377	1,41026	0,08307	0,18421	1,46013
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
ACCES2	0,08288	-0,28581	0,09803	-0,00953	0,00783	-0,58369
Std. Hata	0,00385	0,15122	0,18977	0,01118	0,02479	0,19648
P-değer	0,00000	0,05940	0,60570	0,39430	0,75230	0,00310
HUMCAP	0,58489	-8,41207	-6,46491	-0,67148	-1,37955	-8,94363
Std. Hata	0,01896	0,92460	1,16032	0,06835	0,15156	1,20134
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
CAPSTOCKCUR	0,02284	-0,09175	-0,00273	0,00290	0,01472	-0,10456
Std. Hata	0,00173	0,08153	0,10232	0,00603	0,01337	0,10594
P-değer	0,00000	0,26100	0,97870	0,63120	0,27130	0,32420
ORERATE	-0,02235	0,26501	0,22242	0,00516	0,00598	0,29281
Std. Hata	0,00224	0,11632	0,14597	0,00860	0,01907	0,15113
P-değer	0,00000	0,02320	0,12830	0,54890	0,75390	0,05330
<i>Gözlem Sayısı</i>	798	449	449	449	449	449
<i>Ülke Sayısı</i>	120	99	99	99	99	99
<i>R-kare</i>	0,878501	0,26967	0,086219	0,246671	0,193166	0,232121
<i>F-ist.</i>	1433,446	40,98625	10,47328	36,34590	26,57473	33,55409
<i>Prob(F-ist)</i>	0,0000	0,00000	0,000000	0,000000	0,00000	0,00000
<i>Hausman İst.</i>	0,743506	3,34816	3,214152	2,553479	2,435103	6,44234
<i>P-değ.(Hausman-İst.)</i>	0,9459	0,50130	0,5226	0,6351	0,6563	0,1685
<i>Seçilen Model</i>	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE

Tablo 5'te, ACCESS2 değişkeni altı modelin üçünde beklenen işaretleri almakta ve aynı zamanda istatistiksel olarak da anlamlıdır. Bu sonuca göre finansal piyasalara erişebilirlik türünden bir finansal kalkınmışlık insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırmakta ve yoksulluğu (HEADCOUNT ve WATTS modelleri için) azaltmaktadır. HUMCAP değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, MLD, WATTS ve GINI modelleri için) azalttığı görülmektedir. CAPSTOCKCUR değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynağın laneti hipotezinin bir sonucu olarak, ORERATE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) azalttığı; bununla birlikte yoksulluğu da (HEADCOUNT ve WATTS modelleri için) arttırdığı gözlemlenmektedir.

DEPTH1 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 DEPTH1_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + u_{it}$$

Ayrıca DEPTH1 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 DEPTH1_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

DEPTH1 indikatörünün kullanıldığı modele ait tahmin sonuçları aşağıda Tablo 6'da raporlanmıştır. SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre modelde RZE modeli tercih edilmektedir.

Tablo 6: DEPTH1 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişkenler					
	HDI	HEADCOUNT	POVGAP	GINI	MLD	WATTS
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
C	-1.61100	11.25202	7.64643	4.13630	4.10317	11.68318
Std. Hata	0.02218	0.95893	1.10867	0.06972	0.15680	1.14243
P-değer	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
DEPHT1	0.07317	-0.61889	0.06831	-0.04725	-0.06998	-0.89605
Std. Hata	0.00461	0.14916	0.17246	0.01085	0.02439	0.17771
P-değer	0.00000	0.00000	0.69220	0.00000	0.00430	0.00000
HUMCAP	0.748292	-7.642683	-7.22191	-0.42126	-0.82315	-8.51413
Std. Hata	0.018465	0.724791	0.83797	0.05270	0.11851	0.86349
P-değer	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
CAPSTOCKCUR	0.01660	-0.08561	-0.07917	0.00195	0.00534	-0.07892
Std. Hata	0.00191	0.07579	0.08763	0.00551	0.01239	0.09029
P-değer	0.00000	0.25910	0.36670	0.72390	0.66670	0.38250
ORERATE	-0.01755	0.12121	0.13927	-0.01779	-0.04478	0.11037
Std. Hata	0.00243	0.09958	0.11513	0.00724	0.01628	0.11863
P-değer	0.00000	0.22400	0.22690	0.01430	0.00610	0.35260
<i>Gözlem Sayısı</i>	832	588	588	588	588	588
<i>Ülke Sayısı</i>	131	108	108	108	108	108
<i>R-kare</i>	0.868876	0.30378	0.15258	0.22462	0.16356	0.29978
<i>F-ist.c</i>	1370.006	63.59384	26.24251	42.22255	28.50110	62.39896
<i>Prob(F-ist)</i>	0.0000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000
<i>Hausman İst.</i>	0.293018	4.47080	7.91013	5.03072	6.03810	4.43951
<i>P-değ.(Hausman-İst.)</i>	0.9903	0.3460	0.0949	0.2842	0.1963	0.3498
<i>Seçilen Model</i>	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE

Tablo 6'daki tahmin sonuçlarına göre, finansal piyasaların derinliği türünden bir finansal kalkınmışlık istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırmakta ve yoksulluğu (HEADCOUNT, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azaltmaktadır. HUMCAP değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azalttığı görülmektedir. CAPSTOCKCUR değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynağın laneti hipotezinin bir sonucu olarak, ORERATE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca ORERATE değişkeninin, doğal kaynak zenginliğinin doğal kaynak ihracatını arttırması ve akabinde bir ülkenin kişi başına milli gelirini arttırması suretiyle, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yoksulluğu (GINI ve MLD modelleri için) azalttığı gözlemlenmektedir.

DEPTH2 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 DEPTH2_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + u_{it}$$

Ayrıca DEPTH2 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Rastasal Zaman Etki (RZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 DEPTH2_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

DEPTH2 indikatörünün kullanıldığı modele ait tahmin sonuçları aşağıda Tablo 7’de raporlanmıştır. SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre modelde RZE modeli tercih edilmektedir.

Tablo 7: DEPTH2 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişkenler					
	HDI	HEADCOUNT	POVGAP	GINI	MLD	WATTS
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
C	-1,63814	11,36148	7,61156	4,14544	4,11613	11,84687
Std. Hata	0,02208	0,95388	1,10821	0,06950	0,15637	1,13540
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
DEPHT2	0,08067	-0,75480	-0,04014	-0,05342	-0,08220	-1,06463
Std. Hata	0,00489	0,16108	0,18715	0,01174	0,02641	0,19174
P-değer	0,00000	0,00000	0,83020	0,00000	0,00190	0,00000
HUMCAP	0,757296	-7,628887	-7,05210	-0,42606	-0,82597	-8,53328
Std. Hata	0,017895	0,713941	0,82945	0,05202	0,11704	0,84980
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
CAPSTOCKCUR	0,01455	-0,04382	-0,05927	0,00430	0,00944	-0,02401
Std. Hata	0,00193	0,07778	0,09037	0,00567	0,01275	0,09258
P-değer	0,00000	0,57340	0,51210	0,44810	0,45940	0,79540
ORERATE	-0,01747	0,12444	0,13209	-0,01731	-0,04424	0,11661
Std. Hata	0,00240	0,09901	0,11503	0,00721	0,01623	0,11786
P-değer	0,00000	0,20930	0,25130	0,01680	0,00660	0,32290
<i>Gözlem Sayısı</i>	832	588	588	588	588	588
<i>Ülke Sayısı</i>	131	108	108	108	108	108
<i>R-kare</i>	0,871252	0,30928	0,152419	0,22685	0,16563	0,30595
<i>F-ist.c</i>	1399,098	65,26145	26,20990	42,76414	28,93285	64,24798
<i>Prob(F-ist)</i>	0,0000	0,00000	0,000000	0,00000	0,00000	0,00000
<i>Hausman İst.</i>	0,557346	4,45100	6,638112	5,352927	6,05628	4,22406
<i>P-değ.(Hausman-İst.)</i>	0,9677	0,3484	0,1563	0,2530	0,1950	0,3765
<i>Seçilen Model</i>	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE

Tablo 7'deki tahmin sonuçlarına göre, finansal piyasaların derinliği türünden bir finansal kalkınmışlık istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırmakta ve yoksulluğu (HEADCOUNT, GINI, POVGAP, MLD ve WATTS modelleri için) azaltmaktadır. HUMCAP değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azalttığı görülmektedir. CAPSTOCKCUR değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynağın laneti hipotezinin bir sonucu olarak, ORERATE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca ORERATE değişkeninin, doğal kaynak zenginliğinin doğal kaynak ihracatını artırması ve akabinde bir ülkenin kişi başına milli gelirini artırması suretiyle, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yoksulluğu (GINI ve MLD modelleri için) azalttığı gözlemlenmektedir.

DEPTH3 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Sabit Zaman Etki (SZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = (\alpha + \tau_t) + \beta_1 DEPTH3_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + u_{it}$$

Ayrıca DEPTH3 değişkeninin finansal kalkınma indikatörü olarak kullanıldığı çoklu Rastsal Zaman Etki (RZE) modeli aşağıdaki gibidir:

$$POVERTY_{it} = \alpha + \beta_1 DEPTH3_{it} + \beta_2 HUMCAP_{it} + \beta_3 CAPSTOCKCUR_{it} + \beta_4 ORERATE_{it} + (\tau_t + u_{it})$$

DEPTH3 indikatörünün kullanıldığı modele ait tahmin sonuçları aşağıda Tablo 8'de raporlanmıştır. SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre modelde RZE modeli tercih edilmektedir.

Tablo 8: DEPTH3 İndikatörü İçin Tahmin Sonuçları

	Bağımlı Değişkenler					
	HDI	HEADCOUNT	POVGAP	GINI	MLD	WATTS
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
C	-1,69461	12,14560	7,99368	4,20575	4,22596	13,23457
Std. Hata	0,02339	0,96006	1,14144	0,06973	0,15579	1,16761
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
DEPHT3	0,07625	-0,83887	-0,09746	-0,04584	-0,08022	-1,21191
Std. Hata	0,00523	0,16679	0,19831	0,01211	0,02707	0,20285
P-değer	0,00000	0,00000	0,62330	0,00020	0,00320	0,00000
HUMCAP	0,784111	-7,618908	-6,79557	-0,47206	-0,88736	-8,58787
Std. Hata	0,017596	0,697721	0,82955	0,05068	0,11322	0,84856
P-değer	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
CAPSTOCKCUR	0,01914	-0,09410	-0,10347	0,00052	0,00424	-0,10250
Std. Hata	0,00190	0,07622	0,09062	0,00554	0,01237	0,09269
P-değer	0,00000	0,21750	0,25400	0,92550	0,73200	0,26920
ORERATE	-0,01781	0,13667	0,10624	-0,01372	-0,03887	0,15147
Std. Hata	0,00245	0,09806	0,11659	0,00712	0,01591	0,11927
P-değer	0,00000	0,16390	0,36250	0,05460	0,01490	0,20460
<i>Gözlem Sayısı</i>	847	604	604	604	604	604
<i>Ülke Sayısı</i>	130	107	107	107	107	107
<i>R-kare</i>	0,865241	0,31108	0,14746	0,22980	0,17334	0,30638
<i>F-ist.c</i>	1351,548	67,62055	25,90248	44,67961	31,40123	66,14730
<i>Prob(F-ist)</i>	0,0000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000	0,00000
<i>Hausman İst.</i>	0,501322	3,91454	4,57662	8,07523	7,93101	4,58625
<i>P-değ.(Hausman-İst.)</i>	0,9734	0,4177	0,3336	0,0889	0,0941	0,3324
<i>Seçilen Model</i>	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE	RZE

Tablo 8’deki tahmin sonuçlarına göre, finansal piyasaların derinliği türünden bir finansal kalkınmışlık istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırmakta ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azaltmaktadır. HUMCAP değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı ve yoksulluğu (HEADCOUNT, POVGAP, GINI, MLD ve WATTS modelleri için) azalttığı görülmektedir. CAPSTOCKCUR değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) arttırdığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynağın laneti hipotezinin bir sonucu olarak, ORERATE değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde insani kalkınmışlığı (HDI modeli için) azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca ORERATE değişkeninin, doğal kaynak zenginliğinin doğal kaynak ihracatını artırması ve akabinde bir ülkenin kişi başına milli gelirini artırması suretiyle, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yoksulluğu (GINI ve MLD modelleri için) azalttığı gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Bir ülkede yoksulluğu azaltan ve insani kalkınmışlığı sağlayan çeşitli etmenler vardır. Bu söz konusu etmenler arasında sayılabilecek potansiyel bir faktörde o ülkenin finansal gelişmişlik düzeyi olabilir. Bu bağlamda çalışmamızda bir ekonomideki finansal kalkınmışlığın insani kalkınmışlık ve dolayısıyla yoksulluk üzerindeki etkisini dengesiz panel veri seti kullanarak analiz etmekteyiz. Data seti en geniş hali ile 2000-2011 yıllarını 131 ülke için kapsamaktadır. Çalışmanın araştırma hipotezi bir ülkede finansal kalkınmışlık düzeyi artarsa o ülkede yoksulluğun azalacağı ve dolayısıyla insani kalkınmışlığın artacağı şeklindedir. Beş farklı yoksulluk göstergesi ile bir insani kalkınmışlık göstergesi kullanılarak çalışmada söz konusu hipotezin geçerliliği ampirik olarak sınanmıştır. Beş farklı finansal kalkınmışlık ölçütü kullanılarak, dolayısıyla otuz farklı model tahmin edilerek, yapılan ampirik analiz bulguları çok kuvvetli ve tutarlı bir biçimde bir ülkede finansal kalkınmışlık düzeyi attığında o ülkede yoksulluğun azalacağına ve dolayısıyla da insani kalkınmışlığın artacağına işaret etmektedir.

Finansal gelişme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki ilişki için literatürde daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ampirik olarak çalışılmıştır. Finansal gelişmenin göstergelerinin neler olduğu, tanımının doğru olarak yapılması, hangi kesimleri kapsadığı hususu sorun teşkil etmektedir. Çünkü literatürde finansal kalkınma göstergesi olarak farklı değişkenler kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada öncü yaklaşımlar çoğunlukla bankacılık ve sermaye piyasası birimlerinin gelişmelerinin analizine ve genellikle de bankacılık kesiminde veri elde etmek daha kolay olduğundan bankacılık kesiminin gelişimine dayanmaktadır. Bu da bir ülkenin finansal gelişiminin bütün olarak dikkate alınmamasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmada öncelikli olarak yoksulluk ve finansal kalkınmışlığın tanımları yapılmıştır. Yoksulluğun türleri, sebepleri ve ölçülmesinden bahsedilmiş, finansal sistemin tanımı, unsurları, fonksiyonları açıklanmış, finansal piyasalara değinilmiştir. Finansal kalkınmışlığın göstergesi olarak büyüklük, erişim, etkinlik ve istikrar boyutları açıklanmış, ölçüm yöntemlerinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda 131 ülke için 2000-2011 dönemi finansal verilerine dayanarak analizler sürdürülmüştür. 131 ülkenin bahsedilen yıllar arasındaki verileri Dünya Bankası'nın 2013 yılında yayınladığı verilerden

alınmıştır. Ayrıca bulgularımızın ne kadar tutarlı ve sağlam olduklarını görmek için modelimize maden cevheri ve metal ihracatının toplam ihracattaki payını gösteren “oreerate” değişkeni, insan sermayesi indeksini gösteren “humcap” değişkeni ve cari fiyatlarla sermaye stokunu gösteren (milyon 2005US\$ cinsinden) “capstockcur” değişkenleri kontrol değişkeni olarak ilave edilmiştir. Araştırmada sabit zaman etki (SZE) modeli ve rastsal zaman etki (RZE) modelleri oluşturulmuş ve SZE ve RZE modelleri arasından hangisinin daha uygun olduğuna Hausman testi sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde karar verilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre tüm modellerde RZE modeli tercih edilmiştir.

Finansal kalkınma ile yoksulluk arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile çalışıldığı araştırmamız, 6 farklı yoksulluk verisi ile 5 farklı finansal kalkınma verisinden oluşmakta ve dolayısıyla otuz farklı model tahminlenmektedir. Model kurma ve tahmin sürecinde izlenen yol, tüm modellerde bağımlı değişken yoksulluk iken finansal kalkınma bağımsız değişkenimize ilaveten kontrol değişkenleri olarak yoksulluk, oreerate, humcap ve capstockcur kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında yoksulluk ve finansal kalkınma arasında finansal kalkınmanın yoksulluğu azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yoksulluğun azaltılması ve kalkınma hızı genellikle finansman ile sağlanacağı için kaynak ayırmak önemlidir. Çünkü kalkınabilmek için uygun kaynakları ayıran ülkeler bu kaynakları yerinde kullanarak bir zaman sonra zenginleşebilmektedir. Kaynak ayrılması hususu üretimin hepsinin tüketime yöneltilmeyip birazının da yatırıma yöneltilmesi olarak ifade edilebilir. Bu da toplumdaki tasarruf miktarını artırarak kalkınabilmek için gerekli kaynakları oluşturabilmektedir.

Yapılan analizlerde finansal gelişmişliğin insani kalkınmışlığı artırıcı ve yoksulluğu azaltıcı yönde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Çalışmadaki bulgular bir ekonomide finansal kalkınmışlık düzeyi artarsa o ülkede yoksulluğun azalacağı ve dolayısıyla insani kalkınmışlığın artacağına işaret etmektedir.

Günümüzde büyük bir sorun teşkil eden yoksulluğun azaltılması için finansal gelişmişlik düzeyinin artırılması hedeflenmeli ve dolayısıyla finansal gelişmişlik düzeyini artırıcı plan ve programlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abeysekara, Sarath (2001), “Efficient Market Hypothesis And Emerging Capital Market in Sri Lanka: Evidence From the Colombo Stock Exchange”, *Journal Of Business Finance & Accounting*, Vol: 28; 249-261.
- Acharya, Meena (2003), “Development of the Financial System and Its Impact on Poverty Alleviation in Nepal”, *Economic Review*, 134 –165.
- Afşar, Aslı (2007) “Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”, *Muhasebe Finansman Dergisi*, 36, 188–198.
- Afşar, Muharrem. ve Afşar, Aslı (2010), *Finansal Ekonomi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aghion, Philippe ve Bolton, Patrick (1997), “A Theory of Trickle-Down Growth and Development”, *The Review of Economic Studies* 64 (2): 151–172.
- Ağır, Hüseyin (2010), *Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi*, BDDK Kitapları, No: 8, Ankara.
- Akdemir, Bülent (2010), *Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Akhter, Selim, Liu, Yiyang, ve Daly, Kevin (2009), “Cross Country Evidence on the Linkages between Financial Development and Poverty”, *International Journal of Business and Management*, 5 (1), 1–19.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural İ. Yaşar (2002), *Yoksulluk, Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Editör Coşkun Can Aktan), Hak – İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Altay, Asuman (2000), *Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İzmir, s.iv.
- Ang James B. ve McKibbin Warwick J. (2007), “Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence From Malaysia”, *Journal of Development Economics*, C 84, 2007, pp. 215-233.
- Anwar, Sofia, Shabir, Ghulam ve Hussain, Zakir (2011), “Relationship Between Financial Sector Development and Sustainable Economic Development: Time Series Analysis from Pakistan”, *International Journal of Economics and Finance*, 3(1), p.262-270.

- Aslan, Özgür ve Küçükaksoy, İsmail (2006), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4, s.12-28.
- Aydoğuş, Özgür (2006), *Finansal Piyasalar Ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Bacak, Bünyamin, Dönmez Kara, Canan Öykü (2009), “Küresel Yoksulluğun Önlenmesinde Sendikaların Rolü”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (7: 2), ss. 83-98.
- Balı Eryiğit, Sibel (2014), *Finansal Gelişmenin Kurumsal Belirleyicileri: Ülkelerarası Bir Analiz*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bank of England (2007), *Financial Stability Report*, April 2007, London.
- Başoğlu, Ufuk ve Ceylan, Ali (2001), *Finans; Teori, Kurum ve Araçlar*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Aslı ve Honohan Patrick (2009), “Access to Financial Services: Measurement, Impact, and Policies”, *World Bank Research Observer*, Vol. 24, No.1, pp. 119-145.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Aslı, ve Levine, Ross (2004), “Finance, Inequality and Poverty: Cross-Country Evidence”, *World Bank Policy Research Working Paper*, 3338.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Aslı, Levine Ross (2009), “Financial Institutions and Markets across Countries and Over Time - Data Analysis”, *World Bank, Policy Research Working Paper*, No. 4943.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Aslı, ve Martinez Peria, Maria Soledad (2006), “Banking Services for Everyone Barriers to Bank Access and Use Around The World”, *World Bank Policy Research Working Paper*, WPS:4079.
- Beck, Thorsten, Demirgüç-Kunt, Aslı ve Levine, Ross (2007), “Finance, Inequality And The Poor”, *Journal of Economic Growth*, 12 (1), 27–49.
- Belen, Muhammet, ve Karamelikli, Hüseyin (2016), “Finansal Gelişme ve Yoksulluğun Azalması Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 125–141.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (1997), *Human Development Report*.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (2010), *Human Development Report*, New York Oxford University Press, s. 216.

- Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı,
<http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx> (UNCTAD).
- Bora, Oruç (2002), “Finansal Sistemin Ekonomik Kalkınma ve Krizler Üzerindeki Etkileri”, *Sermaye Piyasası Kurulu Gözetim ve Denetleme Dairesi*, s: 6.
- Borio, Claudio ve Drehmann, Mathias (2011), “Toward an Operational Framework for Financial Stability: “Fuzzy” Measurement and Its Consequences”, *Financial Stability, Monetary Policy and Central Banking*, ed. By Rodrigo A. Alfaro, Santiago, Chile.
- Buğra, Ayşe (2005), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politik Forumu, *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi İçin Hazırlanan Danışman Raporu*, İstanbul.
- Can, Yücel (2017), “Yoksulluk, Yerel ve Küresel Eşitsizlikler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:63, ss.1111-1126.
- Canbaş Serpil ve Doğukanlı, Hatice (1997), *Finansal Pazarlar, Finansal Kurumlar, Sermaye Pazarı Analizleri*, 2.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, s.1.
- CGAP, Consultative Group to Assist the Poor (2009), *Financial Access 2009: Measuring Access to Financial Services around the World*, Washington, DC.
- Cihak, Martin ve diğerleri (2012), “Benchmarking Financial Systems Around the World”, *World Bank Documents And Reports*.
- Cihak, Martin ve diğerleri (2013), “Financial Development in 205 Economies, 1960 to 2010”, *Journal of Financial Perspectives*, Vol.1, No.2, pp. 17-36.
- Claessens, Stijn, ve Feijen, Erik (2006), “Financial Sector Development and the Millennium Development Goals”, *World Bank Working Paper*, No. 89, World Bank, Washington, DC.
- Çabuk, Nilay (2003), “Güney Doğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri”, Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2): 41-65.
- Çıkrıkçı, Mustafa (1995), *Finansal Kurumlar ve Piyasalar 1*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çoban, Münire Arzu İçağasıoğlu, ve diğerleri (2010), Turkish Adaptation of the Chinese Perceived Causes of Poverty Scale, *European Journal of Social Science*, Volume:15, Number:4, 565-567.
- Dalgıç, Başak, Varol İyidoğan, Pelin ve Güven, Aytekin (2015), “Yoksulluk ve Yoksulluk Geçişlerinin Belirleyenleri: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, 23 (24), 51–70.
- Dansuk, Ercan (1997), *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Darıcı, Havva Kılıç (2009), *Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Davis, E. Philip (2001), “A Typology of Financial Instability”, Oesterreichische Nationalbank (Central Bank of Austria), *Financial Stability Report*, No. 2, pp. 92-110.
- Demir, Sırma (2006), *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2-5.
- Demiray Erol, Ece (2011), “İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C:3, No:2, s. 100.
- Demirbilek, Sevda (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2005, s. 248.
- Demirgüç-Kunt, Aslı ve Harry, Huizinga (1998), “Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence”, *Policy Research Working Paper Series*, Vol. 1900, The World Bank.
- Demirgüç Kunt, Aslı ve Ross Levine (2008), “Finance, financial sector policies, and long-run growth”, *World Bank Policy Research Working Paper* 4469.
- Demirtürk, R. Burcu ve diğerleri (2011), “Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Bahar. ss.30-67.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Rapor No: 2603, DPT, Ankara.
- Dimson, Elroy ve Massoud, Mussavian (1998), “A Brief History of Market Efficiency”, *European Financial Management*, Vol: 4: 1; 1-14.
- Doğan, Eda (2014), *Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi*, Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Dumanlı, Recep (1995), *Yoksulluk Kavramı Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri*, *Yeni Türkiye*, 1995/6, s.213.
- Dumanlı, Recep (1996), *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Ankara, Yayın No: DPT: 2449.

- Dünya Bankası (2016), *Global Financial Development*, Erişim Tarihi:13.03.2016, <http://data.worldbank.org/datacatalog/globalfinancial-development>
<http://hdr.undp.org/en/data>
- Dünya Bankası (2016), *World Bank Regions*, Erişim Tarihi:13.03.2016, <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNetPPP2005/index.htm?2>
- Ellahi, Nazima (2011), “How development of finance contributes to poverty alleviation and growth: A time series application for Pakistan”, *African Journal of Business Management*, 5 (30), 12138-12143.
- Erdoğan, Güzin (2002), “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Editör Coşkun Can Aktan), Hak – İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Erim, Neşe ve Türk, Armağan (2005), “Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2, 21–45.
- Erkal, Gökhan, Akıncı, Merter, ve Yılmaz, Ömer (2015) “Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz”, *TISK Academy/TISK Akademi*, 10 (19), 66–87.
- Ertek, Tümay (2006), *Temel Ekonomi (Basından Örneklerle)*, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ertuna, Özcan (1986), *Finansal Kurumlar*, 2. Baskı, Ankara: Teori Yayınları.
- Forum, W. E. (2012). *The Financial Development Report*. Geneva, Switzerland.
- Fowowe, Babajide, ve Abidoye, Babatunde (2012), “A Quantitative Assessment of the Effect of Financial Development on Poverty in African Countries”, 1–20.
- Frederic S. Mishkin (2004), *The Economics Of Money Banking And Financial Markets*, 7.Baskı, USA: The Addison-Wesley, s.3.
- Galor, Oded, ve Tsiddon, Daniel (1996), “Income Distribution and Growth: The Kuznets Hypothesis Revisited”, *Economica*, 103–117.
- Galor, Oded ve Zeira, Joseph (1993), “Income Distribution and Macroeconomics”, *The Review of Economic Studies*, 60(1), ss. 35-52.
- Geda, Alemayehu, Shimeles, Abebe ve Zerfu, Daniel (2006), “Finance and Poverty in Ethiopia”, *UNU- WIDER Research Paper*, No: 2006/51, United Nations University, Helsinki, Finland.
- Ghirmay, Teame (2004), “Financial Development and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: Evidence from Time Series Analysis”, *African Development Review*, Vol. 16, Issue 3, s. 415–432.

- Giddens, Anthony (2000), *Sosyoloji*, (Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel), 1.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 288.
- Goldsmith, Ronald (1969), *Financial Structure and Economic Development*, New Haven: Yale University Pres.
- Goldsmith, Raymond W. (1987), *Premodern Financial System*, Cambridge University Press.
- Goldstein, Don (2001), "Financial Sector Reform and Sustainable Development: The Case of Costa Rica", *Ecological Economics*, 37, pp.199-215.
- Green, Christopher J., Kirkpatrick, Colin H., ve Murinde, Victor (2006) "Finance for Small Enterprise Growth and Poverty Reduction in Developing Countries", *Journal of International Development*, 18 (7), 1017–1030.
- Greenwood, Jeremy ve Boyan, Jovanovic (1990), "Financial development, growth, and the distribution of income", *Journal of Political Economy*, 98.5, Part 1: 1076-1107.
- Greenwood, Jeremy ve Smith, Bruce D. (1997), "Financial Markets in Development and the development of financial markets", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21(1), ss.145-181.
- Gündoğan, Naci (2008), *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*, Anadolu Üniversitesi, İİBF (aso.org.tr).
- Gündoğan, Naci (2003), *Yolsuzlukla Mücadelede İstihdam Politikalarının Rolü ve Önemi*, (Ed. Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan), Yoksulluk, 1.Baskı, Deniz Feneri Yayınları: İstanbul, Cilt:1, ss.161-171.
- Hablemitoğlu, Şengül ve diğerleri (2002), *Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi İçin Sosyal Hizmetler, Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*, (Ed. Kasım Karataş), Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, No: 006, Ankara.
- Hak-İş (2002), *Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Ed. Coşkun Can Aktan), Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara.
- Haughton, Jonathan ve Khandker, Shahidur R. (2009), *Handbook on Poverty and Inequality*, USA: World Bank.
- Ho, Sin-Yu, ve Odhiambo, Nicholas M. (2011), "Finance and Poverty Reduction in China: An Empirical Investigation", *The International Business & Economics Research Journal*, 10 (8), 103–113.

- Holden, Paul ve Prokopenko, Vassili (2001), “*Financial Development and Poverty Alleviation: Issues and Policy Implications for Developing and Transition Countries*”, 1-40, International Monetary Fund,
- Honohan, Patrick (2004), “Financial Development, Growth and Poverty: How Close Are the Links?” In Charles Goodhart, ed. *Financial Development and Economic Growth: Explaining the Links*, London: Palgrave.
- Imran, Kashif ve Khalil, Samina (2012), “Contribution of Financial Development in Poverty Reduction through Industrial Growth”, *International Journal of Asian Social Science*, 2 (5), 567–576.
- Inoue, Takeshi ve Hamori, Shigeyuka (2012), “How Has Financial Deepening Affected Poverty Reduction in India? Empirical Analysis Using State-Level Panel Data”, *Applied Financial Economics*, 22 (5), 395–408.
- International Monetary Fund (2006), *Financial Soundness Indicators: Compilation Guide*, Washington, Erişim Tarihi:21.01.2017
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/>
- İncedal, Sümer (2013), *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Jalilian, Hossein, ve Kirkpatrick, Colin (2005) “Does Financial Development Contribute to Poverty Reduction?”, *Journal of Development Studies* , 41 (4), 636–656.
- Jeanneney, Sylviane G. ve Kpodar, Kangni (2011) “Financial Development and Poverty Reduction: Can There be a Benefit without a Cost?”, *The Journal of Development Studies*, 47(1), 143- 163.
- Jeanneney, Sylviane G. ve Kpodar, Kangni (2011), “Financial Development, Financial Instability and Poverty”, *CERDI, Etudes et Documents*.
- Kahyaoğlu, Hasan (2008), “Finansal Gelişim Politikalarına Yönelik Temel Yaklaşımlar”, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt 45(515), s. 21-30.
- Kaplan, Cafer (1999), “Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği*, No: 9910, Nisan 1999.
- Kappel, Vivien (2010), “The Effects of Financial Development on Income Inequality and Poverty”, *Proceedings of the German Development Economics Conference*, Hannover 2010, No:25.
- Kar, Muhsin (2001), “Finansal Kalkınma Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi, Türkiye Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 22.

- Kar, Muhsin ve Ağır Hüseyin (2005), “Finansal Derinleşme Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt 42, Sayı 496, ss. 10–24.
- Kar, Muhsin, Ağır, Hüseyin ve Peker, Osman (2011), “Financial Development and Poverty Reduction in Turkey”, *Department of Economics*, Çukurova Üniversitesi, 681 –703.
- Kaytancı, Bengül Gülümser (2000), “Ödemeler Dengesi, Kamu Açıkları ve Finansal Gelişme: Türkiye 1980-1999”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kendir, Avni (2014), “Son Düzenlemeler Çerçevesinde Türkiye Finansal Piyasaları”, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Khan, Aubhik (2000), “The Finance Growth Nexus”, *Federal Reserve Bank of Philadelphia Business Review*, January/February, s. 3-14.
- Kızılgöl, Özlem A. ve Üçdoğruk, Şenay (2011), “2002-2006 Yıllar Arasında Türkiye’de Yaşam Standartları ve Yoksulluğa İlişkin Mikro Ekonometrik Analizler”, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 373–391.
- King, Robert G., Ross Levine (1993), “Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol.108, pp. 717-38.
- Konuralp, Gürel (2001), *Sermaye Piyasaları, Analizler Kuramlar ve Portföy Yönetimi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Turhan ve Ceylan, Ali (2012), *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Korkmaz Turhan, Emrah İsmail, Çevik ve Birkan Elif (2010), “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Journal Of Yaşar University*, 17(5), ss. 2821-2831, 2010.
- Krishnan, K. P. (2011), “Financial Development in Emerging Markets: The Indian Experience”, *ADB Working Paper Series* (276), s. 1-29.
- Kule, Hüner ve Es, Muharrem (2005), “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk ve Kocaeli Örneği”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 50.kitap, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayı, İstanbul, s.259.
- Kumar, Anjali (2005), “Measuring Financial Access through Users Surveys Core Concepts, Questions and Indicators”, *Finmark Trust Technical Workshop: Defining Indicators of Financial Access*, Washington, D.C., London, June 14th, 2005.

- Levine, Ross (1997), "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", *Journal of Economic Literature*, Vol.35, No.2, pp 6-726.
- Levine, Ross ve Zervos, Sara (1996), "Stock Market Development and Long-Run Growth", *The World Bank Economic Review*, 10 (2), ss.323-339.
- Loayza, Norman ve Ranciere, Romain (2005), "Financial Development, Financial Fragility and Growth", *IMF Working Paper*, No: 05/170, August 2005.
- Lynch, David (1996), "Measuring Financial Sector Development: A Study of Selected Asia- Pasific Countries", *The Developing Economies*, XXXIV-I, pp.3-33.
- Malinen, Tuomas (2012), "Estimating the Long-run Relationship Between Income Inequality and Economic Development", *Empirical Economics*, Volume:42, pp. 209-233.
- Marcelin, Isaac ve Mathur, Ike (2014), "Financial development, institutions and banks", *International Review of Financial Analysis*, (31), 25-33.
- Meryem, Koray (2005), *Sosyal Politika*, 2.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s. 288.
- Mishkin, Frederic S. (1997), "The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for Policymakers", *In Maintaining Financial Stability in a Global Economy, Symposium Proceedings*, Federal Reserve Bank of Kansas City, August, pp. 55-96.
- Mishkin, Frederic S. (2004), *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, New York: Pearson-Addison Wesley.
- Mollaahmetođlu, Ebubekir (2016), "Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği ve Panel Veri Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 25, ss. 32–54.
- Morgöç, Göktug (1997), "Lay Explanations for Poverty in Turkey and Their Determinants", *The Journal of Social Psychology*, 137 (6): 728-738.
- Mouawiya, Al-Awad ve Nasri, Harb (2005), "Financial Development and Economic Growth in the Middle East", *Applied Financial Economics*, 15.15, pp. 1041-1051.
- Nindi, Angelique G., ve Odhiambo, Nicholas M. (2015) "Poverty and Economic Growth in Swaziland: An Empirical Investigation", *Managing Global Transitions*, 13 (1), 59–74.
- O'Boyle, Edward (1990), "Poverty: A Concept that is Both Absolute and Relative Because Human Beings are at Once Individual and Social", *Review of Social Economy*, 48 (1), 2–17.

- Odhiambo, Nicholas M. (2009), “Financial Deepening and Poverty Reduction in Zambia: An Empirical Investigation”, *International Journal of Social Economics*, 37 (1), 41–53.
- Odhiambo, Nicholas M. (2010), “Is Financial Development A Spur To Poverty Reduction? Kenya’s Experience”, *Journal of Economic Studies*, 37 (3), 343–353.
- OECD (2005), *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*.
- Oktayer, Asuman (2007), “Finansal Derinleşmenin Ekonomik Performans Üzerine Etkileri: Teori ve Türkiye Uygulaması”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oruç Semiye ve Turgut Ahmet (2014), “Finansal Derinleşme, Ekonomik Büyüme ve Türk Finans Sistemi (1990-2010)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, ss. 109–118.
- Oruç, Yeşim (2001), “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, İstanbul, 73-87.
- Oskay, Suna (2000), “Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, Cilt 75, No 10, ss. 9–18.
- Öçal, Tezer ve ÇOLAK, Ö. Faruk (1999), *Finansal Sistem ve Bankalar*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Özcan Burcu ve Arı, Ayşe (2011), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği”, *Business And Economics Research Journal*, Volume 2, Number 1., ss. 121-142.
- Özcan, Ümit (2000), “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, *Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, s.31
- Öztürk, Nurettin, Barışık Salih ve Darıcı, Havva Kılıç (2010), “Gelişmekte Olan Piyasalarda Finansal Derinleşme ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), ss.95–119.
- Öztürk, Şinasi (2008), *Kırsal Yoksulluk, Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, (Der. Oktik, Nurgün), Yakın Kitabevi, İzmir.
- Padoa, Schioppa, T. (2002), “Central Banks and Financial Stability: Exploring a Land in Between”, *Paper Presented at the Second ECB Central Banking Conference*, Frankfurt am Main, 24-25 October.
- Parasız, İlker (2000), *Modern Bankacılık Teori ve Uygulama*, Banksis Yayınları, İstanbul.

- Parasız, İlker (2005), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, İstanbul.
- Perez-Moreno, Salvador (2011), “Financial Development and Poverty in Developing Countries: A Causal Analysis”, *Empirical Economics*, 41 (1), 57–80.
- Perotti, Roberto (1993), “Political Equilibrium, Income Distribution, and Growth”, *The Review of Economic Studies*, 60(4): 755–776.
- Pire, Özge (2011), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Pradhan, Rudra Prakash (2010), “The Nexus between Finance, Growth and Poverty in India: The Cointegration and Causality Approach1”, *Asian Social Science*, 6 (9), 114–122.
- Roubini, Nouriel ve James, Bilodeau (2008), “The Financial Development Index: Assessing the World Financial Systems”, *Financial Development Report 2008*, World Economic Forum.
- Rusko, Miroslav ve Koraus, Anton (2010), “The Financial Sector and Sustainable Development”, *Research Papers Faculty of Materials Science and Technology in Trnava*, Slovak University of Technology in Bratislava, 18(28),157-161.
- Sarıkamış, Cevat ve diğerleri (2008), *Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sarısoy, İdris ve Koç, Selçuk (2012), “The Effect of Foreign Direct Investment On Poverty: Panel Regression Analysis for 40 Selected Underdeveloped and Developing Countries”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:21, Sayı:3, ss. 225-240.
- Sarısoy, İdris ve Koç, Selçuk (2010), “Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi”, *Maliye Dergisi*, 158, 326–348.
- Savaş, F. Vural, Han, Ergül ve Kaya A. Ayten (1999), *İktisadi Kalkınma*, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No: 37, Eskişehir
- Schinasi, Garry J. (2004), “Defining Financial Stability”, *IMF Working Paper*, 04/187, Washington: International Monetary Fund.
- Sen, Amartya (1997), *On Economic Inequality, Enlarged Edition With a Substantial Annexe, On Economic Inequality After A Quarter Century*, Oxford: Clarendon Press.

- Shahbaz, Muhammad, Afza, Talat, ve Shabbir, Muhammad Shahbaz (2013), “Financial Development, Domestic Savings And Poverty Reduction in Pakistan: Using Cointegration And Granger Causality Analysis”, *International Journal of Economics and Empirical Research (IJEER)*, Vol.1, Issue 5, 59-73.
- Shahbaz, Muhammad, ve Rahman, Mohammad Mafizur (2012), “The Dynamic of Financial Development, Imports, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Cointegration and Causality Analysis in Pakistan”, *Global Business Review*, 13(2), 201–219.
- Shan, Jordan Z., vd. (2001), “Financial Development and Economic Growth: An Egg-and-Chicken Problem?”, *Review of International Economics*, Volume 9, Issue 3, s. 443–454.
- Sayilgan, Güven ve Süslü, Cemil, (2010), “*Makro Ekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şahin, Tijen (2009), *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, TC. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Şen, Hüseyin, Saruç N. Tolga, ve Keskin, Abdullah (2004), “*İktisadi Kalkınmanın Finansmanı*”, Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular, der. Sami Taban ve Muhsin Kar, Bursa: Ekin Kitabevi, s.198.
- Şenkal, Abdülkadir (2005), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şenses, Fikret (2001), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, 1.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şenses, Fikret (2002), “Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği” (Kitap Eleştirisi), Cilt 3- 4, Sayı:21, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara.
- Thangavelu Shandre M. ve Ang Beng Jiunn (2004), “Financial Development and Economic Growth in Australia: an Empirical Analysis”, *Empirical Economics*, C. 29, pp. 247–260.
- Toprak Metin ve diğerleri (2001), *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi Serbest Piyasa Devriminin Serüveni*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Tunay, K. Batu (2005), *Finansal Sistem; Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi*, Birsen Yayınevi, İstanbul, s. 49.

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları (2011), *Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2018), *Finansal İstikrar*, Erişim Tarihi:14.04.2018,<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Finansal+Istikrar/>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2012), *Finansal İstikrar Raporu*, Sayı 14, Ankara, Mayıs 2012.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2009), *2009 Yoksulluk Çalışması, TÜİK Haber Bülteni*, Erişim Tarihi: 12.06.2018, www.tuik.gov.tr.
- Uddin, Gazi Salah, Kyophilavong, Phouphet ve Sydee, Nasim (2012) “The Casual Nexus of Banking Sector Development and Poverty Reduction”, *International Journal of Economics and Financial*, Issues 2 (3), 304–311.
- Uddin, Gazi Salah, Shahbaz, Muhammad, Arouri, Mohamed ve Teulon, Frederic (2014) “Financial Development and Poverty Reduction Nexus: A Cointegration and Causality Analysis in Bangladesh”, *Economic Modelling*, 36, 405–412.
- University of Groningen (2016), *Penn World Table (PWT)*, Erişim Tarihi:21.01.2017, <http://www.rug.nl/research/ggdc/data/pwt/pwt-8.1>
- Uzun, Ayşe Meral 2003, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 2., 155-173.
- Valderrama, Diego (2003), “Financial Development, Productivity, and Economic Growth”, *FRBSF Economic Letter*, Vol. 2003, Issue 18, s.1-3.
- Wellink, Nout (2002), “Current Issues in Central Banking”, *Oranjestad: Central Bank of Aruba*, November 14.
- World Bank (2012), “*Global Financial Development Report 2013: Rethinking the Role of the State in Finance*”, Washington, DC: World Bank.
- Yanar, Rüstem ve Şahbaz, Ahmet (2013), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (3), 55–74.
- Yeldan, Erinç (2003), “*Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme*”, (Der. A. H. Köse vd.), *İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yetiz, Filiz (2008), “*Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Yıldırım, Sibel (2013), “*Türkiye’de Para Ve Sermaye Piyasalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı*”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Zeren, Fatma, Kara, Hakan ve Arı Ayşe (2013), “Piyasa Etkinliği Hipotezi: İMKB İçin Ampirik Bir Analiz”, Dumlupınar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, ss. 141–148.
- Zhuang, Juzhong ve diğerleri (2009), “Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review”, *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, (173).

ÖZGEÇMİŞ

1989 İznik, Bursa doğumludur. İlköğretimini Elbeyli İlköğretim Okulunda, ortaöğretimini İznik Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2008 yılında girdiği Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden 2013 yılında mezun olmuştur. 2014 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Evlidir.